

MATEO

Ran ho ma'da'yo bi 'yo't'a ra Mateo

Yám bombøta ra Jesucristo

¹ Guehna n'da ra søcuq i ja ua im ma to'o yú ngurpa bøta ra Jesucristo. Nu'a n'da ra Abraham ne man'da ra David ne xun ngu mi'da gátho yú ngurpa bombøta u.

² Nu ra Abraham bim 'b_u a n'da rá ts'unt'u ngue ra Isaac. Nu ra Isaac xø bim 'b_uh rá ts'unt'u, ra Jacob a. Ne nu ra Jacob xø bim 'b_uh yú ts'unt'u. Nu'a n'da ra Judá a ne'u yún 'yoh_u. Ne gue'u bi xandgahe u dy_u ja'i israelgáhe, dy_u judíohe. ³ Ne nu ra Judá bim 'b_u i yoho yú ts'unt'u. N'dam'b_ui thoho yoho. Nu'a n'da ra Fares. Nu'a man'da ra Zara. Ne nu'a rá mbe u rá thuhu ra Tamar a. Ne nu ra Fares bim 'b_u a n'da rá ts'unt'u ngue ra Esrom. Ne nu ra Esrom, xø bim 'b_uh rá ts'unt'u, ra Aram a. ⁴ Ne nu ra Aram bim 'b_u a n'da rá ts'unt'u ngue ra Aminadab. Ne nu ra Aminadab, xø bim 'b_u a n'da rá ts'unt'u, ra Naason a. Ne nu ra Naason, xø bim 'b_uh rá ts'unt'u, ra Salmón a. ⁵ Nu ra Salmón xø bim 'b_uh rá ts'unt'u, ra Booz a. Ne nu ra Booz, rá mbe a ra Rahab. Ne nu ra Booz xø bim 'b_uh rá ts'unt'u, ra Obed a. Ne nu rá mbe ra Obed, ra Rut a. Ne nu ra Obed xø bim 'b_uh rá ts'unt'u, ra Isaí a. ⁶ Ne nu ra Isaí xø bim 'b_uh rá ts'unt'u, ra David a. Ne nu ra David gue'a bin ts'ut'abi a. Ne nu ra David xø bim 'b_uh rá ts'unt'u, ra Salomón a. Ne nu rá mbe ra Salomón, gue'a xí du rá ndø rá thuhu Urías.

7 Nε nu ra Salomón xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Roboam a. Nε nu ra Roboam xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Abías a. Nε nu ra Abías xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Asa a. 8 Nε nu ra Asa xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Josafat a. Nε nu ra Josafat xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Joram a. Nε nu ra Joram xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Uzías a. 9 Nε nu ra Uzías xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Jotam a. Nε nu ra Jotam xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Acaz a. Nε nu ra Acaz, xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Ezequías a. 10 Nε nu ra Ezequías xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Manasés a. Nε nu ra Manasés, xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Amón a. Nε nu ra Amón, xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Josías a. 11 Nε nu ra Josías, xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ ra Jeconías a, nε'ɥ yán 'yohɥ. Nε gue'ɥ yɥ pa bi ts'ix ɥ ma mi israelhe dyɥ judíohe bu ja ra häi Babilonia. Bi zix yán suihɥ.

12 Nε nubɥya nu ra Jeconías bin xand bu ra häi Babilonia a, nε'a rá ts'unt'ɥ ngue ra Salatiel. Nu ra Salatiel xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Zorobabel a. 13 Nε nu ra Zorobabel xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ ra Abiud a. Nε nu ra Abiud xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Eliaquim a. Nε nu ra Eliaquim xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Azor a. 14 Nε nu ra Azor xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Sadoc a. Nε nu ra Sadoc xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Aquim a. Nε nu ra Aquim xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Eliud a. 15 Nε nu ra Eliud xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Eleazar a. Nε nu ra Eleazar xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Matán a. Nε nu ra Matán xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra Jacob a. 16 Nε nu ra Jacob xø bim 'buh rá ts'unt'ɥ, ra José a. Gue'a rá ndø ra María a. Nε gue'a rá mbe ra Jesús a, ngue ra Cristo a buya, rá thahni Oja.

17 Nε gue'ɥ gätho yám bombøta ra Jesucristo ɥ. Mbudi tho ra Abraham, ná 'de'magoho a ra David.

Nε xø bim 'bʰh mi 'dɛ'magoho yám bombøta nε gue'ʰ yʰ pa bi ts'ix pʰ Babilonia. Nε xø bim 'bʰh mi 'dɛ'magoho, ná 'dɛ'magoho a ra Cristo bʰya.

Nu'a bin ja 'bʰ mim 'bʰh ra Jesucristo

¹⁸ Nε nu'bʰ mim 'bʰh ra Jesucristo, nu'a rá mbe ngue ra María bi 'yän'na ra José, nε ya in nde din thət'ui, pε nu'bʰ hin ním 'bʰhmi, ya bi hnu ngue in hət'ʰhni ra María, pεgue bi nεqui zεε rá t'ʰhni nangue rá Hogandəhi Oja. ¹⁹ Nε nu ra José bʰya bi bɛni hanja bin hət'ʰhni a ra María. Pεgue ra hocja'i a ra José nε him mi nde di yəp'a ra María bʰ 'bʰh ra zε'mi pεgue bi bɛni da hεtho. ²⁰ Nε nu ra José, nu'bʰ ngubʰ mim bɛni, bi 'uɪ n'da ra t'ɪ 'bʰ min əpʰ rán ngunε, bi nu rám 'bɛhni Oja bi 'yɛmbi:

—Nu'i, hague José, rám bom'βeto i ra David, xən ho 'bʰ gam 'bʰhmi a ra xisu, nguetho nu ra 'uere dim 'bʰi, dim 'bʰi nangue rá Hogandəhi Oja a. ²¹ Nε dim 'bʰ a n'da rá ts'ʰnt'ʰ ra María, gui xip rá thuhu ra Jesús. Nu'a ra Jesús nam bøni ngue da yəni gätho yá mijudíohʰ, yʰ israel, nangue yá ts'oqui ʰ, bi 'yɛmp'a rám 'bɛhni Oja a ra José 'bʰ min əha.

²² Nguetho maya'bʰ thoho bi zän Oja a ra María 'bʰ mi man'a ra pøngahya ngue bi 'yɛna:

²³ N'da ra hmute ngue hin jam'bʰ n'dandɪ bi zo a n'da ran 'yohʰ, nε din hət'ʰhni.

Nε nu'a rá t'ʰhni dim 'bʰi da t'ɛmbi ra Emanuel, bi 'yɛn'a ra pøngahya maya'bʰ.

Nε nu'a ra Emanuel in nde da ma: “Dí 'bʰhmbʰ Oja.”

²⁴ Janangue'a nu'bʰ mi hyax bʰya a ra José, bi 'yøt'e 'bɛ'a bi xi a rám 'bɛhni Oja, nε 'bɛx bi zin'a ra María. ²⁵ Pε him 'bɛxque njuəntho bim 'bʰhmi, ja

gue'bu bim 'buh rá ts'ant'u ra María. Ne nu ra José buya bi xih rá thuhu ra Jesús a ra t'uhni bim 'bui.

2

Nu'u 'da yun 'yohu bi dande ra Jesús 'bu min 'uere

¹ Ne nu ra Jesús bám 'buru ra hnini Belén guepu ra häi Judea. Ne min ts'ut'abi bu ja a ra xequi a ra Herodes, ne mí zam bu ra dahnini Jerusalén. Ne bi zom bu Jerusalén 'da yun 'yohu ngue yá 'befi mí hand yu sɔ. Ne nu'u bí nɛxpɛ mbɛ ní bɔx ra hyadi u.

² Ne nu'bu mi zom bu Jerusalén bi 'yän'du 'buru:

—Hapu i 'bucua a rá hmuts'ut'abi yu judío ja bim 'bui, bi 'yɛn'u. Nguetho dán nuhe n'da ra sɔ njam'bu dá nuhe n'dandɪ. Ne gue'a ra hmɛpya bi 'yurcahe ngue ya bim 'bui, ne bá ɛhmbe ya ga thändehe a, bi 'yɛn'u bi nu ra sɔ.

³ Ne nu ra ts'ut'abi Herodes, nu'bu mi sifi 'be'a bi man'u yun 'yohu bi zom bu, bi hyonya thoho nangue a ram hma ngue bim 'buh man'da ra ts'ut'abi. Ne gätho 'buru Jerusalén bin su nguetho im bɛni: “Masque i ja 'be'a din ja ya,” ɛn u. ⁴ Ne nu'a ra ts'ut'abi Herodes buya bi zon'du yu hmumbäjä ne'u yu xänbate nijä, bi 'yänni hapu im man yá sɔcuä yu pɔngahyä dim 'bu a rá hmuts'ut'abi yu judío, ngue ra Cristo. ⁵ Ne nu'u bi 'yɛmbi:

—Guepu Belén ra häi Judea dim 'bui, nguetho gue'a bi man ra pɔngahyä 'bu maya'bu 'bu mi hma ngue,

⁶ Nu ra hnini Belén bu ra häi Judea, ra t'uhnini a, pɛgue din ja tengu n'da ra dahnini nguetho guepu dim 'buru ra Hmu di jamansu ma t'uhni yu jä'i israel,

i ɛn Oja, bi 'yɛn'a ra pɔngahya maya'bu, bi 'yɛn u yu mbäjä.

⁷ Nu'bu mi mbenc'u yu mbäjä ne yu xänbate nija, nu ra Herodes bi zon'du bi nu ra sɔ, pe njon mi ndepe da nu 'bu mam bá ts'i. Ne nu'bu mam bá ts'i bu 'buh ra Herodes, bi 'yänni:

—Ma njam'bu bi nequi a ra sɔ, bi t'emp'u.

⁸ Ne nu'bu mi xifi, nu ra Herodes buya bi 'yemp'u bi nu ra sɔ:

—Ní mbähä bu Belén, gui hyomhbu haru bim 'bu a ra 'uere, ne nu'bu gá t̄mhbu haru i 'bui, gua ɛhmbu gui xij, necä ga mba ga thande a, bi t'emp'u bi nu ra sɔ. Pe hinga gue'a mim bɛn a.

⁹ Ne nu'u yun 'yohu buya bi mba da hyoni haru bim 'bu a ra 'uere, ne xɔ bi nequi mahɔn'a a ra sɔ xpí nu bu yá häi. Ne i 'bet'o a. Ne nu'bu mi zom bu Belén, bin säya a ra sɔ bu din 'yɛ't'ui a ra ngu nubu mí 'bu a ra 'uere. ¹⁰ Ne nu'u yun 'yohu 'bu mí nu bin säya a ra sɔ, bin johya yá mbui buya. ¹¹ Ne bi yat'ambo, bi nu a ra 'uere ne ra María rá mbe. Ne bin danyahmu, bi dande a ra 'uere. Ne 'bexque bi xo't' yá 'bɛni bá tu, ne bi un yun t'unni a ra 'uere ngue ɛmme xun ngu di muui. Bi unna n'da ra oro, ne rá ndega ra za bi unni, ne n'da ra 'yɛthi yuman'u. ¹² Ne nu'bu min ɔ u yun 'yohu ngue bi nu ra sɔ, Oja bi 'yut'a n'da ra t'ɪ ngue nu'bu bi mbengui hin dí mba bu bi 'buh ra Herodes. Janangue'a n'danni n'da ra 'yu bi hyax 'bu mi mbeng bu yá häi buya.

Ra Jesús bi ts'ix bu Egipto

¹³ Ne nu'bu mí mba u yun 'yohu buya, n'da rám 'bɛhni Oja bi xi a ra José 'bu min ɔha:

—Dami ndants'i. Dami six'a ra 'uere ne a rá mbe. Gui' dahmbu, ni mbähä bu ra häi Egipto ne gam 'buhmbu bu 'da yu pa. Ne him 'bex gua pengüi, jague'bu dá xi'auí gua pengüi. Nguetho nu ra Herodes da hyon'a ra 'uere, ne nu'bu da ðini da hyo, bi 'yemp'a rá m 'behni Oja a ra José.

¹⁴ Ne 'bex bi ndanc'a ra José a ra xui a. Bi zix a ra María ne rá t'uhni, ne bi mba bu ra häi Egipto. Him bi dø'mi 'be da hyats'i. ¹⁵ Ne bäm 'bu pu Egipto jague'bu mi du ra Herodes, ja bá penc'u buya. Ne bin ja 'be'a bi man Oja maya'bu, bi 'yena: “Gan zohn'na ma t'uhni bu Egipto,” i en Oja, bi 'yen'a rá pøngahya.

Ra ts'ut'abi Herodes bi manda dí ho yu t'uhni

¹⁶ Ne nu ra Herodes emme bin cue gue ya bi thät'i, nguetho nu'u yun 'yohu bi nu ra sø hin í mbeng bu 'bu mi ðin'a ra t'uhni. Janangue'a bi mben'ndu yá dofai gue da hyo yu 'uere bu Belén ne yu hnini i hänbu. Ne gätho u yu t'uhni hinga na pe'ts'a nyojeya gätho bi hyo. Nguetho bi man u yun 'yohu, ya mbe má nyojeya ya bi nequi a ra sø. ¹⁷ Ne nu'a bin ja, maya'bu thoho bi man a ra pøngahya ra Jeremías gue ngubu din ja 'bu mi 'yena:

¹⁸ Bin ja n'da ran ts'oni bu ra hnini Ramá,
nts'edi bi mbah yá xisu yu judío,
bin zoni ne him bi 'yø a bi xi u bi hyurpa yá mbui,
nguetho emme im ben'u yá t'uhni bi thopi, bi 'yen'a
ra Jeremías 'bu maya'bu.

¹⁹ Ne nu'bu mi du ra Herodes buya bi 'uñ man'da rá m 'behni Oja a ra José 'bu min xui, bu ra häi Egipto.

20 —Dami ndants'i. Dami six a ra t'uhni ne a rá mbe. Dami penj_u b_u ra häi Israel, nguetho ya bi du_u mí nde xtá hyo a ra t'uhni, bi t'emp'a ra José.

21 Ne nu ra José b_uya bi hyax ra 'yu ní mba b_u ra häi Israel 'b_u mi hyats'i, ne bi zix a ra t'uhni ne'a rá mbe ra t'uhni bi zits'i, xna xtán zøm b_u ra xequi Judea. 22 Pe nu'b_u mí 'yø a ra José ngue in ts'ut'abi b_u ra Arquelao, bi zu da zøm b_u mahøn'a, nguetho nu ra Arquelao rá ts'unt'_u ra Herodes a. Ne'a xí 'uì xø bi bøm b_uya, ngue'a hin da mba b_u Judea. Janangue'a í mba b_u ra xequi Galilea b_uya. 23 Ne bi mba dim 'b_up_u ra hnini Nazaret. Janangue'a bin ja 'be'a xmán t'o't'i b_u ja yá søcuä yá pøngahyä Ojä, gue nu ra Jesús da t'embí ra mængu Nazaret.

3

Bi man rám hma Ojä b_uja ra dapo ra Xuua Nxixyq

1-2 Ne nub_uya nu ra Xuua Nxixyq bi d_u'mi bi xih y_u jä'i ne bi 'yena:

—Dami päh nin 'yomfēnih_u nguetho ya mi ts'atho di manda ua rá ts'edi Ojä, bi t'emb y_u jä'i.

Ne mí 'b_up_u ja ra dapo b_u ra xequi Judea 'b_u min yāh_u y_u jä'i a ra Xuua.

3 Ne nu a ra Xuua gue'a bi man ra pøngahyä Isaías maya'b_u ngue bi ma ba xhe, 'b_u mi 'yena:

N'da ra jä'i dín yā b_u ja ra dapo ne da 'yena:

“Damin säh_u ga simhb_u ra Hmu mi ts'atho da zøcuä,

dami hoc ni mbaih_u ga tømhb_u xən ho,” da 'yena, bi 'yēn a ra Isaías maya'b_u.

4 Nu yá he ra Xuua ám 'be yá xingu y_u camello, ne midín güt'_u y_u xifani, ne mi sa y_u t'axi ne mi si y_u t'afi t'asa dapo. 5 Ne nu'b_u mi d_u'mi bi man rám

hman a ra Xuua, bi mba ɯ yɯ mɛngu bɯ Jerusalén, bi zøm bɯ 'bɯh ra Xuua, nɛ yɯ mɛngu bɯ ra xɛqui Judea, nɛ'ɯ mi 'bɯpɯ hãnbɯ ra dɔthe Jordán, ngue nde da 'yøde 'bɛ'a da man'a ra Xuua. ⁶ Nɛ nu ra Xuua bi xixyɔba ɯ to'o bi 'yømanho 'bɛ'a bi ma, nɛ bin juɔnni nangue yú ts'oqui. Nɛ xɯn ngu bi xixyɔba bɯ ja ra dɔthe Jordán.

⁷ Nɛ xɯn ngu ma ngɯrpihe dyɯ israelhe, dyɯ judíohe, bi zøm bɯ mí 'bäh ra Xuua ɛna din xixyɔ ɯ. Nu'ɯ 'da yɯ fariseo ɯ, nɛ ɯ 'da yɯ saduceo ɯ. Nɛ nu ra Xuua bɯya bi 'yɛmp'ɯ:

—Nu'ahɯ tengu'bɯ ni mɛnihɯ yɯ pozɯ nguetho gyɯ tontohɯ. To'o bi xi ahɯ gua ɛhmbɯ ua ngue gua 'dahmbɯ bɯ ja ran ɯnbi xɯn ɯ tho, bi 'yɛna. ⁸ Ha guím bɛmhɯ da zä gan yɔmhɯ 'bɯ hin gui 'yøthɯ a rán säui ɯ to'o bi päh yú mbɯi, bi t'ɛmp'ɯ ma ngɯrpihe. ⁹ Pɛ hin din ja ran 'yɛts'i ni mbɯihɯ ngue gui 'yɛmhɯ: “Nugähe yú t'ɯhnigähe ra Abraham, ya hin gan nuhe ran ɯnbi,” hingui sä gui 'yɛmhɯ, nguetho nɛhya yɯ do i 'bongua da zä din ja'i ngue da 'yɛmbi yú t'ɯhni ra Abraham 'bɯ gue'a da nde Oja da 'yøt'e, bi 'yɛn'a ra Xuua. ¹⁰ Nɛ nu'a ra aza ya mahoqui xɯn ho ngue da 'yɛx ɯ yɯ za hingui ho yún dät'ä, nɛ da thøspɯ ja ra sibi din zø. Nɛ nu'ahɯ tengu'bɯ gyɯ zahɯ ngue hingui ho yún dät'ä, bi t'ɛmp'ɯ yɯ fariseo nɛ yɯ saduceo.

¹¹ Nɛ xø bi xi ɯ mi'da:

—Nugä dí xixyɔ ahɯ nangue ra dehe 'bɯ ya gá päh ni mbɯihɯ, pɛ nu'a man'da ba ɛhɛ, di hoc'ahɯ nangue rá Hogandɔhi Oja tengu'bɯ n'da ra sibi. Nɛ nu'a, man'da i ja rá ts'ɛdi xinda guecä. Hin dí sɯcä tengu a, i ɛn a ra Xuua. ¹² Nɛ da 'yøt' ran juɔnbi,

tengutho 'b_u i pa ma hoqui y_u j_u, ngue n'danni i pa m'be'ts'i _u y_u j_u n_e n'danni da t'εn _u yá häi. N_e nu _u yá häi da t'up_u ja ra sibi njam'b_u i huεt'i, bi 'yεmb y_u ja'i a ra Xuua.

Bin xixya ra Jesús

¹³ N_e nub_uya bi nexp_u ra häi Galilea ra Jesús, bi zøm b_u ja ra dæthe Jordán guerp_u ja ra dapo bí 'b_uh ra Xuua. Bi zøm b_u ngue bi nde din xixya a ra Jesús. ¹⁴ P_e nu ra Xuua him mi ndehma di xixyabi ra Jesús, n_e bi 'yεmbi:

—P_e nu'i guí εna ga xixya i, p_e go man sä'be go gui xixyagui, bi 'yεn'a ra Xuua.

¹⁵ —P_e nuya x_un ho 'b_u gui xixyagui, nguetho i jatho ga øth_u 'be'a bi man Oja, bi 'yεn'a ra Jesús.

—Da nde 'b_u, bi 'yεn'a ra Xuua b_uya.

¹⁶ N_e nu'b_u mi gua a bin xixya ra Jesús n_e bi bøx b_u ja ra dehe, 'bex bi nu ngue bi xoh mahεts'i, n_e bi nu bá çah rá Hogandahi Oja tengu n'da ra t'az_u, bi zøp_u mí 'b_u a ra Jesús. ¹⁷ N_e 'bex bi t'ø a n'da ra nde bí 'yεh mahεts'i, bi 'yεna:

—Nuna guehna ma Ts'unt'ugä na, ngue εmmε dídi huεcä n_e dí numanho, bi 'yεn Oja.

4

Bi mba nts'ä a ra Jesús nangue ra zithu

¹ N_e nu rá Hogandahi Oja b_uya 'bex bi zixp_u ja ra dapo, in ndepe da mba nts'ä a ra Jesús nangue ra zithu.

² N_e nyote pa n_e nyote nxui bim 'bup_u ja ra dapo, n_e him bin sihmε, n_e εmmε bin tumanthuhu maha.

³ N_e nub_uya, bi zøm b_u a ra zithu ngue da zäp rá mbai ra Jesús. N_e bi 'yεmbi:

—Nu'bu majuḡani rá Ts'unt'u i Oḡa, dami japi dim hme yu do i 'bongua ne gui si, bi 'yɛn'a ra zḡthu.

⁴ Nu ra Jesús bi ḡati:

—Hin ga øt'ä a, bi 'yɛna. Nguetho mán t'o't'i bu ja rá m hman Oḡa, hinga hønt'a ra hme dám 'buh yu jã'i pe ne a gätho i ma Oḡa, bi t'ɛmp'a ra zḡthu.

⁵ Nu ra zḡthu xø bi zixpu Jerusalén a ra Jesús, ne bi 'yɛxpɛ magats'i rá 'bet'e ra ḡaniḡa. ⁶ Ne bi 'yɛmbi:

—Nu'bu majuḡani gue'e rá Ts'unt'u i Oḡa, damin säqui ne gui so nu häi,

Ne Oḡa ba pehn yám 'behni mahɛts'i ngue da mbäx'i'i ne da bent'i i,

ne hin hapu gui 'uaqui nanguue yu do,

tengutho im mam bu ja rá m hman Oḡa, bi 'yɛn'a ra zḡthu, bi t'ɛmp'a ra Jesús buya.

⁷ Nu ra Jesús bi 'yɛna:

—Haḡa, gue'a i hmam bu, pe ne a i hmam bu, ngue “Nu Oḡa ma Hmuhu njongui sä da zä a ngue da bḡ 'bu majuḡani da 'yøt'a im man'a,” bi 'yɛn'a ra Jesús.

⁸ Ne xø man'dandḡ buya, bi zix mahø'n'a ra zḡthu a ra Jesús bu rá nyḡ n'da ra t'øhø xun hɛts'i, ne bi 'yuti gätho na ndoho ra ximhäi ne gätho 'be'a xun ho i ja bu ja yu hnini. ⁹ Ne bi 'yɛmbi:

—Gätho ga 'da a ya 'be'a dá ut'i i 'bu gan ḡanyahmu gui thḡndegui, bi t'ɛmp'a ra Jesús, bi 'yɛn'a ra zḡthu.

¹⁰ Ne bi ḡah mahø'n'a ra Jesús, bi 'yɛmbi:

—Nu'i grá zḡthu, dami 'dagui nanguecä, nguetho nu rá m hman Oḡa i ɛna: “Hønt'a Oḡa ra Hmu ga thḡndehu ne ga ørpahu rá 'befi a,” bi 'yɛn'a ra Jesús.

11 Nε nubɥaya bi 'da'a ra zj̄thu bɥ 'bɥh ra Jesús, nε bá ɛh yám 'behni Oj̄a bi zɔpɥ mí 'bɥ a ra Jesús bɥ d̄apo nε bi 'uj̄n a.

Ra Jesús bi dɥmp rá 'bɛfi bɥ ra xɛqui Galilea

12 Nε bi bɔm bɥ ja ra d̄apo a ra Jesús bɥaya. Nε nu'bɥ mí bɔm bɥ, bi 'yɔde ngue bi jot'a f̄adi ra Xuua nxixȳa. Janangue'a bi mbengda bɥ ra häi Galilea. Guepɥ ra hnini Nazaret bim 'bɥpɥ mahɔn'a. 13 Pɛ hinga nya'a bim 'bɥpɥ nε bi mba bɥ ra hnini Capernaum, nubɥ ra ndend̄adehe guepɥ ra xɛqui yá häi mam bombɔtahe ra Zabulón nε mam bombɔtahe ra Neftalí. 14-15 Nu'bɥ mi zɔm bɥ a ra Jesús bin ja 'be'a bi 'yo't'a ra p̄ongahȳa Isaías maya'bɥ ngue din ja bɥ ra häi Zabulón nε ra häi Neftalí, i h̄anbɥ ra d̄adehe, 'danguadi ra d̄athe Jordán, ngue nε a i t'ɛmbi Galilea, guepɥ 'bɥ ɥ i th̄ande yá oj̄azɛɛ. Nε bi 'yɛn'a ra p̄ongahȳa ngue:

16 Nu yɥ j̄a'i mi 'bɥpɥ tengu'bɥ i bɥpɥ ja ra 'bɛxui, nε i ja bɥ ran d̄ate,
pɛ nuya bi nɛqui n'da ran nɛqui ngue di yot'i,
bi 'yɛn'a ra Isaías 'bɥ maya'bɥ. Nε gue'a bin ja 'bɥ mi zɔm bɥ ra Jesús.

17 Nε nu ra Jesús bi dɥ'mi bi mam bɥ rá m hma nε bi 'yɛna:

—Dami p̄ah nin 'yomfɛnihɥ nanguue yɥ ts'oqui, ngue da z̄a di manda ua rá ts'edi Oj̄a bi zɔcua guí 'bɥhmbɥ, bi 'yɛmb yɥ j̄a'i a ra Jesús 'bɥ mim 'bɥpɥ.

Goho yɥ mbahuq bi dɛn'na ra Jesús

18 Nε n'da ra pa mí 'yo bɥ ja ra ndend̄adehe a ra Jesús nubɥ ra häi Galilea, nε bi nu yoho yɥn 'yohɥ din 'yohɥ zɛɛɥ. Nu'a n'da ra Simón, gue'a ra Pedro a. Nε nu man'da ra Andrés. Nε nu'ɥ yɥ mbahuq ɥ,

nε mi εnxit'a bη ja ra dādehe. ¹⁹ Nε nu ra Jesús bi 'yεmp'η:

—Ba tεngauī, guī xihmbη yη jā'i da 'yεc'yεigui, tengu thohe bη gní theui yη huā guī øt'ui, bi 'yεmp'η.

²⁰ Nε 'bex bi hεpη yú xit'a nε bi dεn'na ra Jesús.

²¹ Nε bi thopηya bin 'yo mi ts'η a ra Jesús, nε bi nu mi yoho yηn 'yohη din 'yohη zεhε η, nε nu n'da ra Jacobo, nε nu man'da ra Xuua, gātho yoho yú ts'ant'η ra Zebedeo η. Nε mín 'yohη a rá ta mi hu bη 'ben yú mbosa, mí 'uεt yú xit'a. Nε xø bi xi η da dεnni mahøn'a. ²² Nε 'bex bi zopη rá ta nε'η yú mbosa, 'bex bi dεn'na ra Jesús bηya.

Ra Jesús bi xānbi xηn ngu yη jā'i

²³ Nε nu ra Jesús mí 'yo gātho ra häi Galilea nε mí xānba η yη jā'i bη ja yη nijā nε bi ma 'bεpη dí manda ua rá ts'edi Ojā. Nε midí hoc yη hεyenni ngue 'bε'a gā ní gεhε mí hεmp'a n'da ngu n'da.

²⁴ Nε gātho yη jā'i bη ra xεqui Siria bi 'yøde 'bε'a øt ra Jesús, nε bá thunba η yη hεyenni ngue 'dahma 'dan'yo yηn η mí hεmbi nε'η mín 'yohη yη zīthu, nε'η zant'a mi sändāte 'da yη ora, nε'η xí ts'a rá jā'i, nε gātho bi hoc'a ra Jesús. ²⁵ Nε xηn ngu yη jā'i bi dεn'na ra Jesús. Mín numanho da dεnthoho yη jā'i nanguε 'bε'a bi 'yøt'e. Nu'η 'da yη mεngu bη ra xεqui Galilea, nε η 'da yη mεngu bη ra xεqui Decápolis, nε'η 'da mí 'bηpη Judea, nε'η 'da mí 'bηpη 'danguadi ra dāthe Jordán, nε'η 'da mí 'bηpη ra hnini Jerusalén. Gātho bi zøm bη mi 'bη a ra Jesús.

5

Ra Jesús bi mba bη ja ra nyuni

¹ Nε nu ra Jesús 'bη mi nu yη ja'i εmme xηn ngu bi zōpη, nε bi ndex bη ja ra nyuni nε mi hupη. Nε'η yá xádi bηya bi zōm bη mí hudi, 'darpη mi huhmbη.
² Nε bi xānba η.

Nu'η i hq̄n rán j̄q̄pi Oj̄q̄

³ Nε bi 'yεmp'η yá xádi ra Jesús:

—Nu'η to'o p̄ase hingui ho yá mb̄i bη na nu Oj̄q̄ nε da hyon Oj̄q̄ di zedi, nu Oj̄q̄ da zimanho bη di manda rá ts'edi, janangue'a maj̄q̄pi η bηya.

⁴ Nε nu'η tu yá mb̄i, Oj̄q̄ da hyurpa yá mb̄i, janangue'a maj̄q̄pi η.

⁵ Nε nu'η im b̄eni i cose häi, da hyq̄n a ra hogahäi bi man Oj̄q̄ di unni, janangue'a maj̄q̄pi η.

⁶ Nε nu'η i humbi da 'yōt' ran ho, Oj̄q̄ di j̄api da 'yōt'e xηn ho, janangue'a maj̄q̄pi η.

⁷ Nε nu'η di huεc yá mij̄q̄'ihη, xin di huεc Oj̄q̄ η, janangue'a maj̄q̄pi η.

⁸ Nε nu'η n'dat'a im b̄eni, dim 'b̄hmbη Oj̄q̄ η, janangue'a maj̄q̄pi η.

⁹ Nε nu'η øt' ran hocpate, nu Oj̄q̄ da 'yεmbi yá t'ηhni η, janangue'a maj̄q̄pi η.

¹⁰ Nε nu'η i nu ran ηnbi nangue ran ho i øt'e, da yurpη di manda rá ts'edi Oj̄q̄ η, janangue'a maj̄q̄pi η, i εn'a ra Jesús.

¹¹ Nε gan johyahη 'bη i η'ts'ahη yη ja'i nε i then'nahη nε i xi ahη yη fehni 'bη guí tεngahη, bi 'yεn'a ra Jesús. ¹² Nε da hyu ni mb̄ihη, gan johyahη, guim bεmh̄bη ngue 'dat'a ran ηnbi guín nuhη η yη p̄ongahȳ mam 'bet'o, nε i ja 'be'a din 'da ahη ngue am 'be'ts'i mah̄ts'i, bi 'yεn'a ra Jesús.

Ra η ua ja ra ximhäi

13 —Nu'ah_u gy_u u_h hap_u 'b_uh y_u ja'i, nguetho nu'a ra u di hoqui 'be'a i pa njapi, ne ngutho ah_u guídí hoj_u y_u ja'i, i en a ra Jesús. Pe nu'b_u bi 'be_h rá ts'edi ra u, ya hin'y_u 'be'a sä dí hoqui, janangue da mba ma bunt'i thoho b_u häi. Dami jamansuh_u hin din ja b_u gui 'yøth_u tengu a, bi 'yemp'_u yá xädi ra Jesús.

Ran nequi ua ja ra ximhäi

14 Ne bi 'yēn'a ra Jesús:

—Nu ah_u gy_un nequih_u b_u 'b_uh y_u ja'i, bi 'yemp'_u yá xädi. Dami jaf_u da hnu a ran nequi. Tengü n'da ra hnini i ja b_u ja rá ny_u ra t'øhø, am 'batho x_un ho ngue hin'y_u 'be'a i juti. 15 Ngutho n'da ra sibi, hingui sä da mba ma c_ut'i b_u ja ra huada 'b_u da mba ma søque, i jatho da t'exp_u m'batho, janangue'a di yot'i gätho 'b_urp_u. 16 Ne ngutho gui 'yøth_u ngue tengu'b_u gy_u sibih_u emme di hyärp_u i 'b_uh y_u ja'i. Janangue'a da hnut'ah_u x_un ho nin t'øt'eh_u, ne u da 'yēspa Oj_u ma Tah_u 'b_urp_u mahçts'i u b_uya, bi 'yemp'_u yá xädi ra Jesús.

Ra Jesús bi 'yurcah_u 'be'a nam bøn'u yün t'ēdi ra Moisés

17 Ne xø bi 'yēn'a ra Jesús:

—O guím bēmhb_u ngue ga 'becä y_un t'ēdi bi man ra Moisés ne 'be'a bin xänbate u y_u pøngahy_u, pe bá çcä ngue ga ut'ah_u 'be'a majuani nam bøn u. 18 Majuani dí xi ah_u, gätho 'be'a nt'o't'i b_u, ne xinga n'da u ngue hin din ja, 'b_u guexta'a i jatho ra ximhäi ne mahçts'i. 19 Janangue'a madí ts'utho maha a ram hma ngue hingui nde da 'y_urp_u ra güenda n'da, ne i xi u mi'da ngue din jab_u da 'yøt'e, pe zi ts'utho rá ts'edi di nequi b_u bí ja rá ts'edi Oj_u b_u

mahɛts'i 'bɥ. Pɛ nu'ɥ di ja'ts'i gätho ɥ mam bɥ ja rá m hma Oja, nɛ i xi ɥ mi'da ngue din ja bɥ da 'yøt'e, nɛ man'da xɥn ngu rá ts'ɛdi di nɛqui bɥ bí ja rá ts'ɛdi Oja, bi 'yɛn'a ra Jesús. ²⁰ Nɛ gue'a dí xi ahɥ a, nde'bɥ man'da xɥn ho gui 'yøthɥ xinda gue ma ngurpihɥ yɥ fariseo nɛ yɥ xänbate nija. Nguetho nu'bɥ hin gui 'yøthɥ xɥn ho, njəm'bɥ da zä gui cɥthɥ hapɥ di manda rá ts'ɛdi Oja, bi 'yɛmp'ɥ yɥ xädi ra Jesús.

Ra Jesús bi ma hingui ho ra cue

²¹ Nɛ man'da bi man ra Jesús, bi 'yɛna:

—Gue'bɥ go maya'bɥ bi sih mam bombøtahɥ ran t'ɛdi ngue im ma: “O guí həcpaɥ rá te ni mijä'ihɥ, nɛ nu to'o da hyəcpa rá te rá mijä'iui, i jatho da ts'änba rá muui a bi 'yøt'e,” bi t'ɛmp'ɥ. ²² Pɛ i jagä man'da ga xi ahɥ, ngue nu'bɥ 'bo'o di cuep rá mijä'iui nangue'a bi 'yørpe, ngue im bɛni di co'ts'i, guehma da nu ran ts'ɛmbi. Nɛ nu'a to'o da xih ra ts'ore bɥ ja rá hmi rá mijä'iui, da ts'ixpɥ 'bɥh yɥ ngurpi da ts'ɛmbi. Nɛ nu to'o ɛmmɛ then rá mijä'iui dí mba bɥ ja ran ts'ɛmbi ngue ra sibi njəm'bɥ i huɛt'i, bi 'yɛn'a ra Jesús.

²³ Janangue'a nu'bɥ guí pähä bɥ ja ra nija ngue guí ɛna gui thəndehɥ Oja, pɛ nu'bɥ gá sømhbɥ bɥ nɛ 'bɛx gá bɛmhɥ 'bɛ'a xquín xihmi ni mijä'ihɥ, ²⁴ gua peng thohɥ nɛ 'bɛ gui mba bɥ i 'bɥ a ni mijä'iui gam punbau, ja da zä gui thəndehɥ Oja bɥya, bi 'yɛn'a ra Jesús.

²⁵ Nɛ nu'bɥ guí pəhmbɥ ja 'bɛ'a guidín xihmbɥ n'da ni mijä'ihɥ, pɛ gan hocpa zɛhɛhɥ, nɛ hin gui tømhbɥ da ts'ix ahɥ bɥ 'bɥh yɥ ts'ut'abi. Nguetho nu'bɥ gui sømhbɥ bɥ, ²⁶ guehma da jo ahɥ nɛ hin da hyec'a thohohɥ ra zɛ'mi jague'bɥ gui unhdɥ ra

mbeti hangu da 'yä ah_u, ne xinga n'da centavo da nde gui 'yēspah_u, bi 'yēn a ra Jesús.

Ra Jesús bi 'yēna hingui ho ran 'yomt'ēni

²⁷ Ne man'da bi xih yá xädi ra Jesús:

—Nu man'da ran t'ēdi maya'b_u i ēna: “O guí øth_u ran 'yomt'ēni.” ²⁸ Pē i jagä man'da ga xi ah_u, ngue nu'b_u n'da ran 'yoh_u da hyant'a n'da ra xisu, ne im bēn'a n'da ran 'yomfēni x_un ts'o nangue a, madague'b_u bi bēntho, tengu'b_u ya bi 'yøt' ran 'yomt'ēni b_u rá mb_ui a b_uya, bi 'yēn a ra Jesús.

²⁹⁻³⁰ Janangue nu'b_u i ja a i ut'ah_u ra ts'oqui, pē gui sāmzēhē ni mb_uih_u madague'b_u guím bēmhb_u ēmmē x_un u 'b_u gui 'yēsh_u. Tengu'b_u xquí hyä'a n'da ni dāh_u ne xquí 'yēmhb_u b_u ma'ueni ne xquí n'dadä thohoh_u, uague tengu'b_u xquí hyēc'a nin 'yēih_u ne xquí 'yēmhb_u b_u ma'ueni ne xquí n'da'yē thohoh_u. Pē man'da x_un ho guin nuh_u nangue gá 'bēhmb_u y_u ts'oqui, xinda gue'b_u xquí 'yøth_u y_u ts'oqui ne xquí 'bēhmb_u ran ho mazāi b_u ja ra sibi.

Ra Jesús bi 'yēna hin da hyēh rá xisu n'da ran 'yoh_u

³¹ Ne man'da bi man ra Jesús, bi 'yēna:

—Ne a bi mam 'b_u maya'b_u gue: “Nu'b_u n'da ran 'yoh_u in nde da hyēh rá xisu, i jatho da 'yøt'a n'da ra sōcūā din xummi.” ³² Pē i jagä man'da ga xi ah_u, ngue hingui sä da hyēh rá xisu n'da ran 'yoh_u gue'b_u hingui øt' ran 'yomt'ēni a ra xisu. Nguetho nu'b_u bi hyēh rá xisu n'da ran 'yoh_u, di japi da 'yøt' ran 'yomt'ēni a ra xisu 'b_u bi hyēgui ne dim 'b_uhmi man'da ran' yoh_u. Ne 'b_u n'da ran 'yoh_u

dim 'bʰm̩i n'da ra xisu bi thegui, ra 'yomt'ɛ̃ni a, bi 'yɛ̃n a ra Jesús.

Nte ga ndønbahʱ rá thuhu, bi 'yɛ̃n'a ra Jesús

³³ —Nɛ guí pʰmbʱ ran t'ɛ̃di mí hmam 'bʱ maya'bʱ ngue i ɛ̃na: “Pɛ nu'bʱ gá ndønbahʱ rá thuhu Oja, guehma gui ja'ts'a gá mamhbʱ.” ³⁴ Pɛ nuya i jagä man'da ga xi ahʱ, bi 'yɛ̃n'a ra Jesús. Hin'yʱ 'bɛ'a i sä gui ndønbahʱ rá thuhu 'bʱ ja a guí xihmbʱ ni mijä'ihʱ ngue guín ndefʱ da 'yɛ̃c'yɛ̃i a guí xihmbʱ. Hingui sä gui ndømhbʱ Oja, pɛ ngutho hingui sä gui ndømhbʱ mahɛ̃ts'i, nguetho nu bʱ mahɛ̃ts'i bí ja bʱ rá ts'edi Oja. ³⁵ Nɛ xíngui sä gui ndømhbʱ ra ximhäi, nguetho nɛcua i ja ua rá ts'edi Oja. Nɛ xíngui sä gui ndømhbʱ ra hnini Jerusalén, nguetho rá hnini rá Thahni Oja a. ³⁶ Nɛ xíngui sä gui ndømhbʱ ni yʰhʱ, nguetho 'dat'a Oja bi zän'na, nɛ xínga n'da ni xtʰhʱ sä gui sänzɛhɛhʱ gue'bʱ xʰn t'axi o gue xʰm pothi da gohi. ³⁷ Pɛ nu'bʱ ja a guí xihmbʱ ni mijä'ihʱ, “da zä,” ga ɛ̃mhʱ 'bʱ da zä, “hin da zä,” ga ɛ̃nthohʱ 'bʱ hin da zä. Pɛ gätho mi'da yʰm hma bí nɛxpʱ ja rán 'yomt'ɛ̃ni ra zɪ̃thu, bi 'yɛ̃n'a ra Jesús.

Bi 'yɛ̃n'a ra Jesús hin ga cos'hʱ 'bʱ ja a da t'ørcahʱ

³⁸ Nɛ xø bi 'yɛ̃n'a ra Jesús:

—Nu'ahʱ gá 'yøhbʱ 'bɛ'a bi sih mam bombøtahʱ ngue: “Nu'bʱ n'da ra ja'i di ts'onba rá dā rá mijä'iui, pɛ nɛ a da mba ma ts'onbi rá dā. Nɛ nu'bʱ rá ts'i da 'yøcpe, ngutho nɛ'a xin da t'øcpa rá ts'i.” ³⁹ Pɛ nuya i jagä man'da ga xi ahʱ ya, ngue nu'bʱ 'bʱ a n'da in nde di ʰn'nahʱ, pɛ o guí sʰhbʱ a. Nɛ nu'bʱ 'bo'o da mbɛp'ahʱ 'danguadi

ni hmih_u, gui unhd_u man'da nguadi da mbep'ah_u.
 40 Ne nu'b_u 'bo'o da zix ah_u b_u 'b_uh ra ze'mi ngue
 da gån'na ni pahnih_u, pe ne a ni cotoh_u gui unhd_u.
 41 Ne nu'b_u i si ah_u gui tuspah_u rá 'beni n'da ra
 jã'i n'da ora, x_un ho 'b_u nyo ora gui tuxh_u a rá
 'beni. 42 Ne hont'a go to'o da 'yä ah_u 'be'a i honi,
 dami unhd_u. Ne nu'b_u 'bo'o da mip'ah_u 'b_u ja a gui
 pes'h_u, pe x_un ho 'b_u gui unhd_u, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Ga huɛc man sũih_u, bi 'yɛn'a ra Jesús

43 —Ne a n'da ram hma maya'b_u i ɛna: “Dami
 huɛc ni amigoh_u ne gui ucpa nin sũih_u,” mí t'ɛn'ah_u.
 44 Pe i ja man'da ga xi ah_u, ngue gui huɛc nin sũih_u,
 gan yãmanhoh_u u man y_u ts'ore nangué ah_u, ne
 gui 'yørpah_u ran ho to'o di uc'ah_u. Ne dami 'yãf_u
 rá mate Ojã u to'o i numan'u ah_u ne u di un'nah_u,
 bi 'yɛn a ra Jesús. 45 Ne nu'b_u ngub_u gui 'yøth_u,
 'da'angu gá 'yøth_u a ma Tah_u 'b_up_u mahɛts'i ngue
 bá penh ra 'ye ne ra hyadi. Pe hinga høn_ub_u 'b_u
 u y_u hocjã'i gue i so ra 'ye ne ra hyadi, pe nep_u i
 'b_uh y_u ts'om'bãi, bi 'yɛna. 46 Pe nu'b_u hont'u to'o
 di huɛc'ah_u guidí huɛj_u, 'be'a gue gá tãhmb_u 'b_u
 ngub_u gá 'yøth_u. Pe ne n'dat'a gá 'yøth_u u y_u ziyate
 hyãcahãi. 47 Pe ha gui ɛmh_ub_u x_un ho gui øth_u 'b_u
 hont'u ni cuh_u guidí zenguah_u. Nu'b_u guin jah_u b_u,
 'da'angu gui øth_u u i thãnde yá ojã zehɛ. 48 Pe nde'b_u
 x_un hotho gui 'yøth_u, nguetho x_un hotho Ojã ma
 Tah_u bí 'b_up_u mahɛts'i, bi 'yɛmp'u yá xãdi ra Jesús.

6

Hin ga øth_u ran 'yɛts'i 'b_u dí øth_u yun t'øt'e xun ho

¹ Ne man'da bi man ra Jesús, bi 'yɛmp'u mi 'b_up_u:

—Pε nu'b_u guí øth_u rá 'bεfi Ojå, hin gui 'yøth_u da 'yεs'a ni mijå'ih_u, nguetho hin te di 'da ah_u ma Tah_u 'b_up_u mahεts'i 'b_u din jab_u gui 'yøth_u, bi 'yεn'a. ² Nε nu'b_u guín nde gui fåxh_u n'da ra hyoya, hin gui 'yøth_u ngue da nu ah_u y_u jå'i, tengu øt'_u di yorpa a im bεni 'b_u di un'na n'da ran t'unni y_u hyoya, ngue di um b_u ja y_u nijå o guerp_u ja y_u 'yu ngue in nde da 'yεspa y_u jå'i 'bε'a i øt'e. Majuåni dí xi ah_u, ya hønt'a ran 'yεts'i bi dåha 'b_u ngub_u i øt'e, bi 'yεna. ³ Pε nu'b_u i ja a guí nde gui unhd_u n'da zi hyoya, nde'b_u hin gui xihmb_u _u mi'da 'bε'a gá 'yøth_u. ⁴ Nε man'da x_un ho 'b_u hin njon da nu 'bε'a guídí unhd_u, pε go da nu Ojå ma Tah_u, nε i ja 'bε'a din 'da ah_u b_uya, bi 'yεn'a ra Jesús.

Hingui yoho guim bεmh_u 'b_u guí yåh_u Ojå

⁵ Nε man'da dí xi ah_u:

—Nu'b_u guí yåh_u Ojå, o guí øth_u tengu i øt'_u di yorpa a im bεni, bi 'yεn'a ra Jesús. Nu'_u, i 'båp_u ja y_u nijå nεp_u ja y_u xo'y_u, εna i yåh_u Ojå pε hønt'a ran 'yεts'i im bεni. Majuåni dí xi ah_u, hønt'a ran 'yεts'i bi dåha nangue 'bε'a i øt'e. ⁶ Nε nu'b_u guí yåh_u Ojå gui mbåhå b_u njon da nu ah_u, pε Ojå ma Tah_u go i nu ah_u nε di 'da ah_u 'bε'a guí åf_u a, i εna.

⁷ Pε hinga guexta'a ram hma gui mamhb_u ngue nte ní mba tho 'b_u guí yåh_u Ojå, tengu i øt'_u tεn yå ojå zεhε. Nε så im bεni i ø'a Ojå 'bε'a im ma 'b_u x_un ngu i xifi. ⁸ Nε o guí øth_u tengu i øt'_u, nguetho nu Ojå ma Tah_u ya i pådí 'bε'a gåtho guí homhb_u gue'b_u hinga ná åf_u, i εna. ⁹ Pε guim bεmh_u 'b_u guí yåh_u Ojå 'da y_um hma tengu dí xi ah_u ngue: Nuya ma Ta ahe guí 'b_up_u mahεts'i. Da hnumansu ni thuhu.

10 Nε dín ndehe din ja ua n'dihi ni ts'edi ngue di manda ua.

Nε da t'øt' ua ni pähä ua ja ra häi tengu tho i t'ørpυ mahεts'i.

11 Nε dami 'daje ran ts'ihmε dí homhbe ra pa i jabυ ya.

12 Dami punga ma ts'oquihe, tengu thoho bυ na punbahe υ i ørcahe ran ts'o.

13 Nε o guí hεgahe da daje ran ts'o, pε dami yånje nangue ran ts'o.

Nguetho nu'i gra hmuts'at'abi, gä di manda ua ja ra häi ni ts'edi, nε i ja ni ts'edi mixte njäm'bυ da guadi gätho yυ pa mazäi.

Nε hønt'a dí xi'ahe ya.

14 Nguetho nu'bυ gadí punbahυ yú ts'oqui ni mija'ihυ, ngutho da 'yøt'ahυ Ojä ma Tahυ 'bυpυ mahεts'i, di pun'na ni ts'oquihy. 15 Pε nu'bυ hin gadí punbahυ ni mija'ihυ, nε ahυ hin di pun'nahυ Ojä ma Tahυ 'bυpυ mahεts'i 'bυ, bi 'yεn'a ra Jesús.

Hin gui 'yuhmbυ 'bυ guí εt' yυn ts'ihmε 'bυ guín yqhy Ojq

16 —Nε nu'ahυ, nu'bυ guí nde gui 'yεt' nin sihmehυ n'da ora ngue guim bεmhby Ojä, o guí øthυ tengu øt'υ di yorpa a im bεni. Nu'υ i ut yυ jä'i 'bε'a øt'e, nde'a dí hnumanho, pε hønt'a ran 'yεts'i bi dāha nangue 'bε'a bi 'yøzεhε, bi 'yεn'a ra Jesús.

17 Pε nu ahυ, 'bυ guí εt' nin sihmehυ ngue guim bεmhby Ojä, pε gan 'yomanhohυ tengu'bυ ya gán sihmehυ. 18 N'dahma njon da bādi 'bε'a gá 'yøthυ gue gá 'yεt' nin sihmehυ, nε hønt'a Ojä ma Tahυ i nu ahυ 'bε'a gá 'yøthυ, nε i ja 'bε'a di 'da ahυ baya, bi 'yεn'a ra Jesús.

Gui hyomhb_u 'be'a dí nɛcmanho b_u mahɛts'i

¹⁹ Nɛ man'da bi man ra Jesús, bi 'yɛna:

—Hin gui muns'h_u 'be'a gdám mɛmbɛtih_u ua ja ra ximhäi, nguetho nuua i 'b_uh y_u zu'uɛ ngue di ts'oni 'be'a gätho guí pɛs'h_u, nɛ ja'b_u da boxjua, nɛ ja'b_u da bɛ ah_u y_u bɛ. ²⁰ Pɛgue gui hyoni gui x̄anth_u 'be'a dí hnumanho ah_u b_u mahɛts'i. Nguetho hin te dim 'bɛp_u, hin da y_urp_u y_u bɛ ngue da bɛ ah_u 'be'a guí pɛs'h_u b_u, nɛ hin da boxjua, nɛ njo'o b_u y_u zu'uɛ ngue di ts'oni. ²¹ Nguetho h̄onb_u i ja ním pɛ'ts'i n'da im bɛn rá mb̄u i n'da. Nu'b_u guecua ja ra ximhäi i ja 'be'a i pɛ'ts'a n'da, h̄ont'ua im bɛn a n'da, nɛ nu'b_u guerp_u mahɛts'i, guerp_u im bɛn a n'da 'b_u, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Ran nɛqui ní mb̄u i n'da

²² Nɛ x̄o bi 'yɛna:

—Nɛ nu'b_u h̄ont'a x̄n ho guím bɛmh_u nɛ guí ɔth_u, din ja ah_u tengutho 'b_u n'da ra ja'i x̄n ho rá d̄ä, i handi x̄n ho ran nɛqui, din jab_u ni mb̄u i h_u. ²³ Pɛ nu'b_u hinga gue'a guím bɛmh_u, sä guí ɛmh_u i ja ah_u ran nɛqui, pɛgue x̄m 'bɛxui thoho ni mb̄u i h_u, tengutho 'b_u n'da ra ja'i ngue hingui ho rá d̄ä, nɛ x̄m 'bɛxui thoho b_u i handi, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Hin di yoho yá hmu n'da

²⁴ Nɛ x̄o bi 'yɛna:

—Nɛ hingui sä dim 'b_u i yoho yá hmu n'da ra 'yɛhɛ. Nguetho nu'b_u yoho yá hmu i 'b_u a n'da, nu'a n'da da numanho, nɛ nu'a man'da hin da numanho. Uague nu'a n'da da hyumbi dim pɛhmi a, pɛ nu'a man'da da zocpa thoho rá 'bɛfi a. Janangue'a hingui sä yoho yá hmu da dɛn'na n'da.

Hingui sä da 'yεmp Ojå rá Hmu 'bη i numanho η yη mbeti, nguetho tengu'bη rá hmu a ra mbeti, bi 'yεn'a ra Jesús.

Ojå di jamansu yη 'yεc'yεi

²⁵ —Janangue'a dí xi ahη, hin go guim bεnsehη 'be'a gui sihη ngue gdám 'bahmbη, ne xín guim bεmhbη 'be'a gui hyehη. Pε guim bεmhbη ngue man'da di muui ni tehη xinda gue η nin ts'ihmehη, ne man'da di muui ni ja'ihη xinda gue η ni hehη, bi 'yεn'a ra Jesús. ²⁶ Dami nuhη yη doja i 'yo hɔnbη go hapη, ne hin'yη yá huāhi, ne xín te i pε'ts'i, pε dí xi ahη, nu Ojå ma Tahη bí 'bηpη mahεts'i gātho i 'uñ η. Ne nu ahη, man'da di mu ahη xinda gue η yη doja, bi 'yεn'a ra Jesús. ²⁷ Ne ha guím bεmhbη man'da nya'a gam 'bahmbη ua ja ra ximhäi 'bη εmme guím bεndumbaiη 'be'a gātho guidí 'behmbη.

²⁸ Ne hanja εmme go guím bεnsehη nangue ni hehη. Xøgue ts'atho guí εc'yεihη, bi 'yεn'a ra Jesús. Pε dami nuhη yη dɔni i ja bη dapo, ne nu'η hingui dim pεfi ne xíngui di hoc yá he. ²⁹ Pε dí xi ahη, man'da mahotho yη dɔni xinda gue a rá he ra ts'ut'abi Salomón ngue mí he 'bη mi ja rá ts'edi, bi 'yεn'a ra Jesús. ³⁰ Ne ngubη bi 'yɔt'a Ojå nangue yη dɔni, mahotho nám pa ya, ne nixudi da mba nts'εqui ne da t'udi. Janangue'a guim bεmhbη, man'da xηn ho da 'yɔt'ahη Ojå xinda gue η yη dɔni, bi 'yεn'a. ³¹ Janangue o guí εmhbη: “Bε'a hmaha ga sihη.” Uague: “Bε'a hmaha ga hehη.” ³² Nguetho nu'η i thānde yá ojå zehε, gue'a zai i hon'η, pε nu'ahη i 'bηpη ni Tahη bη mahεts'i, ne i padi 'be'a gā guidí 'behmbη, bi 'yεn'a ra Jesús. ³³ Janague'a nu ahη, m'bet'o thoho gan umhbη di manda ahη rá ts'edi

Oja, ne gui hyomhb_u n'da ra hogamb_ui nangue rá pähä Oja, ne nub_uya di 'da ah_u 'be'a gätho gui hyomhb_u. ³⁴ O guím b_undumb_uih_u, o guí _umh_u: “Be'a da zä ga øth_u 'b_u nixudi.” P_uegue gui t_umh_u, 'be nixudi ja gui p_uhmb_u b_uya 'be'a da zä gui 'yøth_u. N'da pa ngu n'da pa i ja 'be'a din ja, bi 'y_un'a ra Jesús.

7

Ra Jesús bi ma hingui ho ran yaqi

¹ —“Nuna bi 'yøt' y_u ts'oqui,” hin gui 'y_umh_u, n'dahma hinga gue'a dí ts'ep'ah_u a, bi 'y_ungähe ra Jesús. ² P_u nu'b_u guídi y_uf_u _u mi'da ngue guím b_umh_u hønse ah_u x_un ho ah_u, p_u Oja hin da numanho ah_u 'b_u. Ne 'da'ingu da 'yøt'ah_u Oja tengu gá 'yørpah_u _u gá y_uf_u, bi 'y_una. ³ Hanja bi zä gá nurpah_u ra zi häi i o rá dä ni mijä'ih_u, ne hin go guí p_uhmb_u i o ra xecza ni däh_u. In jab_u ní nequi ni ts'oquih_u. ⁴ Ne ha da zä gui xihmb_u ni mijä'ih_u: “Mba ga h_up'a ra häi o ni dä,” sä gui 'y_umf_u, ne go man'da x_un ndoho ra xecza i o ni däh_u. ⁵ _umm_u guidí yorpah_u a guí øth_u. P_u nde'b_u m'bet'o gan hoj_u nangue y_u ts'oqui guídi hoseh_u, janangue'a da zä gui hy_ump'ah_u ra häi o rá dä ni mijä'ih_u, bi 'y_un'a ra Jesús.

⁶ O guidí unhd_u a x_un ho _u y_u fo'yo, ndetho da za ah_u. O gue'b_u guidí unhd_u a di muui _u y_u ts'adi, ndetho da ne**m** b_u häi, bi 'y_un'a ra Jesús.

Nu'b_u ja da t'äp'a Oja di uni

⁷ Ne xø bi 'y_ump'ä:

—Dami 'y_uf_u Oja 'be'a guí homhb_u, ne nu'a di 'da ah_u. ⁸ Nguetho nu'a to'o da 'yädi, Oja di un'na bi

'yäpi. Nε nu'a to'o ja a i honi, di und Ojä a i honi. Nε nu'a to'o da hyoni da socpa n'da ra goxthi njut'i thoho, Ojä da xocpa a, bi 'yεn'a ra Jesús.

⁹⁻¹¹ Pε nu'ahε madague'bε gyá ts'om'bäihε, xínga n'da ahε guidí unhdε ra do ni t'uhnihε 'bε i ä'ahε ra hmε, nε xíng ra c'εyá guidí unhdε 'bε i ä'ahε ra hua, pε hønt'a xεn ho guidí unhdε ni t'uhnihε. Ha maguet'a Ojä ma Tahε 'bεpε mahεts'i ngue hin di 'da ahε xεn ho 'bε ja a guí äfε, bi 'yεn'a ra Jesús.

¹² Nε nu'bε guí nde da 'yøt'ahε ran ho ni mijá'ihε, nde'bε guí 'yørpahε ran ho. Gue'a nam bøn'a rán t'εdi ra Moisés nε rám hma yε pøngahyá maya'bε, bi 'yεn'a ra Jesús.

N'da ran t'uti nangue ra goxthi nε yε 'yu

¹³⁻¹⁴ Nε man'da bi man ra Jesús, bi 'yεna:

—Nu'a ní yεt'a n'da bε ja ra te mazäi, tengu'bε n'da ra goxthi xεn ts'it'i, uague n'da ra t'ε'yu, nε hingui ngu yε jä'i i numanho da thopε. Pε dami hyomhbε guí cεthε bε. Nguetho nu'a ra goxthi xεn ndoho nε ra dā'yε ní zix a n'da bε ja ran εnbi mazäi, nε xεn ngu ε yε jä'i i numanho da thopε, bi 'yεn'a ra Jesús.

Nda'a ε yε hyäte pøngahyá

¹⁵ —Pε gam fähmbε nangue yε hyäte pøngahyá. Nu'bε i søm bε guí 'bεhmbε, sä øt'e tengu'bε yε dε'yo ngue xεn ho, pε nu yá mbui tengu'bε n'da ra zate. ¹⁶ Nε da zä guí pähmbε yε hyäte pøngahyá nangue yún t'øt'e i øt'e, tengu thoho yε za da bā a n'da nangue yún dät'ä i zεpε. Nguetho hin din zεpε ja n'da ra za n'da ran dät'ä 'bε hinga gue'a rá za a. ¹⁷ Pε nu ra za xεn ho i zεh yún dät'ä xεn ho, nε ngutho ra za hingui ho i zεh yún dät'ä hingui ho.

18 Nguetho nu'a ra za xən ho hin da zä din zəpə yán dät'ä ngue hingui ho, ne ngutho a ra za hingui ho hin njəm'bə da zä din zəpə yán dät'ä xən ho. 19 Ne nu yə za hingui ho ɛ yán dät'ä, da mba nt'ets'i ne da t'udi. 20 Janangue'a da zä gui pəhmbə ɛ yə hyäte pəngahyə nangue 'bɛ'a da 'yət'e, bi 'yən'a ra Jesús.

Nda'a ɛ di manda rá ts'edi Ojq

21 Ne xø bi 'yən'a ra Jesús:

—Ne sä ɛna yá hmujə ɛ 'da, pɛ hin da yərpə di manda rá ts'edi Ojq ɛ. Pɛ hont'ɛ majuaɲi i øt' rá pähä ma Ta mahɛts'i da yərpə ɛ. 22 Ne nu'bə bi zøn ra pa ran juənbi 'bə rán zɛgui, xən ngu da mbarqui da 'yəngui: “Ma Hmu, nugähe dá mamhbe a nim hma, ne nangue ni thuhu dá hømhbə thi yə zĩthu, ne nangue ni thuhu xən ngu yən t'øt'e mixte dá øthe,” da 'yəngui. 23 Pɛ nugä ga ɛmp'ɛ: “Njəm'bə dá pə ahə. Dami 'uehmbə ua ja ma hmigä, gyə ts'om'bäihə,” ga ɛmbi, bi 'yən'a ra Jesús.

Hønt'a go to'o in nde da 'yø a dí m ma, bi 'yən'a ra Jesús

24 —Pɛ nu'a to'o i øh ma nde ne i øt'a ma pähägä, i øt'e tengu bi 'yøt'a n'da ran 'yohə ngue mí ja rán 'yomfɛni ne bi hyø a n'da rá ngu bə ja n'da ra dongu xən juəni. 25 Ne bin ja n'da ra də'ye, ne ɛmme xən ngu yə dehe bi 'yugui, ne bá ɛh ran dəhi xən ndoho mí nde xtí yøt'a ra ngu. Pɛ him bi yøt'a, nguetho nu'a ra ngu mí høpə ja ra dongu xən ho. 26 Pɛ nu'a to'o i ø'a dí ma ne hingui ɛrpa ra güenda a, i øt'e tengu bi 'yøt'a n'da ran 'yohə ngue ra 'yambui, ne bi hyøh rá ngu bə mí ja n'da ra 'bomu. 27 Ne bin ja n'da ra də'ye ngue bi 'yuh yə dehe, ne ran dəhi xən

ndoho, ne bi yøt'a rá ngu. Ne εmmε nts'utho bin ja baya, bi 'yεn'a ra Jesús.

Nu yu ja'i bi numanho rán xädi ra Jesús

28-29 Ne nu'b_u mi gua a bi ma ra Jesús 'b_u mí hyup_u ja ra nyuni, nu yu ja'i mi huhmb_u b_u bi hyonya _u.

—Haguen ja i xänbi x_un ho, ne hinga ngub_u i xängah_u ma xänbateh_u b_u ja ra nija, bi 'yεn'_u yu ja'i.

Nguetho nu'b_u mi xänba ra Jesús, bi 'yuti ngue mi ja rá ts'edi x_un ho a.

8

Ra Jesús bi hoc'a n'da ran 'yoh_u mi hεmb ra t'axca'ya

¹ Ne nu'b_u mi gua a bi man ra Jesús, ne bi gar_u ja ra nyuni baya, ne εmmε x_un ngu yu ja'i mí numanho da denthoho mahøn'a. ² Ne bá ε'a n'da ran 'yoh_u ngue mi hεmb ra t'axca'ya. Bin danyahmu b_u mí 'bäh ra Jesús, ne bi 'yεmbi:

—Gra Hmu, nu'b_u ni pähä, da zä gui 'uec'i ts'_u ran _u dí hεmbi.

³ Ne nu ra Jesús baya bi uat rá 'ye bi dädi ne bi 'yεmbi:

—I jagä ra pähä ngue 'bex da zä i. Dami yäni.

Ne nu'b_u mí 'yεmbi, 'bexgue bi yän'a ran 'yoh_u.

⁴ Ne nu ra Jesús baya bi hecpa a ran 'yoh_u njon da xifi to'o a bi japi bi yäni, ne bi 'yεmbi:

—Ní mba b_u 'b_uh yu mbäjä da nu i ngue ya bi yän i, ne gui un'na n'da ra 'bøts'e tengu i man yän t'edi ra Moisés, bi 'yεn'a ra Jesús.

Ne ja bi thop_u ra hnini Capernaum baya.

Ra Jesús bi hocpa rá 'yɛhɛ n'da ra hmudofɛi

⁵ Nɛ nu'bɛ mí zɔm bɛ ra hnini Capernaum a ra Jesús, 'bex bá ɛ a n'da ra hmudofɛi ra mɛngu bɛ Roma, nɛ bin c'at'ui nɛ bi 'yǎp ra mate, ⁶ bi 'yɛmbi:

—Nu'i grá Hmu, nu n'da ma 'yɛhɛ i 'bɛm bɛ ja ma ngu, i ts'a rá ja'i, hingui sǎ di 'yǎni, ɛmmɛ xɛn 'doni, bi 'yɛmbi.

⁷ Nɛ nu ra Jesús bi 'yɛmp'a:

—Ga mba bɛ ga hoqui.

⁸⁻⁹ Pɛ nu ra hmudofɛi bɛya bi 'yɛmbi:

—Hingui jatho gui mba bɛ ja ma ngu, grá Hmu, nugǎ hin dí sɛcǎ tengu e nɛ hin drá judiógǎ. Pɛ dí pǎdi ngue i ja ni ts'ɛdi zɛhɛ, ngue nu'bɛ guim ma da yǎni, nɛ 'bexgue da yǎni, bi 'yɛna. Tengu thohogǎ bin 'dac'i ts'ɛ man t'ɛdi, nɛ nu'bɛ i ja 'bɛ'a dí xi ɛ ma dofɛi nɛ'ɛ ma 'yɛhɛ, 'bexgue 'dahmantho in ja. Nɛ ngutho i, da zǎ guim mantho ua nɛ 'bexgue da yǎm bɛya, bi 'yɛn'a ra hmudofɛi.

¹⁰ Nu'bɛ mí 'yøh ra Jesús 'bɛ'a bi man a ra hmudofɛi, bi hyonya thoho nɛ bi xi ɛ min 'yohɛ:

—Majuǎni dí xi ahɛ, njǎm'bɛ xtá tǐngǎ n'da ma mɛnguhɛ yɛ ja'i israel dɛɛ judióhɛ ngue xtám bǎdi i ja ma ts'ɛdi xɛn ho tengu na ran 'yohɛ, bi 'yɛn'a ra Jesús. ¹¹ Guim bɛmhɛ a dí xi ahɛ, xɛn ngu yɛ ja'i ngue gǎtho ná ndoho ra ximhǎi, ngue him ma mijudióhɛ, da 'yɛc'yɛigui nɛ da yǎrpɛ di manda rá ts'ɛdi Oja, 'darbɛ dim 'bǎmhɛ ma ngǎrpa bombøtahɛ ra Abraham, nɛ ra Isaac nɛ ra Jacob. ¹² Pɛ xɛn ngu ma mijudióhɛ ngue yún sǎhɛ xtán yǎrpɛ, pɛ man'da go da t'ɛntrɛ ja ra 'bɛxui ɛ, nɛ din zom bɛ nɛ din guxpɛ yǎ ts'i, bi t'ɛmp'ɛ yɛ ja'i 'bɛ mi 'yɛn'a ra Jesús.

13 Nε nubaya bi t'εmp'a ra hmudofai:
 —Ní mba ni ngu, ya bin ja a gám ma nguetho gá
 'yεc'yεi i ja ma ts'edi, bi 'yεn'a ra Jesús.
 Nε 'bexgue bi yañ a rá 'yεhe baya.

Ra Jesús bi hocpa rá suto ra Pedro

14 Nε nu'bη mí mbenc'a ra hmudofai baya, xø bi
 tho a ra Jesús, bi zøm bη rá ngu ra Pedro. Nε bi nu
 'bεm bη rá oi a rá suto ra Pedro, mi hεmb ra pa.
 15 Nε nu ra Jesús baya bi bεndba rá 'yε, nε 'bex bi
 bøn a ra pa mi hεmbi. Nε bi ndanc'a ra xisu baya,
 bi hyonba ra hμε a ra Jesús nε η mín 'yohη, nguetho
 ya bi yañ'a ra xisu baya.

Xηn ngu yη hyεnni bi hoc'a ra Jesús

16 Nε nu'bη mín xui baya xηn ngu yη ja' i bá ts'i bη
 mi 'bηh ra Jesús ngue mín 'yohη yη zīthu. Nε hønt'a
 n'dare bi man ra Jesús, 'bexgue gätho bi hyøn a thi
 η yη zīthu, nε bi hoc'η yη hyεnni. 17 Gätho bin ja 'be'a
 bi man a ra pøngahya Isaiás maya'bη ngue din ja 'bη
 mi 'yεna: “Da du zεhe 'be'a gätho xηn hεi dín nuhη,
 nε da nuse 'be'a gä man η dí hεmfη,” bi 'yεn'a ra
 Isaiás 'bη maya'bη.

Yoho yηn 'yohη εna da den'na ra Jesús

18 Nε nu'bη mín nu ra Jesús ngue εmme xηn ngu
 yη ja' i mi 'bäpη, bi 'yεmp'η yη xädi:

—Masque xηn ho 'bη ga thohmbη 'danguadi ra
 dādehe, bi 'yεna.

19 Nε nu n'da ra xänbate nijā bi 'yεmbi:

—Xänbate i, dín nde ga tēn'ni i hønba go hapη gui
 mba, bi 'yεmp'a ra Jesús.

20 Nε bi dā a ra Jesús nε bi 'yεmbi:

—Pε nu y_u haho i ja y_u ngu nε y_u doja i ja hap_u da 'yoi. Pε nugä ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi, hin'y_u ma ngungä ua, bi 'yεmthoho ra Jesús.

²¹ Nε xø bi 'yεn'a man'da ra ja'i min 'yoh_u b_uya:

—Ma Hmu, dami tøcpi ts'ε, 'bε ga äcä ts'ε ma ta nε ga tεn'na b_uya, bi 'yεmbi.

²² Bi dā'a ra Jesús, bi 'yεmbi:

—Tεnga maha, nu'ε x_un du da 'yä ε 'b_up_u, tengu'b_u nε ε x_un du ε, bi 'yεna.

Ra Jesús bi säyaba ran dāhi nε ra t'øthe

²³ Nε nu'b_u mi gua'a man ra Jesús b_uya, 'bex bi hyu b_u ja ra mbosa nε bi mbähä yä xädi, dí mba b_u 'danguadi ra dādehe. ²⁴ Nε bi mb_u'a n'da ran dāhi ts'εdi bi 'yεn ra dehe, nε εmme di thoni y_u t'øthe, bi dons i ts'ε ra dehe a ra mbosa. Pε nu ra Jesús mí āha, him bi 'yεrpa ra güenda 'bε'a midí ja ra dehe.

²⁵ Nε bi 'yä ε yä xädi nε bi 'yεmbi:

—Gra Hmu, dami nuhu, guin yānje, nguetho ya in nde ga tonth_u mbo ra dehe, bi 'yεmbi.

²⁶ Nε nu ra Jesús bi dādi:

—Hanja, ha εmme zi ts'εtho guí εc'yεigah_u ngue i ja ma ts'εdi, nε guin suh_u.

Nε nub_uya bi ndanc'a ra Jesús nε bi xi a ran dāhi ngue din hε nε ra dehe, nε 'bexgue bin hε b_uya.

²⁷ Nε nu'ε y_un 'yoh_u b_uya bi hyonya thoho 'bε'a bi 'yøt'a ra Jesús.

—'Bε'a di 'yεt'ui na ran 'yoh_u, nguetho nε ran dāhi i ø'a i xifi, nε ra dehe i ø'a i xifi, bin 'yεmzεhε ε.

Ra Jesús bi hoc'i yoho y_un 'yoh_u min 'yoh_u y_u zīthu

²⁸ Nε nub_uya bi zøm b_u 'danguadi ra dādehe b_uya, nguεp_u ra xεqui Gadara. Nε 'bex bá εp_u yoho

yən 'yohəŋ gue min 'yohəŋ yə zɪ̯θu, nə mán ts'utho ə, tengutho ə yə zate. Mí 'bɛrə ja yən 'yägwi ə, janangue'a nu yə jə'i i su da thopə hən̄bə ja ran 'yägwi. Nə 'bex bá ɛ̯'ə yən 'yohəŋ bin c'athə a ra Jesús, nə bi mbafi:

²⁹ —'Bɛ'a gní 'yɛcua gra Jesús, rá Ts'unt'ə i Ojə. Ha cpí 'yɛɛ guí ʉngahe, nə hinga na sɔn ra pa guí ʉngahe, bi 'yɛn yə zɪ̯θu min 'yohəŋ ə yən 'yohəŋ.

³⁰ Nə hinga yatho bə mi 'bə i 'da yə ts'adi. ³¹ Nə nu'ə yə zɪ̯θu bəya bi 'yɛmp'a ra Jesús:

—Nu'bə guín nde guí hyɔnje thi, dami 'daje ran t'ɛ̯di ga cəthe nə 'yo yə ts'adi, bi 'yɛn'ə:

³² —Ni mbähä, dami cəthə nə, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Nə nu yə zɪ̯θu bəya bi bɔm bə ja rá mbai ə yən 'yohəŋ, nə 'bexgue bi yərpə 'bəh yə ts'adi. Nə nu yə ts'adi bəya bin tihi nə bi gəpə ja ra nguani, him bi zä bin säya, nin uɛm bə ja ra dehe, bim 'bɛpə. ³³ Nə nu'ə mi fä ə yə ts'adi bəya, 'bexgue bi mba n'dihi bə ja ra hnini, nə nu'bə mi zɔm bə, bi mam bəya ngue 'bɛ'a bin ja nangue ə yən 'yohəŋ min 'yohəŋ yə zɪ̯θu, nə nangue ə yə ts'adi. ³⁴ Nə bá ɛ̯h yə mɛngu bə ra hnini bəya, bi zɔpə 'bäh ra Jesús, nə nts'edi bi 'yäp ra mate ngue da mbengui, nguetho him bi numanho 'bɛ'a bi 'yɔt'a.

9

Ra Jesús bi hoc'a n'da ran 'yohəŋ xí ts'a rá jə'i

¹ Nə nu ra Jesús bəya, xɔ bá hu mahɔn'a ra mbosa, bá peng bə 'danguadi ra dədehe. Bi zɔm bə ra hnini mi 'bai. ² Nə bá thunba bə man'da ra hyɛnni mahɔn'a, ngue n'da ran 'yohəŋ bá 'yox ra 'beza nguetho midí ts'a rá jə'i. Nə 'bexgue mí pə a

ra Jesús mí εc'yεi ɱ ngue i jasε rá ts'εdi, janangue'a bi 'yεmp'a ra hyεnni:

—O te guím bεni n'yø, nguetho ya dá pun'na ni ts'oqui, bi 'yεn'a ra Jesús.

³ Nε nu'ɱ 'da yɱ xānbate nijā bɱya, nu'bɱ mi 'yøde 'bε'a bi man ra Jesús, 'bex bi bεn ɱ:

—Nuna ran 'yohɱ hingui ho i øt' na, ha hinga hønt'a Ojā sä di punba n'da, mi εnse ɱ.

⁴ Pε nu ra Jesús 'bex bi bādi 'bε'a mim bεn'ɱ yɱ xānbate nijā, nε bi 'yεmp'ɱ:

—Hingui ho guím bεmhɱ mbo ni mbɱihɱ, ngue guí εmhɱ hingui ho 'bε'a dá øt'ä, bi 'yεna. ⁵⁻⁶ Ha guím bεmhɱ nte ní mbatho dá xicā ran 'yohɱ, ngue rá ts'oqui ya dá punbi. Ha guím bεmhɱ man'da xquí pāhmbɱ i ja ma ts'εdi 'bɱ ga xifi da ndants'i, dín 'yo. Pε nuya ga ut'ahɱ ngue i ja man t'εdigä ua ja ra häi ga punba yú ts'oqui yɱ jā'i, nugä ngue dán jā'igä ua ja ra ximhäi, bi 'yεmp'ɱ.

Nε xø bi 'yεmp'a ran 'yohɱ i ts'a rá jā'i bɱya:

—Dami ndants'i, cax ni fidi, ní mba ni ngu, bi 'yεmbi.

⁷ 'Bex bi ndanc'a ran 'yohɱ mi ts'a rá jā'i, bi mba rá ngu. ⁸ Nε nu'bɱ mín nu yɱ jā'i 'bε'a bi 'yøt'a ra Jesús, bin su nε bi 'yεspa Ojā nangue a n'da ra jā'i bin t'un'na ran t'εdi ngue di punba yú ts'oqui yɱ jā'i.

Ra Mateo bi den'na ra Jesús

⁹ Nε nu'bɱ mi bøm bɱ ra Jesús, bi thopɱ mi hucä bɱ dí hęcä ra renta, drá hyaçahäigä ngue drá Mateo, nε bi 'yεngui:

—Dami tεngui.

Nε nubɱya dá ndangui nε dá tenni.

10 Nε nubaya 'darb_u dán sihmegähe ra Jesús yú xädigähe a ya. Nε bi zøm b_u x_un ngu y_u ziyate hyaçahäi nε y_u ts'om'bäi, 'darb_u dá huhmbe b_u dán sihmεhe. 11 Nε nu y_u fariseo b_uya, ngue im bēni hønse x_un ho, 'b_u mi nu 'bε'a bi 'yøt'a ra Jesús, bi 'yängähe ngue yú xädigähe b_uya:

—Hanja in jab_u ni xänbateh_u 'darb_u i sihmεh_u y_u ziyate hyaçahäi nε y_u ts'om'bäi, bi 'yεn'ü.

12 Nu'b_u mí 'yø'a ra Jesús 'bε'a bi man _u, bi 'yεmp'ü:

—Hingui honi to'o da mbäx_u im bēnse x_un zaqui tengu ah_u, pε hønt'ü i pāse x_um bøca i honi to'o da mbäx_u tengu ya i nde da dengui, bi 'yεmp'ü.

13 Ní mbähä bán xähmb_u b_u ja ni søcuah_u 'bε'a nam bøn'a räm hma Oja ngue i εna: “Pε nugä man'da dí numanho 'b_u gui 'yøth_u ran huεcate xinda gue _u y_u 'bøts'e guidí 'daj_u,” i εn Oja, i εm b_u ja yú søcuä Oja, bi 'yεn'a ra Jesús. Nε nugä him bá εcä gan zon'd_u im bēnse x_un ho, pε bá εcä gan zon'd_u i paði hingui ho, janangue da zä di päh yün 'yomfēni, bi 'yεn'a ra Jesús, bi 'yεmp'ü y_u fariseo.

Ra Jesús bi ma nda'a ní pa da 'yε't' yün sihmε yú xädi

14 Nε n'da ra pa b_uya bi zøm b_u 'b_uh ra Jesús yú xädi ra Xuua Nxixyā, nε bi 'yänni:

—Hanja dí ε't'ähe man ts'ihmε, nε y_u fariseo, pε nu ni xädi hingui ε't' yün ts'ihmε _u, bi t'εmp'a ra Jesús.

15 Ra Jesús bi man'a n'da ran t'uti 'b_u mi dādi, bi 'yεmbi:

—Pε nu'ü i 'b_up_u ja ran thāti hin da du yú mbui, nguetho 'b_up_u a ran 'yoh_u din thāti. Pε da zøn ra

ora da ts'ispa a ran 'yoh_u, nε ja da 'yε't' yán ts'ihmε b_uya, bi 'yεn'a ra Jesús.

16 Pε nu'a din xä _u ma xädigä hin da bōmanho 'b_u nε'a ram hma maya'b_u da dεn ya, bi 'yεna. Tengutho'b_u n'da ra 'ya'bō't'e 'b_u dí 'bō't'a ra 'bō't'e ma'da'yo, hin da bōmanho, nε nu'a ra 'bō't'e ma'da'yo di ts'on a ra 'ya'bō't'e. 17 Nε tengutho i øt' y_u jā'i 'b_u da xit' ra gui'uva ma'da'yo b_u ja ra 'yambot'asεi, da fō'a nε dim fāni. Janangue i xit'a ra gui'uva ma'da'yo b_u ja ra mbot'asεi ma'da'yo, nε hin da fōgue nε hin dim fāni, bi 'yεn'a ra Jesús, bi 'yεmp'_u yä xädi ra Xuua.

Ra Jesús bi xoxa n'da ra hmute xí du, nε bi hoc'a n'da ra xisu mi hεmb ra mbäji

18 Nε nu'b_u mí yāh_u _u, 'bexgue bi zōm b_u n'da ra ngurpi b_u ja ra nija, nε bin danyahmu b_u mí 'bäh ra Jesús nε bi 'yεmbi:

—Bi du n'da ma t'ixu, 'yørqui ts'_u ra mate ga mbe gui cäx ni 'yε, nε da dāmbēni.

19 'Bex bi mba a ra Jesús, bi dεn'na bi du rá t'uhni. Nε gätho dá mbäcähe dy_u xädigähe. 20 Nε nu'b_u má mbähmbe b_u 'yu, hin da ná sōmhbe b_u ja rá ngu a ra ngurpi, bi zäje n'da ra xisu ngue ná 'dε'mayo njeya min 'youi ra mbäji. Bi hyän b_u rá xätha ra Jesús nε bi dārpa rá nyāni rá pahni. 21 Nguetho mí εnse ra xisu: “Go hōntho ga thārpa rá pahni, ya da yāngui.” 22 Nε nu'b_u mi dārpa rá pahni ra Jesús a ra xisu, 'bex bi nyε a ra Jesús, bi nu a ra xisu nε bi 'yεmbi:

—Damin johya gra xisu, ya bi yān i nguetho gá 'yεc'yεi i ja ma ts'edi, bi 'yεmbi. 'Bexgue gue'a ra ora bi yān'a ra xisu b_uya.

23 Nε bi tho a ra Jesús bɥa, dá sɔngähe bɥ rá ngun'a ra ngɥpi, nε mí 'bɥɥ yɥ mbε'bida nε xɥn ngu yɥ ja'i mi 'bɥɥ ngue mí ξna xtá 'yäh ra hmute xí du. 24 Nε bi 'yεn'a ra Jesús:

—Dami pɔmhɥ thi, nguetho nuna ra hmute him bi du, nε i ätho, bi 'yεmbi.

Pε bin thetho ɥ yɥ ja'i 'bɥ mi 'yɔ a bi xifi, nguetho mi pɥ ɥ ya xí du ra hmute. 25 Nε nu'bɥ mi bɔn'ɥ yɥ ja'i bɥa, bi thopɥ mbo mi 'bεn a ra hmute ra Jesús, nε bi bεndba rá 'yε 'bex bi ndanc'a n'dihi ra hmute. 26 Nε gätho na ndoho ra xεqui bɥ bi 'yɔ ɥ yɥ ja'i 'bε'a bin ja.

Yoho yɥ xädä bi hoc'a ra Jesús

27 Nε bi bɔm bɥ rá ngu ra ngɥpi a ra Jesús. Nε bi dεnni yoho yɥ xädä, nε i mba't' bɥ ní mba:

—Dami huεgä'be, gram bom'beto i ra David, bi 'yεmbi.

28 Nε bi zɔm bɥ ja ra ngu a ra Jesús, bi dεn'ndɥ yɥ xädä. Nu ra Jesús bi 'yänni:

—Ha guí εc'yεiui i ja ma ts'εdigä ngue ga xoc'a ni däui, bi 'yεn a ra Jesús.

—Dí εc'yεi'be ngue i ja ni ts'edi, gra Hmu, bi 'yεn ɥ yɥ xädä.

29 Nu ra Jesús bɥa bi därpa yá dä nε bi 'yεmbi:

—Din ja tengu a gá 'yεc'yεiui, bi 'yεmbi.

30 Nε 'bex bi xo ɥ yá dä. Nε nu ra Jesús bɥa bi hεcpa ɥ yɥn 'yohɥ, bi 'yεmbi:

—Njon gui xihmi 'bε'a dá øt'au.

31 Pε hɔntho bi bɔm bɥ yɥ xädä, 'bex bi xih yɥ ja'i 'bε'a bi 'yɔrpa ra Jesús.

Ra Jesús bi xocpa rá nde n'da ra gore

32 Nu'bu mi bøn u yu xädä, xø bá ts'inba man'da ran 'yohu a ra Jesús. Midí goreba n'da ra zĩthu min 'youi. 33 Nu ra Jesús buya bi hyønba thi ra zĩthu min 'youi a ra gore, 'bex bi nyä a buya. Nu yu ja'i buya bi hyonya thoho 'bu mi nu a bin ja, ne bi 'yena:

—Hinjã'm'bu xtá nuhu ua ja ma häihü ra Israel tengu dí nuhu ya, bi 'yẽn u.

34 Pẽ nu u yu fariseo sä i ena:

—Nuna ran 'yohu i høn a thi yu zĩthu nanguẽ rán t'ẽdi bi un'na rá hmu yu zĩthu, sä i en u.

Bi huẽc yu ja'i ra Jesús

35 Nẽ nu ra Jesús nzãi mi pa bu ja yu hnini ne min xãnbate bu ja yu nija, ne mim mam bu ran ho ma'da'yo ngue 'bepu ní manda rá ts'edi Oja. Nẽ midí hoqui hõnt'a go man u mi hẽmb yu ja'i. 36 Nẽ bi huẽc'u yu ja'i a ra Jesús nguetho mi 'bui tengu'bu yu de'yo 'bu njon midí jamansu, i 'yodumbui thoho. 37-38 Nẽ bi 'yengãhe ngue yu xädigãhe:

—Majuãni dí xi ahü, xun ngu yu ja'i i 'bui ngue di dãp rá mbui Oja 'bu 'bo'o da xifi nanguẽ'a, pẽ hingui ngu i 'bui ngue da xifi. Nde'bu gui 'yãfu Oja di un ra 'bẽfi mi'da da mbãx'a rá 'bẽfi. Tengu'bu i ja n'da ra huãhi xu 'yot'i, ne hingui ngu yu mbẽfi, ne da 'yãp'a ra mẽhuãhi mi'da yu mbẽfi 'dahma da xoc'a n'dihi, bi 'yẽn'a ra Jesús.

10

Nu ra Jesús bi zãnni 'de'mayoho yu xädi

1 Nẽ nu ra Jesús buya bi zãngahe dí 'de'mayoho gãhe yu xädigãhe, ne bi 'daje rán t'ẽdi ga hõmhbe thi yu zĩthu ne ga hoje 'be'a gã nín u i hẽmb yu ja'i.

² Nε nugähe 'de'mayoho bi zängahe, m'bet'o ra Simón, gue'a ra Pedro, nε'a ra Andrés rán 'yoh_u a ra Pedro. Nε ra Jacobo nε a ra Xuua rán 'yoh_u a ra Jacobo, ngue gätho yoho yú ts'unt'_u ra Zebedeo _u.
³ Nε ra Felipe, nε ra Bartolomé, nε ra Tomás, necä dra Mateogä ngue min haçahäigä, nε ra Jacobo rá ts'unt'_u ra Alfeo, nε ra Lebeo ngue gue'a rá thuhu ra Tadeo; ⁴ nε ra Simón t'εmbi ra cananista; nε ra Judas Iscariote, gue'a xí dä a ra Jesús. Nε guēcähe 'de'mayoho bi huangähe ra Jesús.

Bi mbεn'd_u yú xädi da mamp'a räm hma

⁵ Nε nu'b_u mí zängahe dí 'de'ma yohogähe bi 'yεnje:

—Nuya hin gui mbähä b_u i 'b_u _u him ma mijudíoh_u, dy_u israelh_u. Xínga guerp_u ra xεqui Samaria gui mbähä. ⁶ Pε nuya gui mbähä b_u 'b_u _u ma mεnguh_u y_u israel. Nu'_u i 'b_ui tengu y_u de'yo bi 'bεh ra 'yu in nde xtán donsp_u ja ran däte. ⁷ Nε nub_u hap_u gui mbähä gui 'yεmf_u: “Damin umhb_u ya ngue di manda ah_u rá ts'edi Oja,” bi 'yεngähe ra Jesús. ⁸ Gui hoj_u _u i hεmp'a ra t'axca'ya, nε hønt'a go man _u i hεmb y_u ja'i, nε gui xoxh_u _u xøn du, nε gui hyømhb_u thi y_u zĩthu in 'yoh_u 'da y_u ja'i. Nε nu'b_u gui 'yøth_u _u, hin gui 'yäh nin zäbih_u, nguetho hin dá pä ah_u a ma ts'edigä, bi 'yεngähe ra Jesús.

⁹ Nε hin te ma mbeti gui hyaxh_u 'b_u gä mbähä, bi 'yεngähe. ¹⁰ Nε xín ni tu'døza gui tuxh_u, nε hønt'a ni he gui heh_u nε hønt'a ni thĩxfani gui 'yath_u, nε hin'y_u 'be'a gui hyaxh_u, nguetho nub_u gui sømhb_u i ja nin t'εdi ngue da zimanho ah_u _u.

¹¹ Nε nu'b_u gä sømhb_u b_u ja yú hnini ma mi israelh_u gui 'yänhd_u hap_u 'b_u a n'da ran 'yoh_u ngue

ra hocja'i ne nu'a gätho yu ja'i i numansu a. Ne guepu gam 'buhmbu bu, jague'bu gui thohmbu bu man'da ra hnini mahon'a, bi 'yengähe ra Jesús. ¹² Nu'bu ga sömhbu bu ja rá ngu, gui zenguahu, gui 'yäfu rán japi Oja nangu'e'a. ¹³ Ne nu'bu rán säui a da 'yot'ahu u yu mengu bu hapu gui sömhbu, Oja di un rán japi ga 'yäfu buya. Pe nu'bu hin'na, tengutho 'bu nte gami 'yäfu. ¹⁴ Ne nubu hapu gui sömhbu, nu'bu hin da zimanho ahü ne hingui nde da 'yomanho a gui xihmbu, dami pömhbu bu ne gui huaju yu böhäi ni guahu. Nu'a nam bö'n'a gui sohmbu bu u. ¹⁵ Ne majuani dí xi ahü, nu yu mengu bu i ja n'da ra hnini hin da zimanho ahü, pe nu'bu bin ja ra pa ran juñbi, man'da emme xñ u tho da nu, xinda gue'u mí 'bupu maya'bu bu ja ra hnini Sodoma ne ra hnini Gomorra, bi 'yenje a ra Jesús.

Yun unbi da nu yá xädi ra Jesús

¹⁶ Ne xø bi 'yena:

—Nuya hönbu go hapu ga pen'nahü, emme di un'nahü u 'bupu, tenguthoho yu zate di unba yu de'yo. Damim fähmbu tengu yu c'eya ne gui 'yøthu tengu øt' yu t'azu, hönt'a ran ho gui 'yøthu. ¹⁷ Ne gam fähmbu, nguetho nu yu ja'i di dä ahü bu 'buh yu ngurpi bu ja yu nija, ne da mber'ahü. ¹⁸ Ne da zix'ahü bu 'buh yu ze'mi ne yu ts'ut'abi, nguetho gui ec'y eigahu, pe hinga ndetho da zix ahü bu. Nguetho nu'bu da zix ahü bu, da zä gui xihmbu yu ze'mi ne yu ts'ut'abi nangu'e ma thuhugä, n'dahma ne u yu judío ne u i thände yá oja zehé da 'yøde nanguecä. ¹⁹ Ne nu'bu da ts'ix ahü bu 'buh yu ts'ut'abi, o gui hädumbuihu 'be'a guim mamhbu o gue'bu da zä gan yahu uague hin'na, nguetho Oja di 'da ahü ran

'yomfɛni 'bɛ'a gui mamhbɯ 'bɯ bi mba ma juɔn'ni ahɯ. ²⁰ Nguetho hinga guesɛ ahɯ gan yaɬɯ 'bɯ bi mba ma juɔn'ni ahɯ, pɛ gue'a rá Hogandɔhi Ojɔ ma Tahɯ din ya, bi 'yɛngähe ra Jesús.

²¹ Nɛ dim 'bɯ i 'da di dāse yɔn 'yohɯ da mba ntho. Nɛ nu'ɯ 'da di dāse yú ts'unt'ɯ bɯ 'bɯh ra zɛ'mi da tho. Nɛ dim 'bɯ i 'da yɯ ts'unt'ɯ di yaɔ zɛhɛ yú ta ngue da tho. Nɛ din jabɯ da t'ɔɾpa ɯ i ɛc'yɛigui, bi 'yɛn'a ra Jesús. ²² Nɛ gätho na ndoho ra ximhái da ts'an ahɯ nangue gui tɛngahɯ, pɛ nu'bɯ gui hyäthɯ gue'bɯ go ran zɛgui, gui tɔha gan yaɬhbɯ bɯya, bi 'yɛn'a ra Jesús. ²³ Nɛ nu'bɯ n'da ra hnini di ɯc'ahɯ, dami 'dahmbɯ bɯ, nɛ gui mbähä bɯ man'da ra hnini bɯya. Nɛ majuaɔni dí xi ahɯ, hin gní täthɯ gätho yɯ hnini Israel gui xihmbɯ ráɯ hma Ojɔ nɛ gui 'dahmbɯ, 'bɯ bá pengä.

²⁴⁻²⁵ Nɛ tengu thoho n'da ra xädi hin da t'ɛmbi xɯn ho 'bɯ him bi t'ɛmbi xɯn ho rá xänbate; nɛ hin da hnumanho n'da ra 'yɛhɛ 'bɯ him bi hnumanho rá hmu. Nɛ din jabɯ da 'yɔt'ahɯ, hin da numanho ahɯ yɯ ja'i, tengu thohogui him bi hnumanhogui, nɛ i t'ɛngui drá zɪthu, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Ra Jesús bi ma hønt'a Ojɔ da ts'u

²⁶ —Janangue'a hin gui suhɯ 'bɛ'a da 'yɔt'ahɯ yɯ ja'i, guehma gui mamhbɯ a dí xi ahɯ. Hin gui cømhbɯ a. ²⁷ Nu'a dí xi ahɯ ua njonguin nu, dami mamhbɯ bɯ 'bɯh yɯ ja'i, nɛ nu'a dí xi ahɯ njongui øde, dami mbahmbɯ bɯ ja yɯ hnini, da t'ɔɾpɯ 'bɛ'a gätho dá xi ahɯ ya, bi 'yɛngähe ra Jesús. ²⁸ Nɛ o gui suhɯ ɯ in nde da hyo ahɯ, hin'yɯ yú ts'ɛdi nɛ'a ni mbɯihɯ di juat'ahɯ. Man'da xɯn ho 'bɯ gui suhɯ a

Oja, ne hont'a i sä di un'na ni ja'ih_u ne ni mb_uih_u b_u ja ran unbi mazai, bi 'yengähe ra Jesús.

29-31 Janangue 'yo guí hädumb_uih_u, guim b_umh_ub_u y_u doja i 'bä b_u ja y_u tai, hingui ngu di muui, p_e nu'_u xinga n'da da du 'b_u hin rá pähä Oja da du. Janangue'a guim b_umh_ub_u, hin'y_u 'b_e'a din ja ah_u 'b_u hin rá pähä Oja din ja. Nguetho man'da di mu ah_u b_u na nu Oja xinda gue_u y_u doja, ne i pađi gätho nangue ah_u. Janangue'a hin gan suh_u, bi 'yengähe ra Jesús.

Da ma to'o t_en ra Jesús

32 —Ne gätho to'o da mam b_u 'b_uh y_u ja'i ngue i tengä, necä gam ma b_u 'b_uh ma Ta nub_u mah_et'si nangue_u. 33 P_e nu'a to'o din c_om b_u i 'b_uh y_u ja'i nanguecä, necä xin ga c_om b_u bí 'b_uh ma Ta b_u mah_et'si, bi 'yengähe ra Jesús.

Ra Jesús bi ma da ts'_u to'o da d_enni

34 —Ne hin guim b_umh_ub_u ngue bá _ecä da z_eh y_u s_ui, p_e man'da din ja y_u s_ui nanguecä. 35-36 Nu y_u 'y_ec'y_ei da ts'_up_u ja rá nguse, nu'b_u hing y_u 'y_ec'y_ei 'b_up_u. Nu y_un 'yoh_u din s_uhmb_u y_u ta, ne nu y_u xisu b_uya din s_uhmb_u y_u mbe ne_u y_u cá, nangue_u hingui _ec'y_eigui, bi 'y_ena.

37 P_e nu'b_u n'da ra ja'i man'da im b_en'a rá ta ne rá mbe xinda guecä, hin ga _embi ngue rá hmugui. Ne nu'b_u n'da ra ja'i man'da im b_en'a rá ts'_un't'_u ne rá t'ixu xinda guecä, ngutho_u hin da zä ga _embi ngue rá hmugui, bi 'y_en'a ra Jesús. 38 P_e nu'b_u 'bo'o _ena i tengui ne hingui hä't' y_un unbi da t'ørpe, necä xin ga _embi rá hmugui. 39 Ne nu'a to'o da zu da thäcpa rá te nanguecä, da mba ma unbi b_u ja ran däte rá

te a, pε nu to'o hin da zu da thaçpa rá te nanguecä, hin da mba ma unbi b_u ja ran däte a, bi 'yεngähe ra Jesús.

Ra Jesús i man y_un t'unni

⁴⁰ Nε xø bi 'yεn'a ra Jesús:

—Nu'a to'o da zimanho a_u, nεcä xin bi zimanhogui, nε'a bá pεngä xim bi zimanho a. ⁴¹ Nε nu'a to'o da zimanho n'da rá pøngahyå Ojå nangu e a ra 'bεfi i øt'e, 'da'angu ran ho din t'unui a ra pøngahyå. Nε nu'b_u 'bo'o da zimanho n'da ra hocjå'i nangu e a ran hocjå'i i øt'e, 'da'angu ran ho din t'unui a. ⁴² Nε nu'b_u n'da ra jå'i i ja 'bε'a di un'na n'da ma xädigä ngue'a i tεngui, madague'b_u hønt'i ts'ε ra dehe di unni, pε nε a i ja 'bε'a din t'unni ngue man'da x_un ho, bi 'yεn'a ra Jesús.

11

Ra Xuua Nxixyå bi manda dí änni to'o a ra Jesús

¹ Nu'b_u mi gua a man ra Jesús b_uya, bi mbεngähe dí 'dε'mayohogähe. Nε n'danni bi mbasε ra Jesús b_uya. Bi mba bin xänbate b_u mi'da y_u hnini b_u ra häi Galilea.

² Nε mi ofädi ra Xuua Nxixyå, nε bi sifi 'bε'a gätho bi 'yøt'a ra Cristo, janangu'e'a bi mbεn'ndε yoho yú xädi a ra Xuua. Nε nu'b_u mi zøm b_u 'b_uh ra Jesús,

³ bi 'yänni:

—Ha gue'e gra Cristo, gra Thahni i Ojå, ngue mi hma ba εhe, uague ga thoqui ga tømhb_u, bi 'yεn'ε yú xädi ra Xuua.

⁴⁻⁵ Nu ra Jesús b_uya bi 'yεmp'ε yú xädi ra Xuua:

—Ni mbε b_u, gui xihmi a ra Xuua 'bε'a gätho guí øhmi, bi 'yεmbi. Dami xihmi 'bε'a guín nuui, ngue

nu yu xädä bin zø yú dä ya, ne'u yu dogua i 'yo, ne'u mi hẽmb ra t'axca'ya ya bi yañ u, ne'u yu gogu ya i øhnaħyã ya, ne'u 'da xøn du i pa nsots'i, ne yu hyoya i si a ram hma ngue 'bẽpũ dím pø u. ⁶ Majari u to'o hin di u't' yú mbui nanguecã, bi 'yẽn'a ra Jesús 'bũ mi 'yẽmp'ũ yú xädi ra Xuua.

⁷ Ne nu'bũ mi mbenc'ũ yú xädi ra Xuua, nu ra Jesús bi xih yu ja'i 'bẽ'a øt' ra Xuua, ne bi 'yẽmbi:

—'Bẽ'a guí mbähã guin nuhũ bũ ja ra ðapo 'bũ mi 'bẽpũ ra Xuua. Ha gá mbähã gbá nuhũ n'da tengu ra xithi i ẽn ran ðahi. ⁸ Uague gá mbähã gbá nuhũ n'da ran 'yohũ mahotho rá he mí he. Pẽ guí pãhmbũ to'o mahotho yú he i 'bẽpũ ja yu ngunts'ut'abi u. ⁹ Uague gá mbähã gbá nuhũ n'da rá pøngahyã Oja. Majuani ngue gán nuhũ n'da rá pøngahyã Oja, ne nu'a, man'da xun hẽts'i rá ts'edi a xinda gue'ũ gã mi'da yu pøngahyã. ¹⁰ Nguetho gue'a ra Xuua a mí hmam bũ ja rá m hman Oja maya'bũ 'bũ mí 'yẽna: M'bet'o ga pẽhna n'da ran 'yohũ ngue mam 'bẽhni da xih yu ja'i ngue da døp'e'e xun ho, bi 'yẽn Oja, bi 'yẽn'a ra Jesús.

¹¹ Majuani dí xi ahũ, njon mí 'bũh man'da ran 'yohũ man'da xun hẽts'i nanguie a rá 'bẽfi bin t'unni xinda gue a ra Xuua. Pẽ hønt'a go to'o din uni ngue di manda rá ts'edi Oja, madague'a hingui hẽts'i rá 'bẽfi din t'unni, pẽ man'da xtán hẽts'i bũ dí nequi, xinda guerpũ ni nequi a ra Xuua ya, bi 'yẽna.

¹² Asta gue'bũ mi ðamp' rá 'bẽfi ra Xuua ne guehya, i honi da yurpũ di manda rá ts'edi Oja yu ja'i. Ne nu'ũ i humpi i honi, da ðaha da yurpũ, bi 'yẽn'a ra Jesús. ¹³ Ne gue'a bi man u yu pøngahyã maya'bũ u bin ja, ne mí ẽm bũ ja yán t'edi Oja, ne gue'ũ mí

man ɥ 'bɥ hín nim 'bɥh ra Xuua. ¹⁴ Nɛ nu'bɥ guí ɛc'yɛi a dí xi ahɥ, gui pɥhmbɥ ngue tengu'bɥ da gue a ra Elías a ra Xuua, ngue gue'a ra Elías guí tɔmhɥ ngue mí 'bɥh maya'bɥ. ¹⁵ Nɛ nu'bɥ 'bo'o i ja rá zagu dí jamansu a dí m mangä ya, bi 'yɛn'a ra Jesús.

¹⁶ Ga xi ahɥ 'be'a guí ɔthɥ ya, ngue nte guí ɥrpahɥ ra güenda. Guí ɔthɥ tengu i ɔt' yɥ t'ɥhni 'bɥ in ɛni. Din sɥɛ ɥ, nɛ i xih yú mit'ɥhniɥ: ¹⁷ “Dá pixt' mam 'bixt'i pɛ hin gá 'yɥrpahɥ ra güenda, nɛ hin gán nɛhmbɥ,” i ɛn'ɥ 'da. “Pɛ nugähe dá pɛ'be n'da ra 'bei ngue tengu'bɥ xɔn du n'da, pɛ nte gá bɛmhɥ nɛ hin gán zomhɥ,” i ɛn'ɥ mi'da yɥ t'ɥhni. ¹⁸ Nɛ ngutho guí ɔthɥ, hin gá 'yɥrpahɥ ra güenda a ra Xuua, ngue him mi ho yún sihmɛ nɛ him bi zi ra vino, pɛ gá 'yɛmdahɥ in 'youi ra zıthɥ. ¹⁹ Pɛ nugä, dán ja'igä ua ja ra ximhäi, xɥn ho man ts'ihmɛ 'bɥ n'dandı nɛ ma ts'ithegä, pɛ xınga guecä guí ɥrchɥ ra güenda. Pɛ guí xijɥ yɥ fɛhni, guí ɛnjɥ: “Nuna ran 'yohɥ ran zäthɥ nɛ ra mihni na, nɛ yú amigo yɥ ts'om'bäi nɛ yɥ ziyate hyaçahäi,” guí ɛnjɥ. Pɛ Oja i pɥdi 'be'a xɥn ho da 'yɔt'e ngue bi zänga'be, bi 'yɛn a ra Jesús.

N'da ram hma nangué ran ɥnbi da nu yɥ ja'ı him bi päh yú mbɥi

²⁰ Nɛ man'da ram hma bi man ra Jesús nangué yɥ hnini bɥ bi 'yɔt'e xɥn ngu yún t'ɔt'e mixte. Nguetho nu yɥ ja'ı bɥ, njam'bɥ bi nde bi päh yú mbɥi, madague'a bi nu yún t'ɔt'e mixte. Nɛ bi 'yɛn'a ra Jesús:

²¹ —Huɛhi maha ahɥ gyɥ mɛnguhɥ bɥ ra hnini Corazín nɛ ra hnini Betsaida, nguetho nu'bɥ xcá ɔt'ä yɥn t'ɔt'e xcá ut'ahɥ bɥ ja ra hnini Tiro nɛ ra

hnini Sidón, xtán du yá mbúi nangue ran ts'o mí øt'ɥ nɛ xtí päh yá mbúi ɥ. ²² Janangue'a nu'bɥ bi zøŋ ra pa dín ja ran juañbi, man'da xɥn ɥ tho ran ɥnbi gui nuhɥ xinda gue ɥ 'bɥpɥ Tiro nɛpɥ Sidón, bi 'yɛmbi. ²³ Ngutho ahɥ gyɥ mɛnguhɥ ra hnini Capernaum. Masque guí ɛmhɥ man'da xɥn hɛts'i rá ts'edi ni hninihɥ xinda gue ɥ mi'da. Pɛgue hin'na, guehma da mba ma juadi ahɥ. Nguetho nu'bɥ xcá øt'ä yɥn t'øt'e mixte bɥ ra hnini Sodoma tengu dá ørpɥ ja ni hninihɥ, hin xtán guadi nangue ra sibi, nguetho xtím päh yán 'yomfɛni yɥ mɛngu bɥ, nɛ guexta'a di jat'a ra hnini ya. ²⁴ Pɛ guehma majuani dí xi ahɥ, 'bɥ bin ja ran juañbi, man'da xɥn ɥ tho ran ɥnbi gui nuhɥ, xinda gue a da nu yɥ mɛngu bɥ ra hnini Sodoma, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Ra Jesús i hurpa rá mbúi n'da

²⁵ Nɛ nubɥya nu ra Jesús bin yaui Ojã nɛ bi 'yɛna:
—Ma Ta i, gra Hmu mahɛts'i, nɛ gra Hmu ua ja ra häi, jamadi ya ngue gá japi him bi bɔ'a ram hma nangue ni ts'edi ɥ im bɛnsɛ ja yán 'yomfɛnisɛ, pɛ gá japi bi bɔdi nangue'e ɥ i hon'a'i, tengu yɥ t'ɥhni ngue hin te i pɔdi. ²⁶ Nɛ gue'a gá 'yøt'e ma Ta i, ngue gue'a gá numanhosɛ guí øt'e, bi 'yɛn'a ra Jesús 'bɥ min yaui Ojã rá Ta.

²⁷ Nɛ xø bi 'yɛmp'ɥ yɥ jã'i bɥya:

—Gätho 'bɛ'a i ja, bi 'dacã ma Ta. Nɛ njon da bɔqui xɥn ho, hinda hønt'a ma Ta i pɔqui. Nɛ njon da bɔdi xɥn ho ma Ta, hinda høngdã ngue rá Ts'ɥnt'ɥgui dí pɔcã a, nɛ ɥ ngue ma pähä ga japi da bɔdi, bi 'yɛn'a ra Jesús. ²⁸⁻³⁰ Nɛ nu'bɥ gá yähmbɥ nɛ gán xømbuihɥ nangue 'bɛ'a gätho guí øthɥ, ba ɛhmbɥ gui tengahɥ, nɛ nugã ga hut'a ni mbuihɥ. Nɛ nu'a ra 'bɛfi dí 'da

ah_u hingui h_ei a, tengu'b_u dí huth_u ran thuya_u dín hyanbah_u ya. Ne nugä dí set ma mb_ui ne hin'y_u ran 'y_ets'i ma mb_ui, ne ga xän'nah_u ngue njab_u gui 'y_oth_u, ne ga hut'a ni mb_uih_u, bi 'y_en'a ra Jesús.

12

Ra Jesús bi 'yuti nda'a man'da x_un ho xtá 'y_ot'_u y_u fariseo

¹ Ne nu'a n'da ra pa mi 'yo a ra Jesús b_u ja y_u hu_uhi. Ne cähe dá mbähmbe y_u xädigähe a, 'b_u ra pa ran ts'äya. Dá ndehm_ehe ne dá t_uje 'da y_u trigo. Dá t_ent' ma 'y_ehe _u y_u trigo ne dá sahe. ² Nu y_u fariseo bi nu 'be'a dá øthe ne bi 'y_emp'a ra Jesús:

—Nu ni xädi bi 'y_ot'a hin xtá 'y_ot'e, nguetho bi 'y_ot'a n'da ra 'be_fi ra pa ran ts'äya, 'b_u mi d_uc y_u trigo.

³ Ne bi d_u'a ra Jesús, bi 'y_embi:

—Ha hin gán nuh_u b_u ja ni s_ocu_uh_u, ngue ne a ra David bi mbesta a rán t'ëdi Oj_u 'b_u mi mbähä _u 'da, ne bin tumanthuhu, má hin'y_u 'be'a da zi _u. ⁴ Janangue'a bi y_urp_u ja rá ngu Oj_u, bi zi _u y_u 'b_oxthuhm_e him mi sä da zi _u, p_e h_ont'_u y_u mbäjä mi si _u. P_e hin guí _emhb_u bi 'y_ot' ra ts'oqui ra David, bi 'y_en'a ra Jesús. ⁵ Uague hin guím b_emhb_u 'be'a mam b_u ja rán t'ëdi ra Moisés nangue y_u mbäjä 'b_urp_u ja ra nij_u, ngue ne'b_u ra pa ran ts'äya i øt' y_u 'be_fi. P_e hing ra ts'oqui a i øt'e, nguetho guerp_u ja ra nij_u dim p_efi. ⁶ Ne nugä dí xi ah_u, man'da x_un h_ets'i ma ts'edigä xinda gue ra nij_u, hanja guí _emhb_u bi 'y_ot' ra ts'oqui ma xädigä, bi 'y_embi. ⁷ P_e nu ah_u hin guí p_uhmb_u 'be'a nam b_on'a im ma b_u ja rám hman Oj_u ngue i _ena: “Nugä man'da dí nde din ja

nin huɛcatehɯ, xinda gue gui hyohɯ yɯ zu'uɛ ngue gui pøscahɯ,” i ɛn Oja, bi 'yɛn'a ra Jesús. Nu'bɯ xquí pãhmbɯ 'bɛ'a nam bøn'a, hin xcamí yãfɯ ɯ hin'yɯ yú ts'oqui, bi 'yɛn'a ra Jesús. ⁸ Nɛ nugã guécã dán ja'igã ua ja ra ximhäi, drá hmu, nɛ i ja man t'ɛdi ga mangã 'bɛ'a da 'yøt' yɯ ja' i ra pa ran ts'äya, bi 'yɛmbi.

N'da ran'yohɯ ra mbɛdi rá 'yɛ bi hoc'a ra Jesús

⁹ Nɛ bi thoh pɯya nɛ bi yɯrpɯ ja ra nija. ¹⁰ Nɛ nu yún sɯihɯ a ra Jesús mi nde xtán dɪnba n'da ra ts'oqui ngue mi sä xtí yãpi, nɛ bi t'ɛmp'a ra Jesús:

—Ha da zã da mba ma hoqui a ra pa ran ts'äya n'da ra hyɛnni, uague hin'na, bi 'yɛn'ɯ. Nguetho mí 'bɯrpɯ n'da ran 'yohɯ ngue ra mbɛdi rá 'yɛ.

¹¹ Nɛ bi dã'a ra Jesús:

—Ha i 'bɯ a n'da ahɯ ngue nu'bɯ ni dɛ'yohɯ da dãrpɯ ja ra hyãhäi gue'bɯ ra pa ran ts'äya, ha hin gui jɯxhɯ. ¹² Ha má guet'a n'da ra ja' i ngue hin da zã da t'ørpa ran ho 'bɯ ra pa ran ts'äya. Nɛ nu'a, man'da di muui xinda gue yɯ dɛ'yo, bi 'yɛn'a ra Jesús.

¹³ Nɛ nubɯya, bi 'yɛn'a ra Jesús:

—Dami juãn ni 'yɛ, bi t'ɛmp'a ran 'yohɯ.

Nɛ bi juãn bɯya. Nɛ 'bex bi gohi xɯn ho tengu man'da rá 'yɛ xɯn ho. ¹⁴ Nɛ nu yɯ fariseo ɛmmɛ bin cuɛ bɯya. Bi bøm bɯ ja ra nija, bi nyãɛ ɯ 'bɛ'a dí zã da hyo ra Jesús.

Maya'bɯ bi hma 'bɛ'a bi 'yøt'a ra Jesús

¹⁵ Nɛ nu'bɯ mi bɛn'a ra Jesús 'bɛ'a mi nde xtá 'yørpa ɯ yɯ fariseo, bi bøm bɯ bɯya, bi mba n'danni, nɛ ɛmmɛ xɯn ngu yɯ ja' i bi numanho da dɛnthoho. Nɛ gãtho midín hyɛnni bi hoc'a ra Jesús. ¹⁶ Nɛ bi xi ɯ njon da xifi to'o a bi hoqui. ¹⁷ Nɛ nu'a bi 'yøt'a

ra Jesús ngue njon bi ndepe da xifi, bin thɛui a mi hma maya'bɥ 'bɥ mi 'yɛn'a ra pɔngahya Isaiás:

18 Nuna guehna ma 'yɛhɛgä dá huahni

ngue ɛmmɛ didí huɛcä nɛ i hurca ma mbɥi,

ga un ma Hogandahi

ngue da xi ɥ i thɛnde yá oja zɛhɛ, nangue ran juɔnbi ga ɔt'ä 'bɥ ran zɛgui ra pa.

19 Nɛ hin din sɛte a nɛ xín dim mbatho, nɛ hingan ts'edi din ya hapɥ din 'yo.

20 Nɛ nu'ɥ in ja tengu'bɥ ra xithi bi domp' ran dahi, da xots'i mahɔn'a.

Ngutho ɥ in ja tengu n'da ra sibi mi ts'ɛtho da huɛzɛhɛ, di japi ngue da dɛ xɥn ho mahɔn'a, asta gue'bɥ bi zɔni dim hmu xɥn ho ua ja ra ximhäi, nɛ din jabɥ da 'yɔt'e.

21 Nɛ gätho yɥ ja'i 'dahma 'dan'yo bɥ na ya da dɔmp' ran ho da 'yɔrpa ɥ, i ɛn Oja, bi 'yɛn'a ra Isaiás maya'bɥ.

Gue'a bi ma nangue ra Cristo rá Thahni Oja.

Bi t'ɛmbi n'youi rá ts'edi ra zithu a ra Jesús

22 Nɛ n'da ran 'yohɥ min 'youi ra zithu nɛ mi xädä nɛ mi gore, bi ts'ixpɥ 'bɥ a ra Jesús, ngue di hoqui. Nɛ 'bɛxgue bin zɔ yá dä, nɛ bi nyä bɥya. 23 Nu'ɥ gätho bi nu 'bɛ'a bi 'yɔt'e bi hyonya thoho ɥ, nɛ bi 'yɛna:

—Masque guehna mi man ɥ yɥ pɔngahya, ngue rá m bom'bɛto ra David, ngue rá Thahni Oja, bi 'yɛn'ɥ yɥ ja'i.

24 Nɛ nu yɥ fariseo 'bɥ mi 'yɔde 'bɛ'a i man yɥ ja'i, bin cue ɥ, bi 'yɛna:

—Nuna ran 'yohɥ na i hɔn a thi yɥ zithu nguetho in 'youi rá ts'edi a yá hmu, sä ɛn'ɥ.

25-26 Nε 'bex bi bə'a ra Jesús 'bε'a mim bεn'ɥ yɥ fariseo nε bi 'yεmp'ɥ:

—Pε him majuɥni guí mamhbɥ, nguetho nu ra zɨthu hin da zä din səsεhɥ yám fäts'ihɥ. Nu'bɥ din səsε din juasε yá ts'edi ɥ 'bɥ, tenguthoho 'bɥ n'da ra ts'ut'abi din heque nε din tunhdɥ ɥ yám fäts'ihɥ, di 'bεsε yá ts'edi 'bɥ. Nε ngutho n'da ra hnini o gue n'da ra ngu 'bɥ din heque, pε gä dim 'bε ɥ. ²⁷ Nu'ahɥ guí ɣmhbɥ dín 'yo'be rá ts'edi ra zɨthu, janangue'a i sä dí høn a thi yɥ zɨthu, sä guí ɣmhbɥ. Pε xi'bɥ da gue'a dí øt'ä, ha in jabɥ ɥ guí xänbahɥ 'bɥ i høn a thi yɥ zɨthu ɥ. Nε guesε ɥ i ut'ahɥ ngue him majuɥni a guí mamhbɥ, bi 'yεn'a ra Jesús. ²⁸ Pεgue rá Hogandəhi Ojə dá høn a thi yɥ zɨthu nε dá ut'ahɥ ngue ya di manda rá ts'edi Ojə ua guí 'bɥhmbɥ, bi 'yεmp'ɥ.

²⁹ Nε tenguthoho n'da ran 'yohɥ 'bɥ i 'bɥpɥ ja rá ngu, hin njongui sä da yɥrpɥ 'bɥ hinga m'bet'o da mba nthurpi yá 'yε, nε nuya sä da yɥrpɥ nε da hyəspi 'bε'a gätho i ja bɥ. Dín jagä bɥ, him mí sä xcá mispa yɥ zɨthu 'bɥ hin xcá tərä ɥ yá hmu, bi 'yεn'a ra Jesús.

³⁰ Nε nu'a to'o hingui numansugui, man sai'be a. Nε nu'a to'o hingui øt' ma 'bεfi i di japi dim 'bε ɥ mi'da, bi 'yεn'a ra Jesús.

³¹ Janangue'a dí xi ahɥ, hønt'a go má ts'oqui nε hønt'a go má ts'ore da man a n'da, i sä da mba ma punbi, pε nu'bɥ i man ra ts'ore nangue rá Hogandəhi Ojə n'da, ya hin da zä da mba ma punbi n'da 'bɥ. ³² Pε dí xi ahɥ, nu'bɥ 'bo'o da man ra ts'ore nanguecä, dán jə'igä ua ja ra ximhäi, pε i sä da mba ma punbi a. Pε nu'a da man ra ts'ore nangue rá

Hogandāhi Ojā, pε hin jam'bu da mba ma punbi a, bi 'yεn'a ra Jesús.

Ra Jesús bi ma 'da'anguui a rá mbui n'da a rán t'øt'e n'da

³³ —Pε nu'bu xun ho ran t'øt'e ngue dá høn a thi u yu zithu, nde'bu gui numanhoju 'bu, nguetho gui 'yεmfu xun ho ra za gue'bu xun ho rán dät'ä. Pε nu'bu hingui ho yün dät'ä gui 'yεmfu hingui ho ra za 'bu. Nguetho nu yün dät'ä i zupu da ba a n'da nda'a ní za a, bi 'yεn'a ra Jesús. ³⁴ Nu ah, tengu'bu yú meni ah u pozu. Hague dán zä gui mamhu n'da ra nde xun ho 'bu xun ts'otho ah. Nguetho nu'a i yupu rá mbui n'da, gue'a i pøn rá nde n'da, bi t'εmp'u yu fariseo. ³⁵ Nu'a ran 'yohu i yuh ran ho rá mbui, hønt'a xun ho im ma, pε nu'a ran 'yohu xun ts'o, hønt'a im ma, nguetho xun yuh ran ts'o rá mbui. ³⁶ Ne dí xi ah ngue nu'a ra pa din ja ran juanbi, gätho yu ja' i da mba ma juanbi nangu a him bin 'yomfēni 'be'a í mba a bi man u. ³⁷ Ne nangu yu hma gá mamhu dí ts'än'nahu ran unbi 'da ah ne dí mba ma thøgue 'da ah, bi 'yεn'a ra Jesús.

Ra Jesús nte ma hmεpya bi 'yu 'bu mi t'äp yu hmεpya

³⁸ Ne nubaya, bi t'εmp'a ra Jesús, bi 'yεmp'u 'da ma ngurpihe yu fariseo ne yu xänbate nija:

—Gra xänbate, dami 'yurcahe n'da ra hmεpya ngue'bu majuani Ojā bi 'da'a ni ts'edi.

³⁹ Bi dā'a ra Jesús:

—Nu'u xø 'uegue nangu Ojā ne xun ts'o yú mbui, gue'u i äh yu hmεpya u. Pε hin da t'ut yu hmεpya u, pε hønt'a n'da ra hmεpya da t'uti, tengu bi 'yøt'a ra Jonás. ⁴⁰ Ngue tengu thoho ra Jonás, hyu pa ne hyu

xui bi 'yo b_u mbo rá foho n'da ra d_hua, n_e ngutho din jacä guecä dán ja'igä ua ja ra ximhäi, hyupa n_e hyu xui ga o b_u 'b_u x_un du, bi 'y_en'a ra Jesús 'b_u mi 'y_emp'ä. ⁴¹ N_e dí xi ah_u, nu'ä mí 'b_up_u ra d_hh_un_i Nínive 'darb_u gam 'b_ähmb_u 'b_u bin ja ran ju_unbi 'b_u ran z_egui, n_e da 'yut'ah_u i ja ni ts'oquih_u. Nguetho nu'ä 'bex bi päh y_u mb_ui 'b_u mí 'y_ø a bi man a ra Jonás, p_e nu ah_u x_ø hin guín nde gui päh ni mb_uih_u nangue'a dí mangä. N_e nugä, man'da x_un h_ets'i ma ts'edi xinda gue ra Jonás, bi 'y_en'a ra Jesús. ⁴² N_e'a ra xisu min ts'ut'abi b_u Sur, 'darb_u gam 'b_ähmb_u a 'b_u bin ja ran ju_unbi 'b_u ran z_egui. N_e da 'yut'ah_u ngue i ja ni ts'oquih_u. Nguetho nu'a yatho bá ξ h_e ngue mi nde da 'y_ø a 'be'a bi man a ra ts'ut'abi Salomón nangue ran 'yomf_eni bi un Oj_u, p_e nu'ah_u hin guí nde gui 'y_øhmb_u a dím mangä. P_e nugä man'da i ja rá ts'edi mam hmangä xinda gue ra Salomón, bi 'y_emp'ä y_u fariseo a ra Jesús.

Nu rá mb_ui n'da da yut' ra z_ithu mah_øn'a 'b_u hin da b_en Oj_u

⁴³ —P_e nu'a ran ts'o guidí hoh_u, din ja ah_u tengu bi 'y_øt'a n'da ra ja'i min 'youi n'da ra z_ithu. N_e bi b_øn a ra z_ithu, bin 'yo b_u ja ra 'yonhäi, mí honi hap_u din säya p_e him bi d_ini hap_u din säya. N_e bi mbeng b_u ja rá mb_ui ra ja'i b_u bá nets'i. ⁴⁴ “Man'da x_un ho 'b_u ga peng b_u bá nets'i,” bi 'y_ense a ra z_ithu. N_e nu'b_u mi mbeng b_uya, bi z_øm b_u ja rá mb_ui a ra ja'i mah_øn'a, n_e bi nu tengu'b_u n'da ra ngu ngue mán joqui b_u rá mb_ui, n_e njom mí 'b_up_u nguetho him bin z_um b_u rá m hman Oj_u. ⁴⁵ N_e x_ø bi mba b_uya bá si mí yoto y_u minz_ithuh_u ngue man'da ξ mme x_un ts'o i σ t'e, n_e bi y_urp_u, bin säya b_u rá mb_ui a ra ja'i. N_e man'da

εμμε χυν ts'o bi 'yøt'a ra ja'i baya. Ne gan jahu bu, bi 'yemp'u yu ja'i a ra Jesús.

Nda'a u i din cuhu ra Jesús

⁴⁶ Ne nu ra Jesús mi yahu yu ja'i 'bu mi zom bu a rá mbe ne yun 'yohu. Bi zom bu ja ra ngu mí 'bui. Pe him bi yurpu, bim 'bätho bu thi, mi nde xtín yaui a rá ts'unt'u. ⁴⁷ Ne nu'u 'da baya bi xi a ra Jesús:

—I 'bäcua thi ni mbe ne nin 'yohu, ne in nde gan yahu 'na, bi t'emp'a ra Jesús.

⁴⁸ Ne bi da a ra Jesús:

—Ga xi ahu to'o a ma mbe ne to'o u man 'yohu.

⁴⁹ Ne bi 'yut'u yu xädi baya:

—I 'bäcua ya ma mbe ne ma cu, bi 'yena.

⁵⁰ Nguetho hont'a go to'o i øt' rá pähä ma Ta bí 'buru mahets'i, gue u man 'yohu u, ne gue'u man ju u, ne gue'u ma mbe u, bi 'yena' a ra Jesús.

13

Rán t'uti ra mbomhmudä

¹ Ne nubaya bi bon'a ra Jesús bu ja ra ngu mí 'bui, ne bi mba nin hupu ja ra ndendeja. ² Ne εμμε bim peti bu yu ja'i, janangue'a nu ra Jesús bi ndexpu ja n'da ra mbosa ne bi hyu bu. Pe hingui 'yo a ra mbosa, bá copu ndenthe. ³ Ne bi xänba u yu ja'i, bi xi i 'da yun t'uti. Ne nu'a n'da ran t'uti bi mam bu, bi 'yena:

—N'da ra mbomhmudä bi mba bu huahi. ⁴ Ne nu'bu mi mbon yu hmudä, nu'u 'da bi zo bu ja ra 'yu, ne bá xh yu doja bi za u. ⁵ Ne nu mi'da yu hmudä bi zo bu ja yu 'bodo, 'bexgue bi bøts'e nguetho hingui pidi ra häi. ⁶ Pe nu'bu mambá pøx ra hyadi 'bexgue bi 'yot'u nguetho him mi ja yu 'yu

xən ho. ⁷ Nε nu mi'da y_u hmudä b_uya bi zo b_u ja y_u 'bo'u_ini, nε bi b_ox' u_u y_u hmudä. Pε nu'b_u min te y_u 'u_ini b_uya bi go'mi, nε bim 'bεdi. ⁸ Pε nu' u_u 'da bi zo b_u ja ra hogahäi, nε bin ja xən ho u. Nu 'da bi ndø'a n'da ciento, nε nu' u_u 'da bi ndø'i hyäte, nε 'däte ma 'dε't'a bi ndø u 'da. ⁹ Pε nu'b_u i ja ni zaguh_u, dami jamansu 'bε'a dí xi ah_u, bi 'yεmp' u_u y_u jə'i a ra Jesús.

I ä'n'du yá xädi ra Jesús hanja i xih y_un t'uti y_u jə'i

¹⁰ Nε dá xihmbe ra Jesús b_uya, dá εmfe:

—Hanja gní xänba y_un t'uti y_u jə'i, nε hingui pə u 'bε'a nam bøn u, dá εmfe.

¹¹ Nε nu ra Jesús bi dərcahe b_uya, nε bi 'yεnje:

—Nu ah_u bin ja ah_u gá pəhmb_u a njom mi pəh mam'bet'o 'bεp_u ní manda rá ts'edi Ojə, pε nu' u_u mi'da, him bin japi da bədi, bi 'yεngähe ra Jesús.

¹² Nε tengu thoho a ram hma i εna: “Nu'a i ja, man'da xən ngu din t'unni, nε nu'a zi ts'ətho i ja, nε'a i ja da thəmba a,” gan jah_u b_u. Nu' u_u i honi da bədi, man'da xən ngu da bədi. Pε nangue u hingui honi da bədi, nε a zi ts' u_u mi pədi da thəmba u. ¹³ Janangue'a y_un t'uti thoho dí xi u, nguetho i øde pε εna gue'b_u him bi 'yøde, nε i nu pε tengutho 'b_u hin te xtá nu; him bi yət' yá mbəi a dá xifi, bi 'yεn'a ra Jesús. ¹⁴ Nε majuəni i man'a ra pøngahyə Isaiás nangue u 'b_u mi 'yεn'a:

Gui 'yøhmb_u pε hin gui pəhmb_u 'bε'a gá 'yøhmb_u.

Nε gui nuh_u pε hin gui pəhmb_u 'bε'a nám bøn'a guin nuh_u.

¹⁵ Nguetho nu ni mbəih_u εmme xəm mεtho,

nε njəm'b_u gui 'yøhmb_u, tengu'b_u njot'i ni guh_u,

nε njəm'b_u gui nuh_u, tengu'b_u guidí ts'ənt' ni däh_u,

nε hin jam'bu i sä da bεn ni mbuihu ngue dim pädi
 nangue ran ts'o, ngue ga nyañ ahü,
 i εñ Oja, bi 'yεñ'a ra pøngahya Isaias 'bu maya'bu, bi
 'yεñ a ra Jesús.

16 Pε nu'ahu majapi ahü nguetho i nu ni dähü nε
 i øh ni guhü, bi 'yεngähe ra Jesús. 17 Majuani dí
 xi ahü εmme xun ngu yá pøngahya Oja nε xun ngu
 yu ja'i ngue 'dat' Oja mim bεni, mí nde xtá nuna
 gätho guí nuhü ya, pε him bi zä bi nu; nε εmme mí
 nde xtá 'yøhna guí øhmbü ya, pε him bi zä bi 'yøde,
 nguetho him mí zøn ra ora xtám baði, bi 'yεngähe
 dyü xädigähe ra Jesús.

'Be'a rán theui a ran t'uti ra mbomhmudä

18 —Nε nuya ga xi ahü 'be'a nam bøn'a rán t'uti
 a ra mbomhmudä, bi 'yεngähe ra Jesús. 19 Nε nu'a
 to'o bi sih ram hma ngue di manda ua rá ts'edi
 Oja, nε him bi baði 'be'a nam bøn'a, in ja tengü ü yu
 hmudä bi zo bu ja ra 'yu, nε 'bex bá ε'a ra zïthu bi
 hyax a ra hmudä bi thupü ja yá mbuiü. 20 Nε nu'ü yu
 hmudä bi zo bu ja yu do, tengü'bu n'da ra ja'i εmme
 di johya 'bu ja bi 'yø a ram hma, pε maxøts'e thoho.
 21 Nε hinga gätho mbo yá mbui, nguetho hin'yü yá
 'yü xun ho, nε go zi ts'ü din unbi nangue a ram hma,
 'bexgue da 'uegue. 22 Nε nu'a ra hmudä dá xi ahü
 bi zo bu ja yu 'uñi, nam bøn'i tengü n'da ra ja'i bi
 'yø a ram hma, pε hønt'a εmme im bεn ra ximhäi
 nε ra mbeti ngue i hä't'i, janangue'a bi japi bim 'be
 a nε hin te bin ja rá 'be'fi Oja nangue'a ra ja'i tengü
 a. 23 Pε nu'a ra hmudä dá ma ngue bi zo bu ja ra
 hogahäi, nam bøn'i tengü ü i ømanho a ram hma nε
 i paði 'be'a yán thehü a, nε din te xun ho ü nε da
 ndøgue tengütho yu hmudä, ngue nu'ü 'da bi ndø'a

n'da ciento, ne'u 'da bi ndø a hyate, ne u 'da bi ndø a 'däte ma 'det'a.

Rán t'uti ra hmudä xæn ho ne a hingui ho

²⁴ Ne nu ra Jesús baya bi xih mi'da yan t'uti u yu ja'i, ne bi 'yembi:

—Nu'bu bi 'yot' ran ts'at'abi Oja, in ja tengutho 'bu n'da ra ja'i bi du a n'da yu hmudä xæn ho bu ja rá huahi. ²⁵ Pe nu'bu mín xui ne gätho bin aha, bi mba a rán suiui ne 'darbu bi duhmi a n'da yu hmudä hingui ho bu ja rá huahi, ne bi mba baya. ²⁶ Ne nu'bu mí bøx baya, bi bøx'u xæn ho ne u hingui ho, 'darbu bi bøts'e. ²⁷ Ne nu'u yá 'yehε baya bi mba bi xi u yá hmu: “Nu yu hmudä gá tupu ja ra huahi, xæn ho 'bu gmi tuhu, hapu bi nequi u yu hmudä hingui ho,” bi 'yembi. ²⁸ Ne nu u yá hmu baya bi 'yembi: “Ne masque n'da man sui'be bá εhe bi ts'onga ma huahi,” bi 'yena. “Ha ga xathu u yu paxi hingui ho,” bi 'yεn'u yá 'yehε baya. ²⁹ Ne nu yá hmu bi 'yembi: “Hin'na, hin da zä gui mbähä gui xathu u yu paxi hingui ho, nguetho xøhma ts'urpu thohe ne u xæn ho gui xathu. ³⁰ Man'da xæn ho gui hyethohu 'darpu din te, ja gue'bu bin ja ran sofo. Ne nubaya ga xi u yu mbe'fi ngue nu'u hingui ho di peti ne da 'yudi, ne nu u xæn ho baya da mbe'ts' bu ja ma ngu,” bi 'yεn u yá hmu, bi 'yεn'a ra Jesús.

Ne guehna man'da ran t'uti bi mam 'bu mi xi u yu ja'i.

Rán t'uti rá hmudä ra mostaza

³¹ Ne man'da ran t'uti bi man'a ra Jesús ne bi 'yena:

—Ne tengu n'da rá hmudä ra mostaza bi dupu ja rá huahi n'da ra ja'i. Ne zi ts'utho a, εmme man'da

zi ts'ɥ xínda gue ɥ mi'da yɥ hmudä. ³² Pɛ nu'bɥ bin te nɛ man'da xɥn ndoho bɥ ni nɛqui, madague'bɥ ra c'ani thoho, pɛ i te tengu'bɥ n'da ra za guepɥ da zä da 'yøt' yú 'bafi yɥ doja bɥ ja yú 'yɛ. In jabɥ rá ts'ɛdi Ojɔ bɥ ni nɛqui ngue di manda ua, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Rán t'uti rá íxi ra hocɥni

³³ Nɛ man'da ran t'uti bi ma ra Jesús nɛ bi 'yɛna:

—Nɛ tengu ra íxi 'bɥ dín jap'a ra hocɥni, nɛ gätho bi nden a ra jɥni bɥya. In jabɥ rá ts'ɛdi Ojɔ bɥ ni nɛqui ngue di manda ua, bi 'yɛna.

Maya'bɥ bi ts'änni da man yɥn t'uti a ra Jesús

³⁴ Nɛ ngubɥ bi 'yøt'a ra Jesús, hønt'ɥ yɥn t'uti bi 'yut'ɥ yɥ ja'i 'bɥ mi xänbi. ³⁵ Nɛ gue'a bi man'a ra pøngahyɔ maya'bɥ ngue dín ja 'bɥ mi 'yɛna:

Ga utä yɥ ja'i yɥn t'uti,

Ga xänba a njon mi pɔdi asta gue'bɥ go mi mbɥh ra ximhäi,

i ɛn Ojɔ, bi 'yɛn'a ra Isaías 'bɥ mim pøngahyɔ.

'Bɛ'a rán theui a rán t'uti ra hmudä xɥn ho nɛ'a hingui ho

³⁶ Nɛ nubɥya bi xi ɥ yɥ ja'i a ra Jesús ngue da mbengui. Nɛ nu'bɥ gätho mí mba ɥ, bi mba ra Jesús bɥ ja ra ngu. Nɛ dá tendähe bɥya. Nɛ nu'bɥ mí hyupɥ ja a ra ngu, dá änhde:

—Dami xije ts'ɥ 'bɛ'a nam bøn'a ran t'uti gá ma nangue ra hmudä hingui ho bi dupɥ rá huɔhi a ran 'yohɥ, dá ɛmfe.

³⁷ Nɛ bi 'yɛngähe ra Jesús bɥya:

—Nu'a nam bøni ngue yɥ hmudä xɥn ho ɥ dí tucä, guecä dán ja'igä ua ja ra ximhäi. ³⁸ Nɛ nu

a ra huḡhi nam bōni gue'a ra ximhäi. Ne nu'a ra hogahmudä nam bōni gue'ḡ di manda rá ts'edi Oja ḡ. Ne nu'a ra hmudä hingui ho nam bōni yḡ ja'i ngue rá mbeti ra zḡthu. ³⁹ Ne nu a rán suiui a rá mbeti ra huḡhi ngue bi dupḡ yḡ hmudä hingui ho, gue'a ra zḡthu a. Ne nu'a ran sofo nam bōni rán zegui ra pa. Ne nu'ḡ yḡ mbefi da xoqui nam bōni ngue yúm 'behni Oja mahḡts'i. ⁴⁰ Ne tengu thoho ḡ yḡ hmudä bi bōts'e ngue hingui ho ne bi mba ma munts'i ne bi mba nt'udi, din ja bḡ 'bḡ ran zegui ra pa. ⁴¹ Nugä ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi, 'bḡ rán zegui ra pa ga pen'dḡ mam 'behni di peti gätho nangu yḡ ja'i ra ximhäi. Ne gätho ḡ bi 'yōt' ran ts'o da thōn a thi, ne ḡ gätho midí parpa yú mija'ihḡ da 'yōt' yḡ ts'oqui. ⁴² Ne da thōspḡ ja ra sibi njam'bḡ i huḡt'i, guepḡ din zoni ne din guxt' yú ts'i bḡ. ⁴³ Ne nubḡya, nu'ḡ to'o i ōt' rá pähä Oja, di nec thoho tengu ra hyadi bḡ di manda rá ts'edi ma Tahḡ mahḡts'i. To'o gätho ja yú zagu, di jamansu a díḡ mangä ya, bi 'yēngähe ra Jesús.

Rán t'uti a ra mbeti man t'agui

⁴⁴ Ne man'da ran t'uti bi man'a ra Jesús, bi 'yēna:
—Nu n'da ran 'yohḡ bi dḡn'a n'da ra mbeti bḡ mbo ra häi ngue ḡmmḡ di muui a. Ne bi gārḡ mahōn'a. Ne midí johya, ne bi mba bḡya da mbä 'be'a gätho mi pe'ts'i guepḡ bi zä bi dän'a ra xequi a guepḡ bi dḡn'a di muui, ngue mi paḡi man'da da ḡpi bḡ. Ne dḡn jabḡ gui 'yōthḡ ngue ḡmmḡ gui hyomhbḡ ngue di manda rá ts'edi Oja, bi 'yēn'a ra Jesús.

Rán t'uti a ra do ḡmmḡ di muui xḡm hmadi

⁴⁵ Ne xō bi 'yēna:

—Nu n'da ra pøhø ngue mi honi da dän yu do i thim bu mbo ra dehe xam hmadi di muui. ⁴⁶ Ne nu'bu mí dñ a n'da man'da mahotho xinda gue'u gä min nu mam'bet'o, bi mbä 'be'a gätho mí pe'ts'i ne bi dän'a emme mahotho buya. Ne din jabu gui 'yøth ngue emme gui hyomhu ngue di manda rá ts'edi Oja, bi 'yæn'a ra Jesús.

Rán t'uti n'da ra xit'q án t'ei bu ja ra dädädehe

⁴⁷ Ne man'da bi man'a ra Jesús, bi 'yæna:

—Nu'a ní 'yøt' ran ts'ut'abi Oja, in ja tengu n'da ra xit'q ngue i pa nt'ei bu ja ra dädädehe, ne i the hønt'a go ní huä i 'buru mbo ra dehe. ⁴⁸ Ne nu'bu ya bi yu'a yú xit'q yu mbahuä, da gux buya, da mba nín hupu ja ra ndenthe ne da huan'du yu huä xan ho da 'yuru ja yú 'bøts'e ne nu'u hinguí ho buya di bunt'i. ⁴⁹⁻⁵⁰ Ne din jabu 'bu rán zegui ra pa, 'darbu dim 'bähmbu u yu ts'om'bäi u xan ho bi 'yøt'e. Ne nu yám 'behni Oja mahets'i da huan'du yu ts'om'bäi ne da 'yentru ja ra sibi njam'bu i huët'i, nguepu din zom bu u ne din guxt pu yú ts'i, bi 'yængähe ra Jesús.

Mahyoni a mi pezehe ne'a xø bi dñ ma'da'yo

⁵¹ Ne nu'a ra Jesús buya bi 'yængähe yú xädigähe:

—Ha guí pähmbu a dí xi ahu ya.

—Häha, ma Hmu, ya dí pähmbe a guím ma, dá embähe a.

⁵² Ne xø bi 'yængähe buya:

—Nu'u midín xäh ram hma maya'bu, ne a ram hma ma'da'yo da hyumbi din xädi, ngue 'beru ní manda rá ts'edi Oja, hin te di 'beh rán xädi u buya, ne da zä da xänba u mi'da. Din ja tengu'bu n'da ra ja'i i ja 'be'a i pe'ts'i ngue gä mahyoni. Ne'a bi zocpa

yám bombøta ne'a bi dīnse. Janangue'a hin te di 'be
 u 'bupɸ ja rá ngu, bi 'yɛngähe ra Jesús.

*Yu mengu bu rá hnini zehé him bi 'yɛc'yɛi rá ts'edi
 ra Jesús*

⁵³ Ne nu'bu mi gua'a bi man ra Jesús buya bi bøm
 bu. ⁵⁴ Ne bi mba bu rá hnini zehé ngue Nazaret.
 Ne bin xäpɸ ja ra nijä, ne nu yu jä'i buya bi hyonya
 thoho 'be'a bi 'yøt'a, ne bi 'yɛna:

—Hapɸ bí hyä rán 'yomfɛni na, ngue da zä da
 'yøt'a i øt'e. ⁵⁵ Ha hinga guehna rá ts'unt'u ra yaxi
 na, ngue i 'bucua rá mbe í María. Ne nu yún 'yohu
 ra Jacobo ne ra José ne ra Simón ne ra Judas. ⁵⁶ Ne u
 yún ju dí 'buhmbu ua. Pe hapɸ bí hyä a ran 'yomfɛni
 na, bi 'yɛn u yú menguh. ⁵⁷ Ne him bi numanho a
 ra Jesús. Pe nu ra Jesús bi 'yɛmp'u:

—Gätho yu jä'i in jabu. Nubu ja yú hnini zehé hin
 da hnumanho n'da rá pøngahyä Ojä, xínga gue'u i
 'bupɸ rá ngu da numanho, bi 'yɛn'a ra Jesús.

⁵⁸ Janangue'a hingui ngu yun t'øt'e mixte bi
 'yøpɸ, ngue him bi 'yɛc'yɛi u 'bupɸ.

14

Ra Xuua Nxixyá bi thecpa rá 'yuga

¹ Ne min ts'ut'abi bu ra xequi Galilea a ra
 Herodes. Ne nu'bu mi sifi 'be'a gä bi 'yøt'a ra Jesús
 'bu min 'yo bu, bi 'yɛn'a:

²—Masque ra Xuua Nxixyá a, bi dambɛni bu 'bu
 u xun du, janangue'a i ja rá ts'edi xun ho i øt' yun
 t'øt'e mixte, bi 'yɛm buya.

³⁻⁵ Nguetho guesε a ra Herodes bi hyo a ra Xuua
 Nxixyá. Bin cue a ra Herodes 'bu mi sifi ngue
 hingui ho a bi 'yøt'e ngue bi zinsε a rá 'bepo, nu'a ra

xisu mi 'bʰhmi a ra Felipe 'bʰ mi sin'a ra Herodes. Ne nu'a ra xisu, ra Herodías a. Ne bi 'yɛn'a ra Xuua: “Hingui ho gá 'yɔt'e ngue gá sinba rá xisu a nin 'yohʰ,” bi t'ɛmp'a ra Herodes. Bin cuetho ra Herodes bʰya bi got'a fädi a ra Xuua ne bi manda dí tu't'i con yʰ cadena. Ne mim bɛni xta hyo a ra Xuua, pɛ him bi hyo nguetho mi su din cue yʰ ja'i, ngue nu yʰ ja'i mi paði rá pɔngahya Oja a ra Xuua. ⁶ Pɛ nu 'bʰ mi zɔn ra pa bin ja rá ngopa a ra Herodes 'bʰ mi dät ra jɛya mahɔn'a, bi 'yɔt'a n'da ran ts'ihmɛ ne bin ne a rá t'ixu a ra Herodías. Ne bi numanho a ra Herodes a ran hnei bi 'yɔt' bʰya. ⁷ Ne bi 'yɛmp'a ra hmute: “Dami 'yädi 'bɛ'a gätho guínde gui 'yäqui. Majuani dí xi i, ga 'da i 'bɛ'a gätho gui 'yäqui,” bi 'yɛn'a ra Herodes. ⁸ Ne nu'a ra hmute bʰya bi 'yá a rá ya ra Xuua Nxixya ngue di o ra mbohi, nguetho gue'a xí xi a rá mbe a da 'yäp'a.

⁹ Ne bi du rá mbui a ra Herodes bʰya, him mi ndehma da hyo a ra Xuua, pɛ hin'yʰ 'bɛ'a sä da 'yɔt'e nguetho ya xí xifi di unni 'bɛ'a gä da 'yäpi, ne ya xí 'yɔh yʰ ja'i di unni 'bɛ'a gätho da 'yäpi. ¹⁰ Ne bi manda bʰya ngue da mba ba thecpa rá ya ra Xuua Nxixya bʰ ja ra fädi, ne ba jät'a n'da ra mbohi din t'un'na ra hmute. ¹¹ Ne nu 'bʰ min t'unni bi den a ra mbohi bi un'na rá mbe bʰya.

¹² Ne nu yá xädi ra Xuua bʰya, bá tunba a rá ngɔc'yɛi bʰ ja ra fädi, bi 'yägui. Ne bi mba bʰya bá xi a ra Jesús ngue ya bi du ra Xuua.

Bi 'uɪn'i cat'a mahuqi yʰn 'yohʰ ra Jesús

¹³ Ne nu ra Jesús 'bʰ mí 'yɔde bi du ra Xuua, 'bɛx dá mbähmbe dá huhe bʰ ja ra mbosa mí nde xcá sɔmhbe bʰ 'danguadi, mi ɛna xcám 'bʰsɛhe n'da zi

ora. Pɛ nu'bɛ mi pɔ ɛ yɛ jɔ'i ngue dá mbähmbe bɛ a ra Jesús, nɛ ɛ bá nɛxpɛ ja yá hnini bi dɛngähe, bin 'yogua thohe gätho bɛ ja rá nyani a ra dɔdehe. ¹⁴ Nɛ nu'bɛ má çähmbe bɛ ja ra mbosa a ra Jesús, xɛn ngu ɛ yɛ jɔ'i xí zòm bɛ. Nɛ ɛmmɛ bi huɛç'ɛ bɛya nɛ bi hoqui hɔnt'a go to'o mí ɛ. ¹⁵ Nɛ nu'bɛ min de bɛya dá ɛmbähe a ra Hmu:

—Ya bin de ya, nɛ njongui 'bɛcua ja ra xɛqui ua, dami xih yɛ jɔ'i da mba bɛ ja yɛ hnini nɛ da däm bɛ 'bɛ'a da zi, dá ɛmbähe a.

¹⁶ Nɛ bi 'yɛn'a ra Jesús:

—Pɛ hingui jatho da mba, pɛ guesɛ ahɛ dami 'uimhbɛ, bi 'yɛngähe.

¹⁷ Nɛ dá thähmbe bɛya:

—Pɛ hin'yɛ 'bɛ'a da zi, nɛ hɔnt'i çɛt'a yɛ hmɛ i ja ua nɛ yoho yɛ huɔ, dá ɛmfɛ bɛya.

¹⁸ —Bá çuhɛ ua, bi 'yɛn'a ra Jesús.

¹⁹ Nɛ bi xih yɛ jɔ'i ngue din säya bɛ ja yɛ t'ei, nɛ bi hyan ɛ çɛt'a yɛ hmɛ nɛ yoho yɛ huɔ. Bi ndøs' mahɛts'i nɛ bi 'yär rán japi Ojɔ, nɛ bi xɛm bɛya nɛ bi 'dácähe dá darpähe yɛ jɔ'i. ²⁰ Gätho bin sihmɛ ɛ yɛ jɔ'i nɛ bin niyɔ nɛ bi bong mi'da yɛ xɛqui bi yu'i 'dɛ'ma yoho yɛ 'bɔts'e. ²¹ Nɛ nu'ɛ gätho bin sihmɛ í jua'i çɛt'a mahuɔhi ɛ yɛn 'yohɛ, nɛ hin njon bi mbɛh yɛ xisu xinga gue yɛ t'uhni.

Bin 'yo maxøts'e ra dɔdehe a ra Jesús

²² Nɛ nubɛya, bi xije ga mbähmbe ngue ga 'daxhe ra dɔdehe mahøn'a. Dá huhe a ra mbosa dá mbähmbe bɛya. Go bi gosɛ bɛ a ra Jesús, bin 'yɛhmbɛ yɛ jɔ'i. ²³ Nɛ nu'bɛ mi mba ɛ yɛ jɔ'i bi ndezɛhe bɛ ja ra nyuni nɛ bi nyqui bɛ Ojɔ. Bá hazɛhe bɛ a. ²⁴ Nɛ nu'bɛ má mbähmbe ngue dá

huhe ra mbosa, 'b_u mi z_om made ra dehe, bi z_eh ran d_ahi n_e ε_mm_e bin ja y_u t'øthe, n_e ts'edi midí cos'a ra mbosa. ²⁵ N_e nu'b_u ya m_be mí ts'utho da hyats'i, n_e 'yo a ra Jesús b_u maxøts'e ra dehe ngue da z_u'a ra mbosa. ²⁶ N_e nu'b_u mambá ε_p_u ra Jesús, n_e i 'yo b_u maxøts'e ra dehe dá handähe b_uya, ba ε_p_u n_e hin dí p_ahmbe ngue gue'a. ε_mm_e dán suhe n_e dá mbahmbe:

—Ba ε_hn_u n'da ra ánima, dá ε_mhbe.

²⁷ N_e bi d_arcähe a ra Jesús:

—Dami hyuth_u nzamb_ui, o guín suh_u, guecä, bi 'y_engähe.

²⁸ N_e bi d_at'a ra Pedro b_uya:

—Nu'b_u gue'e ma Hmu i, dami jaqui n_ecä dan 'yo maxøts'e ra dehe n_e ga s_om b_u guí 'bäi, bi 'y_en'a.

²⁹ —Ba ε_cua, bi 'y_en'a ra Jesús, bi t'ε_mp'a ra Pedro b_uya.

N_e nu'a ra Pedro b_uya bi g_ap_u ja ra mbosa n_e bi d_u'mi bin 'yo maxøts'e ra dehe ngue in nde da z_om b_u bí 'bä a ra Jesús. ³⁰ P_e bi nu ngue ε_mm_e nts'edi ran d_ahi n_e 'bex bin su b_uya, n_e bi d_u'mi bi dont'a mbonthe. N_e nts'edi bi mbah p_uya:

—Ma Hmu, dami y_angui, bi 'y_ena.

³¹ N_e 'bex bi b_endba rá 'y_e a ra Jesús b_uya.

—Hanja ts'utho guí ε_c'y_ei ngue i ja ma ts'edi n_e 'bexgue gá su 'b_e'a gán nu, bi 'y_em_p'a rá hmu.

³² N_e nu'b_u mi hyu ra mbosa a ra Pedro n_e ra Jesús b_uya, 'bex bin h_e a ran d_ahi. ³³ N_e nugähe mí huhmbe b_u mbo ra mbosa dán d_anyahmuhe b_u mí 'bä a ra Jesús n_e dá ε_mfe:

—Maju_ani maha, gue'e rá Ts'unt' u i Oja, dá ε_mfe.

Bi hoc' u y_u hy_enni b_u ra hnini Genesaret a ra Jesús

34 Ne dá thohmbe b_uya dá s_omhbe b_u 'danguadi ra dehe b_u mi ja ra x_equi Genesaret. 35 Ne nu' _u y_u ja' i mi 'b_up_u, 'b_u mi nu bi z_om b_u ra Jesús, 'bexgue bi mb_enh ra nde h_onb_u go hap_u ja y_u hnini ngue ya mí 'b_up_u ra Jesús. Ne bá ts'inbi g_atho y_u hy_enni b_u mi 'b_uc_ahe a ra Jesús. 36 Ne bi 'y_ah ra mate _u ngue bi d_arpa rá ny_ani rá pahni ra Jesús, ne 'bex bi y_an _u b_uya.

15

Ra Jesús bi ma 'be'a di ts'onba rá mb_ui n'da

1 Ne nub_uya bá ξ i 'da ma ng_urpihe ngue y_u fariseo ne y_u x_anbate nija. Bá nex_u Jerusalem _u, ne bi 'y_an'na ra Jesús:

2 —Hanja _u ni x_adi hingui ten y_un t'øt'e mam bombøtah_u ne him 'be i x_ut'y_e 'b_u i sihm_e, bi 'y_en' _u.

3 Bi d_a a ra Jesús ne bi 'y_em_bi:

—P_e ne ah_u guí f_esthohoh_u rán t'èdi Oj_a 'b_u guí homhb_u gui 'yøt' nin t'øt'e z_eh_eh_u, bi t'èmp'_u y_u fariseo. 4 Nguetho i mam b_u ja rá m hman Oj_a: “Gui numansu ni ta ne ni mbe.” Ne a i mam b_u ngue: “Nu'a to'o san rá ta ne rá mbe i jatho da tho,” bi 'y_en'a ra Jesús. 5 P_e nu ah_u, 'dan'yo thoho guí mamhb_u, ngue guí èmh_u x_un ho 'b_u di y_arpa Oj_a a mi ja ngue xtá mb_ax'a rá mbe o gue rá ta n'da ran 'yoh_u. Ne hin gá xihmb_u ngue him bi numansu rá ta 'b_u ngub_u bi 'yøt'e. 6 Gá 'y_emhb_u nte ní mba tho y_un t'èdi Oj_a 'b_u guím b_ens_e nin t'èdih_u, bi 'y_en'a ra Jesús, bi t'èmp'_u y_u fariseo. 7 P_e èmm_e guidí yorpah_u a guím b_emhb_u, bi 'y_emp'a ra Jesús. Maju_ani bi man Oj_a b_u ja rá s_ocu_a ra Isaías 'be'a guí øth_u ngue bi 'y_ena:

⁸ Nuya y_u ja' i ya i εsqui nangue y_u nde,
pe maxo_ts'e thoho ne hinga gätho y_u mb_ui.

⁹ Ne säti thoho 'b_u i th_undegui,
nguetho h_unt'a y_un t'εdi zεhε i xänba _u mi'da,
i εn Oja, bi 'yεn'a ra Isaías 'b_u maya'b_u, bi 'yεn'a ra
Jesús.

¹⁰ Ne nub_uya, nu ra Jesús bi zon'd_u y_u ja'i:

—Dami 'y_uhmb_u 'be'a dí xi ah_u janangue'a gui
pa_uhmb_u 'be'a nam b_un'a. ¹¹ Hinga gue'a i ts'i di
ts'onba rá mb_ui n'da, pe gue'a ní b_um b_u rá nde
n'da, bi 'yεn'a ra Jesús.

¹² Ne dá mbähmbe b_u mi 'bäh ra Jesús.

—Nu' _u y_u fariseo bi bεman' _u a gám ma, dá εmfe.

¹³ Ne bi da_uh ra Jesús, bi 'yεna:

—H_unt'a go 'be'a ma paxi him bi 'yεzεhε ma Ta, i
jatho da mba nsat'i. ¹⁴ Nte guim bεmh_u nangue
_u nguetho tengu'b_u i xädä _u, ne εna da 'yut' ra
'yu y_u mixädäh_u. Ne nu'b_u n'da ra xädä i six'a rá
mixädäui, th_umbεni tho gätho yoho da zo b_u ja n'da
ra hyähäi, bi 'yεngähe ra Jesús 'b_u má εmfe.

¹⁵ Nu ra Pedro b_uya bi xi a ra Jesús:

—Dami xije nangue a ran t'uti gá ma mahε'b_u,
'be'a nam b_un'a, bi 'yεmbi.

¹⁶ Ne bi da'a ra Jesús:

—Ha ne ah_u xingui ts' _u guí pa_uhmb_u 'be'a nam
b_un'a dí xi ah_u, bi 'yεna. ¹⁷ Ha hin guí pa_uhmb_u nu
'be'a da zi n'da, da y_urp_u ja rá nde ne da mba b_u
ja rá foho, ne hingui z_um b_u, bi 'yεngähe. ¹⁸ Pe nu
'be'a gätho da b_un b_u ja rá nde n'da i nεxp_u rá mb_ui
ne gue'a di ts'on'a n'da. ¹⁹ Nguetho guεp_u mbo rá
mb_ui n'da ni nεx' _u y_u ts'on'yomfεni, ran thodu, ran
'yomt'εni madague'b_u bin thät'a n'da o hin gana

din thati, ne yam fe, ne ya fehni, ne yan ts'ante, ne gue'ya gätho ní nexpa rá mbai n'da ya. ²⁰ Ne gätho ya gue'ya ní ts'om'bäi n'da ra ja'i ya. Pe nu'ba bin sihme ne him bi 'yot'a ran t'ot'e ngue din xat'ye, hinga gue'a dán ts'on'a, bi 'yengähe ra Jesús.

N'da ra xisu hin rá menguha a ra Jesús bi 'yec'yei a rá ts'edi ne bi yan'a rá t'ixu

²¹ Ne nubaya dá pømhbey ba a ra Jesús dá mbähmbe ba ja rá xequi ra hnini Tiro ne ra hnini Sidón. ²² Ne dán c'athe n'da ra xisu ra mengu Canaan, hing ra israel a. Ne ts'edi bi mbafi, bi 'yemp'a ra Jesús:

—Gra Hmu, rá m bom'beto i ra David, din ja nin huçate nangue ma t'ixu in 'youi n'da ra zithu ngue emme di unbi.

²³ Nu ra Jesús bi thotho, tengu'ba him bi 'yø a bi xifi. Nugähe baya dá xihmbe ra Jesús:

—Dami 'yørpa ra mate a ra xisu, janangue'a da mbengui, ne i mbafi i tengaha.

²⁴ Nu ra Jesús baya bi 'yena:

—Nu Oja bá pengui ga ørpa rá 'befi ngue hont'ya ma menguha ya israel ga jamansu, nguetho i 'bai tengu ya de'yo bi 'beh ra 'yu, bi 'yena.

²⁵ Pe nu ra xisu bi zøm ba 'bäh ra Jesús bin danyahmu ne bi 'yembi:

—Gra Hmu, dami zequi.

²⁶ Pe nu ra Jesús bi 'yembi:

—Hingui ho 'ba n'da ran 'yoha da hyanba rá hme ya t'ahni, go di un'da ya t'ay'o, bi 'yembi.

Nguba bi xifi nguetho hing ra israel a ra xisu.

²⁷ Bi 'yen'a ra xisu baya:

—Majuani guím ma gra Hmu, pe ne'ya yu t'u'yo i si yu xeca hme 'bom bu ja ra 'bimexa ngue i he u yá hmu.

²⁸ Ra Jesús buya bi 'yemp'a ra xisu:

—Gra xisu, emme guí ec'yei xun ho a ma mate. Janangue'a din ja a gá 'yádi, bi 'yembi.

Ne 'bexgue gue'a ra ora bi yan'a rá t'ixu.

Bi hoc mi'da yu hyenni a ra Jesús

²⁹ Ne nubuya nu ra Jesús bi bøm bu. Dá mbähmbe bu ja ra ndendädehe bu Galilea ne dá texhe bu ja ra nyuni, ne bi hyupu a ra Jesús. ³⁰ Ne xun ngu yu ja'i bi zøm bu mi hudi, ne bá ts'inba yu dogua, ne yu xädä, ne yu gore, ne yu do'ye, ne xun ngu mi'da yu mbedi ne yu hyenni bá ts'inba bu mi hu'a ra Jesús. Ne nu ra Jesús buya gätho bi hoc'u. ³¹ Ne nu yu ja'i bi hyonya thoho 'bu mi nu bin ya yu gore ne bin 'yo u mí dogua ne bi yan'u mi do'ye, ne bin zø yá dä u mi xädä. Ne nu'bu mi nu 'be'a bi 'yot'a ra Jesús, bi 'yęspa Oja, ngue ma Ojåhe dyu israelhe. Ne hyu pa dán degåhe bu yu ja'i.

Bi 'uın'i goho mahuqi yun yohu ra Jesús

³² Ne nu ra Jesús bi zongahe bi 'yengåhe:

—Emme dí m bęngå yu ja'i i 'bucua nguetho ya ná hyupa i 'bucua ne hin'yu 'be'a da zi yu. Ne nu'bu ga xifi da mba bu yá ngu, masque hin da hyät'i da zøm bu ja yá ngu, bi 'yęn'a ra Jesús.

³³ Ne dá emhbe buya:

—Pe hin hapu ga tımhb bu ra hme ga unhndu yu ja'i, nguetho emme xun ngu i 'bucua, ne njongui 'bucua ngue ga tämfu ra hme, dá emfe.

³⁴—Hangu guí hahu ra hme thå, bi 'yęn'a ra Jesús.

—Yoto thoho y_u hmε ne zi yoho y_u t'uhua, dá εmfe.

³⁵ Ne nu ra Jesús bi xih y_u ja'i din säya b_u häi. ³⁶ Ne bi hya_n'_u y_u hmε a ra Jesús ne y_u hua, ne bi 'yär rán ja_pi Oja nangue _u bi hya_ni. Nub_uya, nu ra Jesús bi xεn y_u hmε ne y_u hua ne bi dargähe ngue ga unhde y_u ja'i b_u mí hudi. ³⁷ Ne gätho _u mí 'b_ur_u bin sihmε _u ne bin niya, ne bi bongui yoto y_u 'b_uts'e 'b_u mi niya. ³⁸ Ne goho mahuahi _u y_un 'yoh_u bin sihmε, ne njom bi mbeh y_u xisu ne y_u t'uhni. ³⁹ Ne nu ra Jesús b_uya bi xih y_u ja'i da mbeng yá ngu. Ne nu'b_u mi mbeng y_u ja'i b_uya dá mbähmbe mahøn'a a ra Jesús, dá huhe ra mbosa mahøn'a ngue ga sømhbε b_u ra xεqui Magdala.

16

Y_u ngurpi y_u judío bi 'yäh mi'da y_u hmεpya

¹ Ne nu'b_u ma sømhbε b_u, bi zøm b_u 'da ma ngurpihe ngue y_u fariseo ne y_u saduceo, in nde da zäp rá mb_ui a ra Jesús, bi 'yεmbi:

—Yurcahe n'da ra hmεpya ngue ga pähmbe ma-juani Oja bá pεn'ni i, bi 'yεn'.

² —Pε nu'eh_u, bi 'yεn'a ra Jesús, guí nuh_u x_un theni y_u güi 'b_u xøn de ne guí εmh_ub_u b_uya ngue din hyadi 'b_u bi hyats'i. ³ Ne nu'b_u guí nuh_u ts'utho x_un theni y_u güi 'b_u xudi, guí εmh_ub_u din da'ye b_uya. εmmε guidí yorpah_u a guím bεmh_ub_u. Hanja ngue guí pähmb_u 'bε'a nam bøn'_u y_u güi guí nuh_u ne hin go guí pähmb_u 'bε'a nam bøn y_u hmεpya guí nuh_u ya, bi 'yεn'a ra Jesús. ⁴ Nu ah_u guí 'b_uhmb_u ya, gue ah_u gy_u ts'om'bäih_u, xcá 'uehmb_u b_u rá 'yu Oja, ne sä guí ähmb_u ra hmεpya ya pε hin da t'ut'ah_u ra

hmεpya. Pε hønt'a ra hmεpya da t'ut'ah_u tengu bi 'yøt'a ra Jonás maya'b_u, bi 'yεn'a ra Jesús bi 'yεmp'_u y_u fariseo. Nε xø dá mbäcähe a ra Jesús b_uya.

Ra Jesús bi xih y_u xädi di jamansu nangue rá íxi y_u fariseo

⁵ Nε nub_uya dá penje mahønt'a 'danguadi ra dādehe a ra Jesús. Nε dá pumbεnihe a ra hmε nzai mí sihe ngue min 'youi ra íxi. ⁶ Nu ra Jesús b_uya bi 'yεngähe:

—Damim fähmb_u nangue yá íxi y_u fariseo nε y_u saduceo, bi 'yεna.

⁷ Nε dá εnsεhe:

—I man na y_u ngue him bá hāh_u ra hmε.

⁸ Nε nu ra Jesús bi bādi 'bε'a dá bεmhbe nε bi 'yεnje:

—Hanja guí εmh_ub_u: “Hin'y_u ra hmε ga sih_u.” Pε ts'utho guí εc'yεih_u. ⁹ Ha gá pumbεnih_u 'b_u má 'uįngä goho mahuāhi y_un 'yoh_u ngue hønt'i yoto y_u hmε nε yoho y_u t'uhua, nε bi bong thoho yoto y_u 'bøts'e y_u hmε. ¹⁰ Nε'b_u má 'uįn'i cūt'a mahuāhi y_un 'yoh_u ngue hønt'i cūt'a y_u hmε mi ja, nε x_un ngu y_u 'bøts'e bi yu 'b_u mi bongui. ¹¹ Hanja hin gá pāhmb_u 'b_u má xi ah_u nangue yá íxi y_u fariseo nε y_u saduceo, pε hin nangue _u y_u hmε dá xi ah_u, bi 'yεngähe.

¹² Ja dá pāhmbe b_uya 'bε'a nam bøn'a bi xije ra Jesús. Dá pāhmbe ngue gue'a yún xädi y_u fariseo nε y_u saduceo, nε hinga gue'a njuāntho ra íxi bi ma.

Ra Pedro bi ma to'o a ra Jesús

13 Nε nubɥya dá mbähmbe ra Jesús bɥ ra xεqui Ceesarea, guεɥ min ts'ut'abi ra Felipe. Nε bi 'yängähe dyɥ xädigähe ra Jesús:

—'Be'a im bεn'ɥ yɥ ja'i ngue to'ogä, ngue guecä dán ja'igä ua ja ra ximhäi, bi 'yεna.

14 Dá thəthe bɥya:

—Nu'ɥ 'da yɥ ja'i im bεni gue'e gra Xuua Nxixya, nε nu'ɥ 'da im bεni ngue gue'e gra Elías mi 'bɥh maya'bɥ. Nε nu'ɥ 'da im bεni gue'e grá Jeremías ngue maya'bɥ xɔn du, uague man'da rá pøngahya Oja, i εn'ɥ, dá εmfε bɥya.

15 Nu ra Jesús bɥya bi 'yängähe:

—Xi'ahɥ, 'be'a guím bεmhɥ ngue to'ogä.

16 Ra Simón Pedro bɥya bi dəti:

—Gue'e rá thahni i Oja ngue ra Cristo, rá Ts'unt'ɥ i Oja i 'bɥi.

17 Ra Jesús bi 'yεmbi:

—Majapi i gra Simón, rá ts'unt'ɥ i ra Jonás, nguetho nu'a gá ma hinga n'da ra ja'i bi bεn'ni i, pεgue Oja ma Ta bí 'bɥh mahεts'i bi bεn'ni i. 18 Pε nε'a dí xi i, nu'i gra Pedro, nu'a ni thuhu nam bɔni gue ra do. Nguetho tengu 'bɥ da gue'e gra dongu guεɥ dí mbɥh rán ngu Oja, nangu'e ga dɥ'mä ga pεt'ɥ da 'yεc'yεigui. Nε hin'yɥ 'be'a da zä di jua ɥ, xíng ran dəte, bi 'yεn'a ra Jesús. 19 Nε ga 'da a n'da nin t'εdi ngue gui xih yɥ ja'i 'bεɥ dí yɥt'a n'da bɥ di manda Oja. Tengu'bɥ ga 'da a n'da ran sogui ngue gui xocɥ di manda rá ts'εdi Oja. Nε nu'a gui 'yεmbi hingui ho ua ja ra ximhäi, nεɥ mahεts'i da t'εmbi hingui ho a. Nε nguetho a gui 'yεmbi xɥn ho, nεɥ mahεts'i da t'εmbi xɥn ho a, bi 'yεn'a ra Jesús.

20 Pɛ nubɥaya, nu ra Jesús bi heḡähe hin ga mamhbe bɥ 'bɥh yɥ ja' i ngue guesɛ a rá Thahni Oja, ngue ra Cristo.

Ra Jesús bi ma da tho ne da dɔmbɛni

21 Ne nu'a ra pa a, bi dɥ'mi bi xije jatho da mba bɥ Jerusalén di ɯnba bɥ ɥ ma ngɯrpihe, ngue yɥ dɔc'yɛi ne yɥ mbäja ne yɥ xänbate nija. Ne bi xije da tho ne da dɔmbɛni 'bɥ ná hyupa. 22 Ne nubɥaya bi zixpɥ ma'ueni a ra Pedro ne bi zai, bi 'yɛmbi:

—O guidí japi da bent'i i, damin yaɯi, bi t'ɛmp'a ra Jesús, bi 'yɛn'a ra Pedro.

23 Ne bi dɔ'a ra Jesús:

—Dami pøni gra zĩthu. Ní mba, nguetho guí ɛngui hin ga øt'ä a bi zän Oja. Hin'yɥ nin 'yomfɛni tengu im bɛn Oja, pɛ hønt'a im bɛn yɥ ja' i guím bɛni, bi 'yɛn'a ra Jesús, bi t'ɛmp'a ra Pedro.

24 Ne nubɥaya, bi 'yɛngähe:

—Pɛ to'o gätho in nde da dengui i jatho hin da bɛn'a rá pähä zehɛ ne da hyät yɥn ɯnbi madague'bɥ da tho. 25 Nguetho nu'a to'o di huɛczehɛ rá te, da mba ma ɯnbi rá te bɥ ja ran dɔte, pɛ nu'a to'o hingui su da thɔcpa rá te nanguecä, da dɯn'a ra te mazai a.

26 Pɛ nu'bɥ n'da ra ja' i, madague da 'yøt'e rá mbeti 'bɛ'a gätho i ja ua ja ra ximhäi, pɛ nte ní mbatho 'bɥ him bi pøh rá te. Nguetho njo'o n'da ra ja' i da zä da guzɛhɛ rá te, bi 'yɛn'a ra Jesús. 27 Nguetho nugä ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi, ne din jagä rá ts'edi ma Ta bɥ mahɛts'i 'bɥ bá pengä mahøn'a, ne gätho yám 'behni ban 'yohe 'bɥ bá ɛcä. Ne i ja 'bɛ'a ga undä nangue 'bɛ'a bi 'yøt'a n'da ngu n'da yɥ ja' i. 28 Majuɯni dí xi ahɥ, hinga gä gní tuhɥ 'bɥ bi

dɘ'mi di manda ma ts'ɛdi ua, guecä dän ja'igä ua ja ra ximhäi, bi 'yɛngähe ra Jesús.

17

N'da ran t'uti bi 'yøt' ra Jesús

¹ Nɛ nu'bɘ mi tho i 'dato pa nu ra Jesús bi zix ra Pedro nɛ ra Jacobo nɛ ra Xuua, rán 'yohɘ ra Jacobo, nɛ bi mbähä bɘ ja ra t'øhø. ² Nɛ nu'bɘ mí zøm bɘ, bim pä'a ra Jesús. Nu rá hmi bi hyät'i tengu'bɘ ra hyadi, nɛ nu rá he bi t'axqui tengu'bɘ ran nɛqui. ³ Nɛ nu'ɘ ma mixädihe min 'yohɘ, bi nu bi zøm bɘ ra Elías nɛ ra Moisés, bin yəhɘ ra Jesús.

⁴ Nɛ nu ra Pedro bɘya bi 'yɛmp'a ra Jesús:

—Gra Hmu, xɘn ho ngue dí 'bɘhmbe ua, nɛ ga høcähe hyu yɘ t'ɘngu. Nu n'da gam 'bɘsɛ, nu n'da dim 'bɘh ra Moisés, nɛ nu'a man'da dim 'bɘh ra Elías, bi 'yɛn'a ra Pedro.

⁵ Pɛ nu'bɘ mí yə ra Pedro, bi nɛqui n'da ra güi di fɛxni, ngue bi go'bɘ, nɛ bi 'yø'a n'da ra nde bin yə bɘ ja ra güi: “Guehna ma Ts'ɘnt'ɘgä na, ɛmmɛ dídi huɛcä na nɛ dí numanho. Dami 'yøhmbɘ 'bɛ'a i xi ahɘ.” Gue'a bi man'a ra nde bi 'yøpɘ.

⁶ Nɛ nu'bɘ mí 'yø a ra nde ɘ ma mixädihe 'bɛx bin dɘnyahmu bɘ häi nɛ bi nyetho nguetho bin su ɘ. ⁷ Nɛ nu ra Jesús bɘya bi mba bɘ mín dɘnyahmu ɘ nɛ bi 'yɛmbi:

—Dami ndanjɘ, o guín suhɘ.

⁸ Nɛ nu'bɘ mi ndøx'ɘ bɘya njom bi nu, pɛ hønt'a ra Jesús mí 'bäpɘ.

⁹ Nɛ nu'bɘ mam bá ɛpɘ 'yu bɘ ja ra t'øhø bɘya, bi 'yɛn'a ra Jesús:

—Nuya njon gui xihmbu 'be'a gá nuhu bu, jague'bu dá thambɛnigä bu 'bu u xon du, nugä ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi, bi t'ɛmp'u.

¹⁰ Ne nu ma mixädihe buya bi 'yänni:

—Hanja i ɛn'u yu xänbate nija ngue m'bet'o thoho ba penc'a ra Elías, ne ja ba ɛ'a rá Thahni Oja ngue ra Cristo buya, bi 'yɛn'u.

¹¹ —Majuani im ma ngue m'bet'o ba ɛh ra Elías di hoqui gätho. ¹² Pe dí xi ahü, ya bi zoh ra Elías ne njon bi baɗi ngue gue'a. Pegue bi mba ma unbi ne bi mba ma upi, ne ngutho da t'orcä ya, nugä ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi, bi 'yɛn'a ra Jesús.

¹³ Ja bi ba u ma mixädihe buya gue tengu'bu ra Elías a ra Xuua Nxixya.

Nu ra Jesús bi hoc'a n'da ra sändqte

¹⁴ Ne nu'bu mi zom bu 'buh yu ja'i, bi zom bu n'da ran 'yohu bu mí 'bäh ra Jesús, ne bi 'yɛmbi:

¹⁵ —Gra Hmu, dami 'yörqui ts'u ran huɛcate a ma ts'ant'u, jant'a thoho i sändqte ne hönbu go i so 'bu xø 'yagui. Ja'bu i so bu ja ra sibi, ne ja'bu i so bu ja ra dehe, hönbu go hapu 'yo 'bu xon zändqte. ¹⁶ Ne bá sigä bu mi 'bu u ni xädi, pe him bi zä bi hyacpa a ran u in 'youi, bi 'yɛn'a ran 'yohu.

¹⁷ Ne bi 'yɛn'a ra Jesús:

—Gyu ts'om'bäihü, hin gui ɛc'yɛihü Oja xun ho. Hangu yu pa ga töp'a thoho ahü ngue gui 'yɛc'yɛigahü, bi 'yɛn'a ra Jesús. Bá si ni ts'ant'u guim ma, bi t'ɛmp'a ran 'yohu.

¹⁸ Nu'bu mi zopu buya, nu'a ra Jesús bi zu a ra zıthü min 'youi, ne bi xifi da böni. 'Bex bi yan'a ra ts'ant'u buya.

19 M'bejua bɔya bin yəhɔɔ ma mixädihe a ra Jesús nubɔ dám 'bɔsɛhe.

—Hanja him bi zä dá hɔngähe thi a ra zĩthu min 'youi a ra ts'unt'ɔ, bi 'yɛn'ɔ.

20 Bi dɔ a ra Jesús nɛ bi 'yɛna:

—Him bi zä gá hyɔmhɔ thi ra zĩthu, nguetho ts'utho guí ɛc'yɛihɔ. Man'da zi ts'utho ni t'ɛc'yɛihɔ xinda gue n'da rá hmudä ra c'u ngue ɛmmɛ zicue. Nɛ nu'bɔ da zɔni gui 'yɛc'yɛihɔ tengu n'da rá hmudä ra c'u, da zä gui xihmbɔ n'da ra t'øhø: “Dami 'uegue gui thən nɔ n'danni,” gui 'yɛmfɔ, nɛ da 'uegue. Hin te gui hyɛmfɔ 'bɔ majuəni gui 'yɛc'yɛihɔ. Gätho xɔn hɛi i sä gui 'yøthɔ, bi 'yɛnje.

21 Pɛ nu'ɔ 'da'ɔ yɔ zĩthu tengu min 'youi a ra ts'unt'ɔ, xɔn hɛi da hyøn a thi ɔ, pɛ hønt'bɔ ɛmmɛ hɔh rá mbɔi dín yəui Ojə nɛ da 'yɛ't' ran ts'ihmɛ n'da, da zä da hyøn a thi ɔ, bi 'yɛngähe ra Jesús.

Ra Jesús bi ma mahøn'a da tho nɛ da dɔmbɛni

22-23 Nɛ nu'bɔ mán 'yohe bɔ ra häi Galilea, bi 'yɛnje mahøn'a a ra Jesús:

—Nugä ngue dán jə'igä ua ja ra ximhäi, dan dägä bɔ 'bɔh yɔ jə'i ngue da thogä. Pɛ ga thəmbɛni 'bɔ ná hyu pa, bi 'yɛn'a ra Jesús. Nɛ ɛmmɛ bi du ma mbɔigähe bɔya.

N'da ran t'änni to'o i jut ra mbɛti nangue ra nija

24 Nɛ nu'bɔ má sɔmhbe bɔ ra hnini Capernaum a ra Jesús, bi t'ɛmp'a ra Pedro:

—Xi ni xänbathɔ, ha hingui jut'a ra mbɛti dí hɔxähe nangue ra nija, bi t'ɛmbi.

25 Bi dɔ a ra Pedro bɔya:

—Həhə i jut'i, bi 'yɛmp'ɔ.

Nε nubɛya nu'bu mi yarpɛ ja ra ngu xín säya a ra Jesús, 'bex bi t'än'na ra Pedro:

—'Bε'a guím bɛni gra Simón, ha nε'u yú t'uhni yu ts'ut'abi i jut'a ra mbeti ua ja ma häihɛ, uague hont'u yu ja'i thoho, bi 'yɛn'a ra Jesús.

²⁶ Bi da a ra Pedro:

—Nu'u yu ja'i thoho.

—Janangue'a hin mán zähma'be ga jut'ä 'bu hingu jut'u yú t'uhni yu ts'ut'abi, bi 'yɛn'a ra Jesús.

²⁷ —Pε ni mba bu ja ra dadehe, gui hyu'ts'a n'da ra huɔ, nε gui xemba rá nde. Gui tɔm bu n'da ra mbeti, ngue'a xot'a ga jut'ui a ra cota a ra nija, n'dahma hin da bɛman'u u i haɔ ra mbeti, bi 'yɛn'a ra Jesús.

18

Ra Jesús bi ma to'o xtán hɛts'i bu dán nu Oja

¹ Nε xø dá änhde a ra Jesús:

—Xiya, to'o man'da xun hɛts'i rán t'ɛdi bu na hnu bu di manda rá ts'edi Oja, dá ɛmfe.

² Nu ra Jesús buya bi zohna n'da ra t'uhni nε bi gats'i bi mbämp'u made, ³ nε bi 'yɛnje:

—Majuani dí xi ahɛ, nde'bu gui päh ni mbuihu gui cohmbu tengu'bu gyu t'uhnihɛ, nu'bu hin'na hin gui sä gui cuthɛ bu di manda rá ts'edi Oja 'bu, bi 'yɛnje. ⁴ Nε nu'a to'o da gohi tengu'bu ra t'uhni nε da 'yot'e ngue hin'yu rá ts'edi, gue'a xtán hɛts'i rán t'ɛdi bu na hnu bu di manda rá ts'edi Oja. ⁵ Nε nu'a to'o da numanho n'da ra t'uhni nangue ma thuhugä, nam bøni bi zingä buya, bi 'yɛngähe ra Jesús.

Yun t'u't'ate i ja ua

6 —Pε nu'bu 'bo'o di japi da 'ue a n'da ra t'uhni ngue i εc'yεigui, xun utho ran unbi da nu. Man'da xun u xinda gue'bu da t'erpa ra dojani rá 'yuga ne da thørpu ja ra dadehe, bi 'yεn'a ra Jesús.

7 —Nhuεcate ah u nanguε yu m 'berpate xun ngu da t'ot'ahu. Guehma gui nuhu u, pe i huεhi maha to'o di 'ber'ahu, bi 'yεna.

8 Pε nu'bu gui εmhbu gue'a ni 'yεhu o gue ni guahu di 'ber'ahu gui 'yøthu ra ts'oqui, pe xun ho 'bu gui hyεju gui 'yεmhbu bu yatho. Nguetho man'da xun ho 'bu dan 'datho ni guahu o gue dan 'datho ni 'yεhu 'bu gá mba bu ja ra te mazai, xinda gue'bu di yoho ni 'yε o gue di yoho ni gua ne gui mba bu ja ra sibi njam'bu da huεt'i. ⁹ Ne ngutho 'bu gui εmhbu gue'a n'da ni dāhu di 'ber'ahu gui 'yøthu ra ts'oqui, pe xun ho 'bu gui hyahmbu gui 'yεmhbu bu yatho. Nguetho man'da xun ho 'bu dan 'datho ni dāhu 'bu gui cuthu bu ja ra te mazai xinda gue'bu di yoho ni dāhu ne gui mba bu ja ra sibi njam'bu da huεt'i, bi 'yεn'a ra Jesús.

Ran t'uti nanguε ra de'yo bim 'bedi

10 —Dami jamansuhu a gui øthu. Hin gui 'yøthu tengu'bu nte di muui u zicue, nguetho dí xi ah nu yám 'behni Oja di jamansu u, ne zai i 'buru ja rá hmi ma Ta bu mahεtsi u yám 'behni. ¹¹ Nguetho nugä, ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi, bá εcä ngue ga nyanba yú te u xøm 'bedi nanguε yu ts'oqui, bi 'yεn'a ra Jesús.

12-13 —'Be'a guím bεmhbu bi 'yøt'a n'da ran 'yohu ngue mí si n'da ciento yú de'yo. Ne bim 'be a n'da. Ha him bi hyon'a bim 'bedi. Pε bi zopu u goho 'däte ma 'de'ma guto bu mi sapaxi u, bi mba bi

hyon'a bim 'bēdi. Ne nu'b_u mi dīni, man'da bin johya nangu'e'a, xinda gue'ᵂ mi'da ngue him bim 'bēdi. ¹⁴In jab_u ma Tah_u bí'b_up_u mahęts'i, in ndepe xinga n'da dim 'bēdi, madague'a hin te di muui b_u na hnu, bi 'yęn'a ra Jesús.

N'da ran hocpi nangu'e y_u 'yęc'yęi

¹⁵ Ne man'da ram hma bi man ra Jesús, bi 'yęngähe:

—Nu'b_u n'da ni cuh_u b_u ja ram pęti, 'b_u hinga gue'a da 'yøt'e e, gui xi 'b_u guí 'b_usęui, janangu'e'a da bądi hingui ho a bi 'yøt'e e, bi 'yęngähe ra Jesús. Ne nu'b_u bi 'yømanho a gui xifi, ya gá taha gá hocpa rá mb_ui a ni cu. ¹⁶ Pę nu'b_u hingui ırpa ra güenda a gá xifi, gui six man'da o gue mí yoho y_u cu din testigo nangu'e'a guí mammi. ¹⁷ Pę nu'b_u guexta'a him bi 'yırpathoho ra güenda a guí mammi mahøn'a, gui mam b_u ja ram pęti b_uya. Ne nu'b_u him bi 'yırpa ra güenda a 'bę'a gá xihmb_u b_u, pęgue gui 'yøth_u tengu'b_u hin ni cuh_u a b_uya, bi 'yęngähe ra Jesús.

¹⁸ —Majuąni dí xi ah_u, nu 'bę'a guí ęmh_ub_u hingui ho ua ja ra ximhäi, nęp_u mahęts'i i t'ęmbi hingui ho a. Ne ngutho a guí ęmf_u x_un ho, nęp_u mahęts'i i t'ęmbi x_un ho a, bi 'yęngähe ra Jesús.

¹⁹ —Ne nu'b_u guí yohmi 'b_u n'dat'a guím bęm_umi 'b_u ja a guí ähui ma Tah_u 'b_up_u mahęts'i, nu'a di 'da aui a gá 'yähui. ²⁰ Nguetho nu'b_u dim pęti nangu'e ma thuhugä 'da, madague'b_u yoho o gue hyu, pęgue dí 'bä i nde b_u, bi 'yęn'a ra Jesús.

²¹ Ne bi 'yän'na ra Pedro:

—Gra Hmu, xi'b_u ja 'be'a da 'y_orca n'da ra ja'i, hangu y_u nidi ga punbi. Ha x_ot'a yoto nidi, bi 'y_en'a ra Pedro.

²² Bi d_a a ra Jesús:

—Hinga h_ont'i yoto nidi, p_e nde'b_u thocpa tho gui punbah_u, bi 'y_en'a ra Jesús.

N'da ran t'uti a him bi punba rá mimb_efiui

²³ —Janangue'a dí xi ah_u, nu'a nán ts'ut'abi Oja, i _ot'e tengu bi 'y_ot'a n'da ra ts'ut'abi 'b_u mi 'y_urpa ra güenda hangu in dupate y_um fäts'ih_u. ²⁴ N_e nu'b_u mi nu rá s_ocu_a, 'bexgue bi manda ba ts'i a n'da ngue min dupate y_u millone thoho. ²⁵ P_e nu'a ra ja'i, hin'y_u 'be'a mi ja ngue xtán zä xtán gut'a min dupate. N_e nu ra ts'ut'abi b_uya, mi nde xtá mbä a, n_e y_u t'uhni, n_e rá xisu mí 'b_ur_u ja rá ngu, n_e 'be'a gä mi p_e'ts'i, ngue da gut'a ndupate. ²⁶ N_e nu'a ran 'yoh_u b_uya bin d_anyahmu n_e nts'edi bi 'y_ap ra mate a rá hmu: “Gra hmu, t_ocp_i ts'ü, jante tho ga jut'i i.” ²⁷ Nu rá hmu b_uya bi hu_ec'a, n_e bi punba a rán dupate n_e bi th_oh p_uya. ²⁸ P_e nu'b_u mi n_exp_u, bin c'at'ui n'da rá mimb_efiui xí hmit'i ts'ü ra mbeti. Nu'a xí mba ma th_ogue b_uya, 'bexgue bim b_ent'äte, bi b_endba rá 'y_uga a bin c'at'ui, n_e bi 'y_em_bi: “Curca a ma mbeti gui tuc ya,” bi 'y_em_bi. ²⁹ N_e nu'a rá mimb_efiui b_uya bin d_anyahmu n_e nts'edi bi 'y_ap rá mate, bi 'y_em_bi: “T_ocp_i ts'ü, jante tho ga jut'i i,” bi 'y_em_bi. ³⁰ P_e nu'a xí mba ma punbi him bi d_o'mi, bi got'a fädi, _em_bi din ofädi jague'b_u da gut'a in dupate. ³¹ N_e nu y_u mimb_efiui b_uya _em_me bi b_endumb_ui 'be'a bi 'y_ot'a xí mba ma punbi, n_e bi mba bi xi a rá hmu 'be'a bi 'y_ot'a. ³² Nu y_u hmu b_uya bi manda bá ts'i a ran 'yoh_u mah_on'a n_e bi 'y_em_bi:

“Gra ts'om'bäi, nugä dá pun'ni i 'b_u gmí 'yác ra mate, madague'a x_un ngu guí tuqui. ³³ Nde'b_u nε'e xquí huεc'a ni mimbεfiui,” bi 'yεn'a rá hmu. ³⁴ ξmmε bin cuε a rá hmu, bi manda da jot'i gue'b_u go bi gut'a gätho y_u millone min dupatesε, bi 'yεn'a ra Jesús, 'b_u mi man a ran t'uti.

³⁵ Din jab_u da 'yøt'ah_u ma Tah_u 'b_up_u mahεts'i 'b_u hin gui punbah_u ni mija'ih_u ngue gätho ni mb_uih_u, bi 'yεngähe ra Jesús.

19

Man'da ram hma nangué ran hyεgui

¹ Nε nu'b_u mi gua'a man ra Jesús, bi bøm b_u Galilea, bi hyax ra 'yu ni mba b_u ra xεqui Judea, 'danguadi ra dæthe Jordán. ² Nε x_un ngu y_u ja'i bi dεnthoho nε bi hoqui x_un ngu y_u hyεnni.

³ Nε nub_uya, bi zøm b_u'da ma ngurpihe ngue y_u fariseo, b_u mi 'bäh ra Jesús. Mí honi 'bε'a dí yäpi, nε bi 'yεmbi:

—Ha sä da hyεh rá xisu n'da 'b_u madí ts'ætho 'bε'a da 'yøt'e, bi 'yεn'æ.

⁴ Nu ra Jesús bi dæti:

—Ha hin gá nuh_u b_u ja rá m hman Ojä, ngue'b_u rá mbædi thoho ra ximhäi bi zän Ojä n'da ran 'yoh_u nε n'da rá xisu. ⁵ Nε i mam b_u: “Nu n'da ran 'yoh_u him man da dεn'na rá ta o rá mbe 'b_u dim 'b_uhmi rá xisu, pε dim 'b_uhmi da gohi tengu'b_u n'dan ja'itho,” i εm b_u ja rá m hma Ojä. ⁶ Janangué'a nu'b_u n'da ran 'yoh_u i 'b_uhmi rá xisu, pε hingui yonja'i b_u na hnu, n'datho. Nε nu'a bi zän Ojä, dim 'b_ui tengu'b_u n'dan ja'itho, pε hin njon da bæni din hyεgui, bi 'yεn'a ra Jesús, bi t'εmp'æ y_u fariseo.

7 —Hanja gní 'yɛnje, nɛ nu ra Moisés bi ma da t'ɔt'a n'da rá sɔcuɔ ran xuni 'bɯ da hyɛh rá xisu n'da ran 'yohɯ, bi 'yɛn'ɯ yɯ fariseo.

8 Xø bi 'yɛn'a ra Jesús bɯya:

—Gue'a bi 'yo't'a ra Moisés, nguetho ɛmmɛ xɯm mɛ ni mbɯihɯ. Pɛ nu'bɯ rá mbɯdi ra ximhái him mín jabɯ. 9 Nɛ dí xi ahɯ, nu'bɯ n'da ran 'yohɯ bi hyɛh rá xisu nɛ him mi 'yomt'ɛni a rá xisu, pɛ nu'bɯ bin thət'ui man'da ra xisu a ran 'yohɯ, ya i 'yomt'ɛni a bɯya. Nɛ nguetho 'bɯ n'da ran 'yohɯ din thət'ui n'da ra xisu bi thegui, nɛ a ra 'yomt'ɛni a bɯya, bi 'yɛn'a ra Jesús.

10 Nɛ nubɯya, dá ɛmbähe ra Jesús:

—Nu'bɯ hingui sä da hyɛh rá xisu n'da, man'da xun ho 'bɯ hin din thət'a n'da 'bɯ.

11 Ra Jesús bi 'yɛna:

—Pɛ hinga gätho da zä din jabɯ, pɛ hɔnt'ɯ bi zän Ojɔ din jabɯ. 12 Nguetho i 'bɯ i 'da ngue him bim 'bɯh rá xisu nguetho yɯ mbɛdi gue'bɯ go mim 'bɯi. Nɛ nu'ɯ mi'da yɯn 'yohɯ him bim 'bɯh yá xisu nguetho bi mbocpa ɯ yá hmu. Nɛ nu'ɯ mi'da, yá pähä zɛhɛ him bim 'bɯh rá xisu nguetho gue'a í ts'änni ngue hin dim 'bɯh rá xisu, ngue nte di hɛni nangue rá 'bɛfi Ojɔ mahɛts'i da 'yɔt'e. Nu'a to'o da bɛn'na ram hma na, gue'a da bɔ a, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Ra Jesús bi 'yäp rán jɔpi Ojɔ nangue'ɯ yɯ t'ɯhni

13 Nɛ nubɯya bá ts'inba 'da yɯ t'ɯhni bɯ mi 'bɯh ra Jesús, ngue'a mi hndepɛ da dospa yá yɔ yɯ t'ɯhni, nɛ da 'yäp rán jɔpi Ojɔ nangue ɯ yɯ t'ɯhni. Nugähe bɯya, dá hɛcpähe ɯ yá ta ɯ yɯ t'ɯhni ngue hin da thopɯ 'bä a ra Jesús. 14 Pɛ nu ra Jesús bi 'yɛnje:

—O guí hεcpahε yε t'uhnι ngue him ba thocua, pε dami jafε ba thocua, nguetho nu'ε to'o di manda rá ts'edi Ojā, tengu'bε yε t'uhnι ε, bi 'yεna.

15 Nε bi dospa yá yā yε t'uhnι bεya nε bi 'yāp rá mfāts'i Ojā. Nε nu'bε mi jua a bi 'yøt'a ra Jesús, dá pøngāhe bε bεya.

N'da ra mεmbeti bi nyqui ra Jesús

16 Nε man'da ra ts'unt'ε bi mba bε 'bā a ra Jesús nε bi 'yεna:

—Hoga xānbate i, 'bε'a nin ho da zā ga øt'ä ngue ga tɪngä ra te, bi 'yεna.

17 Ra Jesús bi 'yεmp'a:

—Ha guím bεni 'bε'a guí ma ngue guí εngui xεn hogui, nguetho hønt'a xεn ho a Ojā. Pε nu'bε guín nde gui tɪn ra te, dami jā'ts'ε yεn t'εdi.

18 —Nda'a nín t'εdi, bi 'yεn'a ra ts'unt'ε.

19 Bi dā'a ra Jesús:

—O guí hācpa rá te ni mija'iuι, o guí 'yomt'εni, nε o guím pε, nε o guí man yε fεhni, nε gui numansu ni ta nε ni mbe, nε gui huεc ni mija'iuι tengu'bε da guesε i, bi 'yεn'a ra Jesús.

20 —Gātho ε xtá jā'ts'i gue'bε go mán t'uhnι, 'bε'a man'da di 'bεdi ga øt'e, bi 'yεn'a ra ts'unt'ε.

21 Nu ra Jesús bi 'yεmp'a:

—Nu'bε guí nde gui tɪn ra te, ní mba bá pä 'bε'a gātho i ja i, nε gui darpa yε hyoya a rá muui 'bε'a gātho gá pä, nε din ja'a man'da di muui bε mahεts'i bεya, nε nubεya ba εhe gui tengui.

22 Pε nu ra ts'unt'ε 'bε mí 'yø a bi xifi, εmmε bi du rá mbεi, nguetho εmmε xεn ngu 'bε'a gā mi ja, nε bi mbeng thoho bεya.

23 Nε nu a ra Jesús bεya:

—Majuani dí xi ah_u, bi 'y_ena, x_un h_ei da y_ur_pu di manda rá ts'edi Oj_a n'da ra m_em_be_ti. ²⁴ Dami 'y_oh_mb_u mah_on'a. Man'da hingui h_ei da y_ut'a ra camello b_u ja rá gu ra 'yofani, xinda gue'a n'da ra m_em_be_ti da y_ur_pu di manda rá ts'edi Oj_a, bi 'y_enje.

²⁵ Ne dá hyonya thohohe 'b_u má øhmbe bi ma ra Jesús. “To'o maha da zä din ya_ni,” dán 'y_em zeh_ehe b_uya.

²⁶ Bi hy_ercähe ra Jesús ne bi 'y_enje:

—Hin da zä da 'y_oz_ehe y_u ja_i'i, p_e nu'a Oj_a hingui h_emp'a da 'y_or_pa _u y_u ja_i'i.

²⁷ Nu ra Pedro b_uya bi 'y_emp'a ra Jesús:

—Gra Hmu, nugähe dá socähe gätho 'b_e'a mí p_ets'ähe ne dá ten'nahe, 'b_e'a maha ga t_imhbe ya.

²⁸ Ra Jesús b_uya bi 'y_enje:

—Majuani dí xi ah_u, 'b_u bin ja ma'da'yo mah_et_s'i ne ma'da'yo ra ximhäi, din ja ma ts'edi mixte, ga hup_u ja ma m_exa ga øt' ran ts'ut'abi, nugä ngue dán ja_i'igä ua ja ra ximhäi. Ne ah_u guí 'd_e'mayoho ah_u, 'darb_u ga huhmb_u, ga comhb_u ma ts'edigä, ne'ah_u ga ju_an_bah_u ma mi israelh_u dy_u judío_h, bi 'y_engähe ra Jesús.

²⁹ Ne man'da bi man ra Jesús, bi 'y_ena:

—Nu'a to'o bi zoh rá ngu, o gue rán 'yoh_u o gue rán ju, o gue rá ta o gue rá mbe, o gue rá xisu o gue yá t'ahni bi zogui ngue bi dengui, o gue rá hu_ahi, da d_aha man'da x_un ngu xinda guet'a n'da ciento nidi, ne a ra te maz_ai da hy_ani, bi 'y_engähe ra Jesús. ³⁰ Pegue nu'_u im b_eni i 'b_et'o dim 'b_ejua _u. P_e nu'_u t'_embi i 'b_ejua, dim 'b_et'o _u, bi 'y_engähe ra Jesús.

20

N'da ran t'uti bi 'yøt'a n'da ra mε'befi

¹ Nε man'da ran t'uti bi man ra Jesús, bi 'yεna:

—Nu'b_u bi 'yøt' ran ts'ut'abi Oja, din ja tengu bi 'yøt'a n'da ran 'yoh_u mí ja ra d_uh_uahi. Midi 'yonba y_u mbefi 'b_u xudi thofo. ² Nε 'bex bi xifi hangu da gu't'i, nε bi mba b_u ja rá hu_uahi _u b_uya. ³ Nu'b_u mbe g_uto xudi, xø i 'yo b_u hnini a ra mε'befi mahø'n'a, nε bi nu 'da y_un 'yoh_u mi 'yotho b_u nε bi mben b_u ja rá hu_uahi. ⁴ “Ní mbähä, gam p_uhmb_u, ga jut'ah_u hangu dí nde ah_u gui t_uhmb_u,” bi 'yεmbi. Nε bi mba _u b_uya. ⁵ Nε nu'b_u mi hyuxyadi, xø 'yo b_u ja ra hnini mahø'n'a ra mε'befi nε bi mbenh mi'da b_u rá hu_uahi. Nε'b_u mi zø'n'a hyu nde, xø bi mbenh mi'da. ⁶ Nε'b_u mi zø'n a c_ut'a nde, xø 'yo b_u mahø'n'a nε bi nu b_u mi'da y_u ja'i: “Hanja ngue xcán dethoh_u,” bi 'yεmbi. ⁷ “Nguetho njon bi xije ra ' bεfi,” bi 'yεn'ε. Nε bi 'yεmp'ε: “Ní mbähä b_u ja ma 'bεfigä gam p_uhmb_u b_u, ga jut'ah_u hangu dín ndegä ga jut'ah_u,” bi 'yεmbi. ⁸ Nu'b_u min de b_uya nu ra mε'befi bi xi a rá ng_urpa mbefi: “Dami zon'd_u y_u mbefi, m'bet'o gui jut'ε m'bejua bi zøni,” bi 'yεmp'a. ⁹ Nε nu'b_u mi mba nju't'i _u xi zøm b_u ja ra hu_uahi 'b_u c_ut'a nde, bin ju't'i tengu'b_u gä ra pa xtím pεfi. ¹⁰ Nε nu'b_u min ju't'ε bi mb_um xudi ra 'bεfi, bi bεni ngue man'da xtán d_uha x_un ho xinda gue'ε n'da ora tho bim pεfi. Pεgue 'da'angu bi d_uha. ¹¹ Janangue'a bin cue _u 'da ¹² nε bi 'yεmp'a ra mε'befi: “Hanja ngue 'da angu gá jurcahe _u m'bejua bi zøhø, nε ts'utho bim pε _u. Pε nugähe, gätho ra pa däm p_uhmb_u, madague'a x_um pa ra hyadi,” bi 'yεmbi. ¹³ Pε bi d_uti, bi 'yεmp'a n'da mí 'bäp_u: “Xi'e n'yø, nte man ts'o dá øt'e e.

Ha hinga gue'a dá xi i dá jut'i i. ¹⁴ Dami hyan'a nin zäbi, ní mba. Nugä, i ja ma pähä 'da angu ga jut'ah_u u rán zεgui bi zøhø. ¹⁵ Ha hin'y_u man t'εdi ga øt'ä a dín nde ga øt'ä nangue ma mbεti, uague guí sεya nguetho dá ørpa ran hocjä'i n'da," bi 'yεn'a ra mε'befi b_uya, bi 'yεn'a ra Jesús 'b_u mi man a ran t'uti. ¹⁶ Nε ngub_u din ja 'b_u bin ts'ut'abi Ojä. Nu'ü m'bεjua dim 'bet'o u, nε nu'ü 'bet'o dim 'bεjua u. X_un ngu bi zonhd Ojä, pε hinga gätho bi huahni, bi 'yεngähe ra Jesús.

Xø bi ma mahøn'a ngue da du nε da dǎmbɛni ra Jesús

¹⁷ Nε nu'b_u mi ts'utho ga sømhbe b_u Jerusalén, dí 'yohe b_u ja ra nguani. Nε bi g_ugähe b_u ma'ueni ts'ü a ra Jesús, dí 'dε'mayohohe, nε bi 'yεnje:

¹⁸ —Nuya ga mbähä b_u Jerusalén. Nu'b_u dá sømhbb_u b_u, da mba ma dägä b_u 'b_uh y_u hmumbäjä nε y_u xänbate nijä, ngue da hyogä, guecä dán jä'igä ua ja ra ximhäi. ¹⁹ Nε di dägä b_u 'b_u u him ma mijudíoh_u, nε din thengui nε da thεxcä nε di cuarcä b_u ja ra za, ga tu b_u, nε da t'ägüi. Pε nu'b_u ná hyupa ga thǎmbɛnigä, bi 'yεngähe ra Jesús.

Rá mbe ra Jacobo nε ra Xuua bi 'yǎp rá mate ra Jesús nangue yá ts'unt'ü

²⁰ Nε nu'a rá mbe ra Jacobo nε ra Xuua, ngue yá ts'unt'ü ra Zebedeo u, bin dǎnyahmu b_u ja a rá gua ra Jesús, in nde 'bε'a da 'yǎpi. ²¹ Nε nu ra Jesús bi 'yεmbi:

—'Bε'a guí nde ga øt'e e, bi 'yεmbi.

—Dami 'yørca ra mate ngue nu'b_u guí 'yøt' ran ts'ut'abi, 'da xtí hyut'ü ma t'ühni, bi 'yεn'a ra xisu.

22 Bi dą a ra Jesús:

—Pε hin guí pądi 'bε'a nam bøn'a gá 'yăqui.

Nε bi 'yăn'na ra Jacobo nε ra Xuua:

—Ha guí ξna nε'aui gui hyăt'ui gui nuui ran ɯnbi tengu gan nugă, bi 'yξn'a ra Jesús.

Nε bi dą ɯ bɯya:

—Hąha, ga hăt'be.

23 —Majuąni maha, nε'aui gui nuui ran ɯnbi tengu gan nugă, pε hingui să ga 'da'a ran t'ędi guí ähmi. Pε gue'a ma Ta di un rân t'ędi to'o in ndepe 'da xtí hyutho 'bɯ dán ts'ut'abigă, bi 'yξn'a ra Jesús.

24 Nε nugăhe dí 'det'agăhe bɯya dán cue 'bɯ má øhmbe a 'bε'a bi man ɯ yoho. 25 Nε gă bi zongahe ra Jesús dí 'dε'mayohohe, nε bi 'yξnje:

—Nu'ɯ yɯ ts'ut'abi ua ja ra ximhäi i øt' yú 'yęhe to'o gătho di manda, nε tengu'bɯ maguesε yú ts'edi ɯ. 26 Pε nu'ahɯ hinga gue'a gui 'yøthɯ a. Pεgue gan 'yęhe thohohɯ nangue ɯ mi'da 'bɯ guí nde din ja ni ts'ediɯ. 27-28 Nε nu'ahɯ 'bɯ guín nde gam 'bet'ohɯ, gui 'yøthɯ ngue hin'yɯ ni ts'ediɯ nε gan 'yęhe thohohɯ, tengu thohogă ngue dán ja'igă ua ja ra ximhäi, him bá ξcă dam hmugă, pε bá ξcă dan 'yęhegă nε ga dă ma te gan yąnba yú te yɯ ja'i, bi 'yξnje ra Jesús.

Yoho yɯ xädă bi hoc'a ra Jesús

29 Nε nu'bɯ xø má nexhe bɯ ra hnini Jericó, xɯn ngu yɯ ja'i bi denthon na ra Jesús. 30 Nε mí hupɯ yoho yɯ xädă bɯ ja ra nden'yu. Nu'bɯ mí 'yøde mba bɯ ra Jesús, bi mbafi:

—Grá Hmu, râm bom'beto i ra David, dami huęgă'be, bi 'yξn'ɯ yɯ xädă.

³¹ Ne nu yu ja'i min 'yohu ra Jesús bi hεcpa u yu xädä. Pe man'da bi mba u, bi 'yεm mahøn'a:

—Grá Hmu, rám bom'βeto i ra David, dami huεgä'be, bi 'yεn'u.

³² Nu ra Jesús buya 'bu mí 'yø a man u yu xädä, bi 'yänni:

—'Be'a guín nde ga øt'au, bi 'yεmp'u.

³³ Nu'u bi dät:

—Grá Hmu, xoga ma dä'be, bi 'yεn'u.

³⁴ εmme bi huεc'a ra Jesús u, bi därpa thoho yá dä, 'bex bi xoh yá dä ne bi den'na ra Jesús buya.

21

Yu ja'i bi 'yεspa a ra Jesús 'bu mí yurpu Jerusalén

¹ Ne bi zøm bu ja ra ndehnini Betfagé, nubu ja ra nyuni Olivos, ne him ma yabu ra hnini Jerusalén. Nu ra Jesús buya bi mben'ndu yoho ma mixädihe,

² ne bi 'yεmbi:

—Ní mbe nu ja ra t'ahnini, guehnu gua tømmi n'da ra buru in 'youi rá bási. Bá xocui, ne bá siui ua u.

³ Nu'bu da t'εn'au 'be'a gui jahui, “Nu'a ra hmu da hyon'i ts'u ne 'bexgue ba sin'a thoho'be,” gui 'yεm thohoui, bi 'yεn'a ra Jesús.

⁴ Ne guehna bi man ra pøngahya maya'bu ngue din ja 'bu mi 'yεna:

⁵ Gui 'yεmfu yu mengu bu Jerusalén:

“Dami nuhu ya ba εcua ni hmuts'ut'abihu, ne hin din 'yεts'i, ba hyux'a n'da zi buru thoho bán 'youi rá bási,” gui 'yεmfu, bi 'yεn'a ra pøngahya maya'bu.

⁶ Nu ma mixädihe buya bi mba ne bi 'yøt'a bi xih ra Jesús. ⁷ Ne bá si ra buru ne'a rá bási, ne bi gäspa

yá coto ne bi hyux'a ra Jesús baya. ⁸ Ne nu yu ja'i emme xun ngu u bi denni ne bi mbøh yá coto bu ja ra 'yu ne yá pahni, ne yá paxi yu za bi mbøcpa bu ngue da thopu ra Jesús. Ne bi 'yεt'inde ra Jesús. ⁹ Ne nu'u i 'bet'o ne'u bim 'bejua bi mbuh na thuhu baya, bi 'yεna:

—Mixte thoho rá ts'edi rá m bom'betto ra David. Ne xun ngu rán japi in 'youi, nguetho bá εhe nangue rá thuhu Oja, ra Hmu. Mixte thoho Oja mahεts'i, bi 'yεn'u yu ja'i bu ní mba.

¹⁰ Ne nu'bu bi yurpu Jerusalén ra Jesús, gátho mi 'burpu ja ra hnini bi hyonya thoho, ne bi 'yán'ndu mín 'yohu ra Jesús:

—To'o nín 'yohu na, bi 'yεn'u.

¹¹ —Guehna ra pøngahya, ra Jesús, ra mengu Nazaret bu ra häi Galilea, bi 'yεn'u bi t'änni.

Bi hyøn a thi u mim pä bu ja ra nijä ra Jesús

¹² Ne nu'bu mi zøm bu Jerusalén a ra Jesús bi yurpu ja rá danija Oja, bi hyøn a thi gátho u mim pä bu ne'u mín täi bu. Ne bi ndønpa yá mεxa u midí päh yu mbeti, ne bi bantpa yán thuts'i u mi pä yu ts'aha, ne bi 'yεmp'u:

¹³ “I thø a ma ngu ngue da mba nthandegä bu,” i εn Oja, i εm bu ja rá m hma. Pe nu'ahu gá 'yørpadahu tengu'bu ra hyädo gueru nín 'yän'u yu bε, bi 'yεn'a ra Jesús.

¹⁴ Ne nu'bu mí 'burpu ja ra danija, xø bi zøm bu mi'da yu xädä, ne'u mi dogua. Nu ra Jesús bi hoc'u baya. ¹⁵ Pe nu yu hmumbäjä ne yu xänbate nijä him bi numanho yán t'øt'e bi 'yøt'a ra Jesús bu. Ne bin cue 'bu mí 'yø a bi man'u yu t'uhni 'bu mí

'yɛna: “Majapi rám bom'bɛto ra David,” bi t'ɛmp'a ra Jesús:

16 —Ha hin guí ø'a 'bɛ'a man yu t'uhni ngue i ɛ'ts'i i, bi t'ɛmp'a ra Jesús.

—Dí øcä a i man'ɛ, bi 'yɛn'a. Pɛ xi ahɛ ha hin guím bɛmhɛ a i mam bu ja rám hma Ojɔ ngue i ɛna: Gá japi bi bømanho a i man ɛ yu t'uhni 'bɛ i ɛ'ts'i i, bi t'ɛmp'a Ojɔ 'bɛ mi t'ɛmbi, bi 'yɛn'a ra Jesús.

17 Nɛ bi zotpu ɛ yu hmumbäjä nɛ yu xänbate, dá mbäcähe a ra Jesús, bán oxähe bu ja ra hnini Betania.

Ra Jesús bi japi da 'yot'a n'da ra za

18 Nɛ nu'bu mí hyax buya, xø dá pengähe a ra Jesús bu Jerusalén. Nɛ bin tumanthuhu bu 'yu.

19 Nɛ bi nu n'da ra za bu ja ra nden'yu, bi mba ɛna da dɛcpa n'da rán dät'ä. Pɛ hønt'ɛ yú paxi mi ja. Nɛ bi 'yɛn'a ra Jesús:

—Nuya, njam'bu din zuh nin dät'ä ya.

Nɛ 'bɛngue bi 'yot'a ra za buya.

20 Nu'bu mán nuhe bi 'yot'a ra za, dá hyonya thohohe nɛ dá änhde ra Jesús:

—Hanja í 'yot'a n'dihi ra za, dá ɛmfɛ.

21 Bi dɔ'a ra Jesús:

—Majuani dí xi ahɛ, nu'bu gui 'yɛc'yɛigahɛ xun ho, nɛ n'dat'a guim bɛmhɛ a rá ts'edi Ojɔ, hinga hønt'a dá øt'ä sä gui 'yøthɛ, pɛ sä gui 'yøthɛ man'da xun hɛi. Sä gui xihmbɛ nɛ ra t'øhø: “Dami 'uegue guin hyøzɛhɛ bu ja ra dejɔ,” gui 'yɛmfɛ, nɛ da 'ueh puya. 22 Nɛ nu Ojɔ di 'da ahɛ 'bɛ'a gä gui äfu 'bu n'dat'a guím bɛmhɛ a rá ts'edi Ojɔ, bi 'yɛngähe ra Jesús.

Bi t'än'na ra Jesús to'o bi un rán t'ɛdi

²³ Nε nu'bɯ má sɔmhbe bɯ Jerusalén, xɔ bin xänbate bɯ ja ra dɔnija a ra Jesús. Nε xɔ bi mba bɯ yɯ hmumbäjä nε mi'da ma ngɯrpihe, nε bi 'yän mahø'n'a:

—Hanja gní 'yøt'a njabɯ. To'o bi 'da'a nin t'ɛdi, bi 'yɛn'ɯ.

²⁴⁻²⁵ Bi 'yɛn'a ra Jesús bɯya:

—Nεcä ga än'nahɯ to'o bi un rán t'ɛdi ra Xuua ngue bi 'yøt' ran xixyɔ. Hague Ojä uague yɯ jä'i. Nu'bɯ gui xijɯ, nεcä ga xi ahɯ to'o bi 'dacä man t'ɛdi bɯya, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Nε bin 'yɛmzɛhɛ ɯ yɯ hmumbäjä nε yɯ xänbate nija:

—“Bɛ'a gue ga xihmbɯ, nguetho nu'bɯ ga ɛmfɯ, “Ojä bi un rán t'ɛdi a ra Xuua,” nε da 'yɛna: “Hanja hin gá 'yɛc'yɛihɯ thɔ.” ²⁶ Nε nu'bɯ ga ɛmfɯ, “yɯ jä'i thoho bi un rán t'ɛdi ra Xuua,” pɛ da zɯjɯ yɯ jä'i 'bɯ, nguetho im bɛn ɯ ngue rá pøngahyɔ Ojä a ra Xuua, bin 'yɛmzɛhɛ ɯ.

²⁷ Janangue'a bi 'yɛmp'a ra Jesús:

—Hin dí pɔhmbe, bi 'yɛntho ɯ.

Nu ra Jesús bɯya bi 'yɛna:

—Xinga guēcä ga xi ahɯ to'o bi 'dacä man t'ɛdi ga øt'ä a dí øt'ä, bi t'ɛmp'ɯ.

Ran t'uti a yoho yɯ ts'unt'ɯ bi sih ra 'bɛfi

²⁸ Nε man'da bi man ra Jesús, bi 'yɛna:

—Nu n'da ran 'yohɯ mí 'bɯ i yoho yú ts'unt'ɯ. Nε bi 'yɛmp'a n'da rá ts'unt'ɯ: “Ní mba bɯ huɔhi, bám pɛfi,” bi 'yɛmbi. ²⁹ Nε bi dɔ'a rá ts'unt'ɯ: “Hin'na, hin ga mba,” bi 'yɛntho. Pɛ m'bejua bin 'yomfɛni ts'ɯ nε bi mba bim pɛfi. ³⁰ Nε'a man'da rá ts'unt'ɯ bi

xifi da mba mahøn'a. “Haha, ga mba,” bi 'yɛna. Pɛ him bi mba, bi 'yɛn'a ra Jesús. ³¹ Nɛ xø bi 'yän'ndu yu xänbate nija:

—Nuya, dami xiqui nangue ran t'uti dá xi ahɯ, nda'a ní ts'unt'ɯ ngue njuan̄tho bi 'yøt'a rá pähä rá ta, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Nu'ɯ bi d̄ati:

—Masque nu'a ra ts'unt'ɯ him mi nde da mba 'bɯ ra mb̄adi, gue'a njuan̄tho bi 'yøt'a rá pähä rá ta, bi 'yɛn'ɯ.

Nɛ nubɯya bi 'yɛn'a ra Jesús:

—Guehma majuan̄ni dí xi ahɯ, nu yu ziyate hyaçahäi nɛ yu xisu 'yomt'ɛni, man'da da yurpu di manda rá ts'edi Oja, pɛ nu ahɯ hin gui cutɯ bɯ. ³² Nguetho nu'bɯ mi xi'ahɯ a ra Xuua Nxixya, bi xän'nahɯ a ra 'yu xɯn ho, nɛ nu ahɯ hin gá 'yɛc'yɛihɯ. Pɛ nu yu hyaçahäi nɛ yu xisu i 'yomt'ɛni, man'da go bi 'yɛc'yɛi ɯ nɛ bi päh yú mb̄ai. Nɛ nu'bɯ gmí nuhɯ ɯ, nɛ guexta'a hin gá nde gá päh ni mb̄aihɯ, bi t'ɛmp'ɯ yu hmumbäjä nɛ yu xänbate nija.

Rán t'uti yu ts'om'bäi mbɛfi

³³ Nɛ bi 'yɛm mahøn'a ra Jesús:

—Yøhmbɯ ts'ɯ man'da ran t'uti ga xi ahɯ. Mí 'bɯ a n'da ran 'yohɯ mi ja rán uandät'ä, nɛ bi føt'e, nɛ bi hyø a n'da ra ngu guepu da themp' yu guindät'ä. Nɛ bi mbä'ma n'da ra jado xɯn hɛts'i, da ndex'ɯ da nu rá häi.

Nɛ nubɯya bi hmit yú häi ɯ 'da yu mbɛfi, nɛ bi nde bi mba n'danni a ran 'yohɯ bɯya. ³⁴ Nɛ nu'bɯ mi ts'utho din ja yuñ dät'ä, bá pɛhn'i 'da yú 'yɛhe da duspa ɯ yün dät'ä, nguetho gue'a án yahɯ a,

ngue di un'ni ts'ɥ 'be'a da bɔm bɥ. ³⁵ Pɛ nu'ɥ yɥ mbɛfi bi bɛnt'ɥ yám 'behni a ra hmu. Nu'a n'da bi mbɛmthoho. Nu'a man'da bi hyotho. Nɛ nu'a man'da, bi hyɔta dotho a. ³⁶ Nɛ xɔ mahɔn'a, bá pɛhn mi'da xɥn ngu yú 'yɛhɛ ngue xtan duspa yán dät'ä a rá mbɛti ran uəndät'ä. Pɛ nu'ɥ yɥ mbɛfi xɔ bi bɛnt mahɔn'a 'bɥ mí zɔpɥ ɥ, nɛ 'da'angu bi t'ɔrpe tengu bi t'ɔrpa ɥ mbɛdi bi zɔpɥ.

³⁷ Nɛ nubɥya bá pɛn'na rá ts'ɥnt'ɥ zɛhɛ a rá mbɛti ra huəhi. Bi bɛni: “Masque da numansu na ma ts'ɥnt'ɥ.” ³⁸ Pɛ nu'bɥ mí nu ba ɛpɥ rá ts'ɥnt'ɥ, nu yɥ mbɛfi xɔ bi bɛn'ɥ: “Nuna, rá ts'ɥnt'ɥ zɛhɛ, da gohmi ra häi na 'bɥ bi du rá ta. Pɛ mbähä ga hohɥ, janangue ga cosɛhɥ ra häi bɥya.” ³⁹ Nɛ bi bɛnt bɥya, bi zixpɥ ma'ueni nɛ bi hyo, bi 'yɛn'a ra Jesús.

⁴⁰ Nu ra Jesús bi 'yän'ndɥ mí 'bäpɥ:

—Xi'bɥ da mbasɛ na ra hmu, 'be'a da jap'ɥ yú mbɛfi 'bɥ, bi 'yɛmp'ɥ.

⁴¹ Bi dɔ ɥ bɥya:

—Masque da hyo ɥ yú mbɛfi, nguetho ɛmmɛ yɥ ts'om'bäi ɥ, nɛ nu rá häi bɥya di hmit'ɥ i pɔdi da gu't'a ra renta 'bɥ bi zɔn ra pa da gu't'i, bi 'yɛn'ɥ.

⁴² Nɛ xɔ bi 'yɛm bɥya:

—Ha njəm'bɥ gá nuhɥ bɥ ja rá m hma Ojɔ a ram hma i ɛna:

Nu'a ra do bi bɥnt'ɥ yɥ gɔdo 'bɥ mi hyøh ra ngu, gue'a ra do man'da mahyoni, tengu thoho yɥ guangu.

Gue'a bi zän Ojɔ a,

nɛ gui hyonya thohohɥ,

i ɛm bɥ rá m hma Ojɔ, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Nε gue'a i mam b_u nangue a rá Thahni Oj_a ngue ra Cristo. ⁴³ Janangue'a dí xi ah_u, Oj_a him bi numanho a gá 'yøth_u nε da th_un'nah_u a ra 'bεfi b_u di manda rá ts'edi Oj_a, din t'un'd_u mi'da ngue da 'yøt'manho a ra 'bεfi gmí øth_u. ⁴⁴ Nε nu'a ra do bi mba ma b_unt'i, tengu'b_u n'da ra x_indo i ti b_u ja ra 'yu. Nε hønt'a go to'o da d_ung b_u ja ra do, din t_uni, nε hønt'a go to'o da zε'ma ra do, 'bexgue da 'yεt'i, bi 'yεn'a ra Jesús.

⁴⁵ Nu'b_u mi 'yø'a bi man a ra Jesús, bi b_u u y_u fariseo nε y_u hmumbäjä, gue guesε u bi 'yøt' u bi sifi. ⁴⁶ Nε mí nde 'bexgue xtám b_unt'a ra Jesús, pε him bi b_unt'i, nguetho mi su u y_u jä'i, ngue mi εn' u, rá pøngahy_a Oj_a a ra Jesús.

22

N'da ran t'uti ngue ran thqti

¹ Nε xø bi thoqui bi xänba y_u jä'i nangue y_un t'uti thoho bi man a ra Jesús, nε bi 'yεmp' u:

² —Nu'a ní manda rá ts'edi Oj_a, i t'øt'e tengu bi 'yøt'a n'da ra ts'ut'abi. Nu'a ra ts'ut'abi bi zän'na n'da ra ngo 'b_u min th_uta n'da rá ts'unt' u. ³ Nε bi mbεn'd_u yám 'bεhni ngue ba sinba y_u amigo, pε him bi nde bá εhε. ⁴ Nε xø bi mbεhn mi'da, bi 'yεmbi: “Dami xihmb_u ma amigo ba εhε, nguetho ya dá hoc ran ts'ihmε. Dá manda bi tho 'da man d_uni x_un zaqui nε ya gätho mahoqui, i εn'a ra hmu, gui 'yεmf_u.” Nε gue'a bi man u yám 'bεhni. ⁵ Pε him bi 'yεrpatho ra güenda u y_u amigo, nε bi mba da hu_uhi a n'da, nu man'da bi mba b_um pätho, ⁶ nε nu' u mi'da bi b_unt thoho yám 'bεhni nε i thenthoho nε bi hyo u. ⁷ Nu'b_u mí 'yø a bin ja, εmme bin cue ra

ts'ut'abi baya, bi mbenh yá dofui bá ho ɯ yɯ hyote ne bi 'yump'a yá hnini. ⁸ Ne bi xih mahøn'a ɯ yám 'behni: “Nuya him bá ε'ɯ ma amigo nguetho hing yún sähɯ ba εhe. ⁹ Ni mbähä bɯ ja yɯ 'yu ne gbá sihɯ ua hønt'a go má ja'i gba tɯmhɯ bɯ, nguetho ya ma hoqui 'be'a da zi ua ja ran thəti.” ¹⁰ Nu yám 'behni baya bi mba bɯ ja yɯ 'yu ne bá pen bɯ ja ran thəti to'o gätho bin c'athɯ bɯ, pe hinga mfədi 'bɯ yɯ ts'om'bäi o gue yɯ hocja'i 'da. Ne bi yupɯ ja rá ngu ra ts'ut'abi yɯ ja'i.

¹¹ Ne nu ra ts'ut'abi baya bi yarpɯ mbo da nu ɯ yɯ ja'i bi zøm bɯ. Ne bi nu n'da ran 'yohɯ ngue him mi he ɯ yá he i the 'bɯ in ja n'da ran thəti. ¹² Ne bi 'yɛn'a ra ts'ut'abi baya: “Xi'i grán 'yohɯ, hanja gá cut'ua ne hin guí he yún säui da the ua ja ran thəti,” bi 'yɛmbi. Pe nu ran 'yohɯ him bi zä bi dəti. ¹³ Ne bi 'yɛmp'ɯ yá 'yεhe ra ts'ut'abi: “Dami turpahɯ yá gua na ran 'yohɯ ne yá 'yε, ne gui 'yenthɯ bɯ ja ra 'bexui. Din zom bɯ ne din guxpɯ yá ts'i ɯ,” bi 'yɛn'a ra ts'ut'abi, bi 'yɛn'a ra Jesús. ¹⁴ Nguetho xən ngu i ts'ohni pe hinga gä yún sähɯ ngue da yarpɯ, bi 'yɛna.

N'da ran t'änni nangue ra renta bi t'än'na ra Jesús

¹⁵ Ne nubaya bi mba ɯ yɯ fariseo. N'danni bá nyase ɯ, bi hyoni 'be'a dí ucpa ra Jesús ngue di yapi. ¹⁶ Janangue bi 'behn pɯ 'bäh ra Jesús ɯ mi'da yá mifariseohɯ, ne mi'da ma ngarpihe mi ten'na ra ts'ut'abi Herodes. Nu'bɯ mi zøm bɯ, bi 'yɛn'ɯ:

—Grá xänbate, dí pəhmbe gätho majuəni guím ma, bi 'yɛmp'a ra Jesús ɯ. Ne guí u a majuəni rá 'yu Oja, ne hin guí su 'bɯ da hnumanho i ogue hin'na, bi 'yɛn'ɯ. ¹⁷ Pe dín ndehe gui xije ts'ɯ 'be'a guím bəni.

Ha din theui yán t'ɛdi Oja ngue dí juthe ra renta a ra ts'ut'abi Roma in ts'ut'abi ua, uague hin'na.

¹⁸ Pɛ nu ra Jesús bi bɔdi 'be'a mim bɛn'ɯ ngue in nde da dɛni 'be'a dí yɔpi. Janangue'a bi 'yɛmbi:

—ɛmmɛ guidí yorpahɯ a guím bɛmhɯ. Hɔntho guí nde gui sɔgdahɯ. ¹⁹ Xi ni mbeti gní jut ni rentahɯ, ga nugã, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Bi un'na ra mbeti bɯya. ²⁰ Nɛ nu'bɯ mi nu a ra mbeti, bi 'yɛn'a ra Jesús:

—To'o rá hmi na i cuat na ra mbeti, nɛ to'o rá thuhu mán t'o't'i ua, bi 'yɛn'a ra Jesús.

²¹ —Rá hmi ra ts'ut'abi Roma nɛ rá thuhu a, bi 'yɛn'ɯ.

Nu ra Jesús bɯya bi 'yɛmp'ɯ:

—Nu'a rá mbeti ra ts'ut'abi gui unhdɯ a. Nu'a xin rá mbeti Oja, gui unhdɯ Oja a, bi 'yɛn'a ra Jesús.

²² Nɛ nu'bɯ mí 'yɔ a bi man ra Jesús, bi hyonya thoho ɯ ngue mi nde xtí yɔpi. Nɛ xɔ bi mbatho ɯ.

N'da ran t'änni gue'bɯ bi dɔmbɛni ɯ xɔn du

²³ Nɛ m'bejua bɯya xɔ bi zɔm bɯ 'da ma ngɛrpihe ngue yɯ saduceo. Nu'ɯ him mi ɛc'yɛi ngue da dɔmbɛni ɯ xɔn du, nguetho mi ɛn'ɯ, nu rá mbɛi n'da, ma zã dim 'be 'bɯ bi du. Nɛ nu'ɯ bi 'yän'na ra Jesús, bi 'yɛmbi:

²⁴ —Xänbate i, dí m bɛnthohe ran t'ɛdi bi man ra Moisés, ngue nu'bɯ da du n'da ran 'yohɯ, 'bɯ 'bɯh rá xisu, nɛ hin ním 'bɯ a n'da rá t'ɯhni 'bɯ mi du, nu'a rán 'yohɯ din thɔtui a rá xisu a ra du, nɛ nu'bɯ dim 'bɯh rá mbɛdi t'ɯhni, da t'ɛmbi rá t'ɯhni a xí du. ²⁵ Pɛ mí 'bɯcua yoto yɯn 'yohɯ midín 'yohɯzɛhɛ ɯ. Nu'a ra mbɛdi n'yohɯ bin thɔtui n'da ra xisu, pɛgue bi du n'dihi a ran 'yohɯ. Nɛ hin ním 'bɯh yá

t'uhni 'bɛ mi du, janangue'a bi zinba rá xisu a rán 'yohɛzɛhɛ. ²⁶ Pɛ nɛ'a guexta'a bi du n'dihi, nɛ hin ní dɪntho rá t'uhni a ra xisu 'bɛ mi du. Janangue'a xø bim 'bɛhmi a man'da rá mbegue. Nɛ bin ja gue'bɛ go mi dät'i bim 'bɛhmi gätho ɛ yá mbegue a ra xisu. ²⁷ M'bejua bɛya nɛɛ ra xisu bi du, bi 'yɛn'ɛ. ²⁸ Nuya, dami xije 'be'a din ja 'bɛ majuɔni da dɔmbɛni ɛ xøn du, ngue guí mamhbɛ. Nda'a nín 'yohɛ da 'yɛmbi rá xisu a ra xisu, nguetho gätho yoto bim 'bɛhmi, bi 'yɛmp'a ra Jesús 'bɛ mi denthoho ɛ.

²⁹ Bi dät'a ra Jesús:

—Nu ahɛ guídí 'bɛthohɛ, nguetho hin guím bɛmhɛ 'be'a mam bɛ ja rá t'ohni Oja, nɛ xín guí pɔhmbɛ rá ts'edi Oja. ³⁰ Nu'bɛ bi dɔmbɛni ɛ xøn du, ya him man ja ran thɔti, pɛgue dim 'bɛtho tengu yám 'bɛhni Oja mahɛts'i, bi 'yɛn'a ra Jesús.

³¹⁻³² Nɛ nangue'a ram hma ngue da dɔmbɛni ɛ xøn du. Ha hin gá nuhɛ bɛ ja rá t'ohni Oja 'be'a bi ma nangue ɛ ma ndu mbombɔtahɛ 'bɛ mi 'yɛna: “Nugä drá Ojägä, nu ra Abraham nɛ ra Isaac nɛ ra Jacob, i ɛc'yɛigui,” bi 'yɛn Oja. Ngubɛ im ma nguetho guexta'a i 'bɛh yá mbɛi ɛ, bi 'yɛn'a ra Jesús.

³³ Nɛ nu'ɛ yɛ jɔ'i 'bɛ mí 'yø a bi man ra Jesús, bi hyonya thoho a bi xifi 'bɛ mi xänbi.

Ra Jesús bi ma nda'a nín t'ɛdi man'da mahyoni

³⁴ Nɛ nu mi'da ma ngɛrpihe ngue yɛ fariseo, 'bɛ mi nu hin'yɛ man'da sä da man'ɛ yɛ saduceo, bin 'yänzɛhɛ 'be'a mí sä ngue dí yɔp'a ra Jesús. ³⁵ Nu'a n'da ra xänbate nangue ɛ yɛ fariseo bɛya, bi 'yän'na ra Jesús:

³⁶ —Xänbate i, bi 'yɛna, nda'a rán t'ɛdi Oja hnehithoho ga øt'ähe.

37 Bi dą a ra Jesús baya:

—Nu'a ran t'edi i ɛna: “Gam bɛmhbu Oja ngue gātho ma mbuihu, ne gātho ma ja'ihu, ne gātho man 'yomfɛnihu.” 38 Guehna ran t'edi i 'bet'ona, nangue u gā mi'da yun t'edi. 39 Ne'a ɛna: “Dami huɛc ni mijā'ihu tengu bu gní huɛczɛhe ni ja'ihu.” Guehna ná yoho ran t'edi guexta'a mahyoni na. 40 Ne nu'bu gá 'yøthu ya yoho yun t'edi, tengu'bu gá jashu gātho yun t'edi ra Moisés ne yám hman yá pøngahya Oja, bi 'yɛn'a ra Jesús.

To'orá yu a ra Cristo

41 Ne guexta'a mi 'bäpu yu fariseo, 42 ne bi t'ɛmp'bu baya:

—'Be'a guím bɛmhbu, to'o rá 'yu a ra Cristo, rá Thahni Oja, bi 'yɛmp'bu, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Bi dą u yu fariseo baya:

—Nu rá Thahni Oja, rá m bom'betu ra David a, bi 'yɛn'bu.

43 Ne xø bi 'yɛn'a ra Jesús:

—Pe ne guesɛ ra David bi 'yɛmbi rá hmu a ra Cristo 'bu hin ním 'bui, nguetho bi 'yɛna:

44 Nu Oja bi 'yɛmp'a ma Hmu:

“Hyucua ja man 'yei ga conhui ma ts'edi gue'bu go dá tapā gātho u man sui hu ngue gui manda u baya,” bi t'ɛmp'a ma Hmu, bi 'yɛn'a ra David, 'bu mi bɛnba rá Hogandahi Oja 'be'a bi ma.

45 Hanja i ɛmbi rá hmu ne xin rá m bom'betu a rá Thahni Oja, ngue ra Cristo, bi 'yɛn'a ra Jesús, bi 'yɛmp'bu.

46 Ne hin'yu 'be'a bi zä dí dąti, janangue'a him man'dandı bi zä da 'yän'ndu yu fariseo baya.

23

Bi man ra Jesús 'bε'a nam bøn'a øt'ɥ yɥ fariseo nε yɥ xänbate nijq

¹ Nε nu ra Jesús bi xi ɥ yɥ ja'i, nεcähe bɥya:

² —I ja yün t'ɛdi da xän'nahɥ ɥ yün t'ɛdi ra Moisés ɥ yɥ xänbate nijq nε yɥ fariseo. ³ Dami 'yøhmbɥ 'bɥ i xän'nahɥ ɥ, pε hin gui 'yøthɥ tengu yün t'øt'e i sänzεhε, nguetho 'dan'yo thoho gä mi'da i øt'e. ⁴ Nε xɥn hɛi i xi ahɥ gui 'yøthɥ, tengu'bɥ n'da ra 'beni xɥn hɥɥ i xi ahɥ gui tuxhɥ, pε nuse'ɥ xingui ts'ɥ in nde da 'yøt'a i sän zεhε. ⁵ Nε hønt'a i honi da hnumanho yün t'øt'e i ørpɥ 'bɥh yɥ ja'i. Janangue'a di cuat yá dε yün t'ɛdi Oja ngue xɥn ndoho nε i pät' yá 'yε, nε εmmε di ho di hoc yün zɥdi yá nyampahni. ⁶ Nε εmmε di ho rá mbɥdi din sihmε bɥ i t'øt' yɥn ts'ihmε; nε di ho da mipɥ ja ran thuts'i mahoqui bɥ ja ra nijq. ⁷ Nε εmmε di ho da t'εspa 'bɥ din zεnguate. Nε i honi da t'εmbi yá xänbate ɥ. Høntho in nde da hnumansu.

⁸ Pε nu ahɥ o gui ndehɥ da t'ɛn ahɥ gyɥ xänbatehɥ, nguetho høngdä ni Xänbatejɥ ngue drá Thahnigä, nε nu'ahɥ guidín cuhɥ, bi 'yεngähe ra Jesús. ⁹ Nε hin gui 'yεmfɥ ni tahɥ 'da ɥ i 'bɥcua ja ra häi, nguetho nu'a ni Tahɥ bí 'bɥpɥ mahɛts'i a. ¹⁰ Nε xín gui ndehɥ ngue da t'ɛn ahɥ gyɥ hmuhɥ, nguetho guecä drá Thahni Oja ngue ra Cristo, ni Hmujɥ. ¹¹ Nu'a to'o din 'yεhε thoho nangue yá mijq'ihɥ, pε gue'a man'da xtán hɛts'i bɥ dá nu Oja a. ¹² Nguetho nu'a i øt'e ngue xɥn hɛts'i, man'da zi cue bɥ dá nu Oja a, pε nu'a i øt'e ngue hingui hɛts'i, pε man'da xtán hɛts'i bɥ dá nu Oja a, bi 'yεn'a ra Jesús.

13 Ne nubuya bi 'yεmp'u yu xānbate niја ne yu fariseo:

—Huęhi maha ahu, gyu xānbatehu bu ja ra niја, ne gyu fariseohu, εmme guidi yorpahu a guim bεmhbu, nguetho gá xihmbu u min nde xtán yurpu di manda rá ts'edi Oја, ngue xqui 'yuthu ra 'yu, pe ne tengu'bu gá corpa zεhehu ra goxthi, nguetho 'dan'yo thoho gá xānbahu. Neεε ahu hin da zā gui cuthu bu, bi 'yεn'a ra Jesús.

14 Huęhi maha ahu, gyu xānbatehu ne gyu fariseohu, εmme guidi yorpahu a gui othu. Sā nya'a gui yaћu Oја bu ja yu ngun yu xisu xon du yu ndo, ngue gui εmhbu gui afu rām fāts'i Oја u, pe ne gui haşpahu 'be'a bi zopa yu ndo. Janangue'a man'da xun utho ran unbi gui nuhu.

15 Huęhi maha ahu, gyu xānbatehu ne gyu fariseohu, εmme guidi yorpahu a gui othu. Sāti thoho gán 'yohu hōnbu go hapu ne yatho gá mbähä, ngue gá sōmhbu bu 'bu u i thānde yu oја zεhe, ngue gá xihmbu da den'na nin xādihu. Pe nu'a to'o bi den'nahu man'da gá jafu bim 'bedi, ne 'da gdi mbähä bu ja ran unbi mazai, bi 'yεmp'u.

16 Huęhi maha ahu, gyu ngurpihu, pegue tengu'bu gyu xādāhu ne gui xihmbu u gui xānbahu: “Nu'bu ja 'be'a bi ma n'da ra ja'i, ne bi ndonba rá thuhu ra niја, hingui jatho di ja'ts'a,” gui εmfu. “Pe nu'bu bi ndonba a rá oro i ja bu ja ra niја, i jatho di ja'ts'a bi ma,” gui εmhbu. 17 Gyu 'yambaihu ne gyu xādāhu. Gui εmhbu man'da di muui ra oro xinda gue ra niја, pegue hin'na maha nguetho gue'a ra niја ní t'εmbi xun ho a ra oro i ja bu, bi 'yεn'a ra Jesús. 18 Ne gui εmhbu: “Nu'bu ja 'be'a bi man a

n'da ra ja'i, ne bi ndonba rá thuhu ran ts'äya bu ja ra nija, gui emhbu hingui jatho di ja'ts'i. Pe nu'bu bi ndonba rá thuhu ran t'unni i hoxpu ja ran ts'äya, ya ra ts'oqui a buya 'bu him bi ja'ts'i," gui emhbu. ¹⁹ Gyu 'yambuihu, tengubu gyu xädähu. Gui emhbu man'da di muui u yu 'bøts'e i ja bu xinda gue ran ts'äya. Pegue hin'na maha, gue'a ran ts'äya ní t'embi xun ho u yu 'bøts'e bí ja bu. ²⁰ Nguetho nu'a bi ndonba rá thuhu ran ts'äya bu ja ra nija, hinga hont'a ran ts'äya, pe gätho í ndonba rá thuhu 'be'a gätho hoxpu. ²¹ Ne nu'a to'o bi ndonba rá thuhu ra nija, hinga hont'a ra nija bi ndonba rá thuhu, pe ne a rá thuhu Oja bi ndonbi, nguetho rá ngu Oja a ra nija. ²² Ne'bu n'da bi ndonba rá thuhu mahets'i, pe hinga hon bu mahets'i bi ndoni, pe ne a rá thuhu Oja bi ndonbi, nguetho bí 'bupu Oja bu mahets'i.

²³ Huçi maha ahü gyu xänbatehu ne gyu fariseohü, emme guidí yorpahu a gui øthu. Hin njam'bu gá pumbenihü gá hyaxhu bu ja ra nija a ná 'det'a yá 'yethi yu tuhü bi bøxpu ja ni huçihü, tengu bi man ra Moisés, pe gá pumbenihü u yun t'edi man'da mahyoni, ngue i çna: "Da gdí numanhohü ni mija'ihü, ne din ja nin huçatehu, ne gui 'yçc'yehü Oja." Guehya nde'bu man'da gan çhya gui 'yøthu, madague'bu gui thoqui gui 'yøthu u mi'da. ²⁴ Pe gá 'yøthu tengubu gám fähmbu ngue xinga n'da ra 'uç i sä di uashu 'bu ja a gui sihu, pe nu'a go ra fani ne man'da go hin gá nuhu 'bu gmí tuthü a, nguetho hin gui pähmbu nda'a nín t'edi man'da xun ndoho.

²⁵ Huçi maha ahü gyu xänbatehu ne gyu fariseohü, emme guidí yorpahu a guím bëmhbü.

Gá 'yεmhbu xɛn hotho ahɛ, pε gá 'yøthɛ tengu'bu n'da ra baso bi mba m'berpe bu maxøts'e, pε hinga nεpɛ mbo. Nε tengu'bu n'da ra mbohi høn bu ní ndi a hâi bi 'berpe, nε guín jahɛ bu nguetho εmme i yuh ni mbuihɛ nangue ram fε nε ran ts'iyate. ²⁶ Gyɛ xädähɛ, nde'bu gui 'yøthɛ tengu'bu nεpɛ mbo bin sɛt'i n'da ra mbohi, nε majuɛni xtán ho ahɛ buya, bi 'yεn'a ra Jesús.

²⁷ Huɛhi maha ahɛ gyɛ xänbatehɛ nε gyɛ fariseohɛ, εmme guidí yorpahɛ a guím bεmhbu. Nε guín jahɛ tengu'bu ra jado bu ja ran 'yägui ngue xɛn t'axi maxøts'e, nε mahotho, pε nubɛ mbo, yupɛ yɛ do'yodu nε gä mi'da xɛn xätho. ²⁸ Guín jahɛ bu. Nubɛ na nu ahɛ yɛ jã'i, εna xɛn ho ahɛ. εmme guidí yorpahɛ a guím bεmhbu nε εmme yuh ran ts'o ni mbuihɛ, bi 'yεn'a ra Jesús.

²⁹ Pε í huɛhi maha ahɛ gyɛ xänbatehɛ nε gyɛ fariseohɛ. Guidí yorpahɛ a guí øthɛ. Gá hocpahɛ yú jaddon'yägui ɛ yú pøngahyã Ojã maya'bu bi hyo nim bombøtahɛ, nε'ɛ yú jaddon'yägui ɛ guí εmfɛ yɛ hocjã'i gá hocpahɛ. ³⁰ Nε sä guí εmhbu: “Nu'bu di 'buhmbɛ ɛ 'bu mi hyo yú pøngahyã Ojã ɛ mam bombøtahɛ, nε xcá uthɛ ngue hingui ho a bi 'yøt'e, nε xcá 'uethohɛ,” guidín 'yεmfɛ. ³¹ Janangue'a gadín juãnzehɛhɛ ya ngue yú 'yɛ ahɛ yɛ hyote. ³² Dami juahmbɛ a ra 'bεfi bi 'yut'ahɛ nim bombøtahɛ, bi 'yεn'a ra Jesús.

³³ Tengu'bu gyɛ pozɛhɛ. Hin da zã gui 'dahmbɛ bu ja ra sibi njãm'bu i huɛt'i. ³⁴ Nguetho, nu'bu ba pεn'nahɛ ma pøngahyã nε ma xänbate, hin gui simanhohɛ ɛ, guí hyohɛ ɛ 'da, nε gui cuathɛ bu ja ra za ɛ 'da, nε gui fεhmbɛ ɛ 'da bu ja ni nijahɛ. Nε

εμμε gui ucpadah u 'da 'bu i 'yo bu ja ni hninih. ³⁵ Ne nangue a gui 'yoth, tengu'bu ga hyoseh u ga yun hocja'i bi tho gue'bu go ra mbadi ra ximhai, 'bu mi tho ra Abel ngue man ra hocja'i ne asta gue'bu mi tho a ra Zacarias, ra ts'ant'u ra Berequias, ga hyoh bu ja ra goxthi ra nijä. ³⁶ Majuani di xi ah, tengu'bu ni ts'oqui zehch u ga yun thote i jatho ya, ne da ts'an'nah ran unbi nangue u, bi 'yen'a ra Jesus, bi t'emp'u yu xanbate nijä ne yu fariseo.

Bi huεc'u yu mengu Jerusalén ra Jesús

³⁷ Ne nubya bi xi a n'da ram hma u yu mengu bu Jerusalén, bi 'yεmbi:

—εμμε dí m bεn ah gy mengu Jerusalén. Nzai gui hoh yu pongahya, ne guidi bat'adoh u mi'da ba pen'nah Oja. Ne xun ngu yu nidi dí m bεngä xcá pet'ah xcá jamansu ah, tengu'bu n'da ra sumfØ di pet yu t'uhni ne i comp' rá hua, pe nu'ah, hin ga ndeh xcá ja ah bu, bi 'yen'a ra Jesús. ³⁸ Dami nuh ya, nu ni hninih tengu'bu ya njongui 'bup ya, ³⁹ nguetho hin gui nuj mahØn'a jaque'bu bi zØn ra ora ba pengä ua ne gui 'yεscah. “Majapi a ba εhe nangue rá thuhu ma Hmuh Oja,” gui 'yenje, bi 'yen'a ra Jesús.

24

Bi ma ra Jesús da guah ra danija

¹ Ne nubya, nu ra Jesús 'bu mi bØm bu ja ra danija, dá utähe 'be'a ga mí ja bu ja ra ngu.

—Mahotho ua, dá εmfe.

² Pe nu ra Jesús bi 'yenje:

—Guí nuh_u ngue mahotho i ja ua, pε gätho da mba nso't'i, nε xínga n'da ra do din tɔcua ngue hin da mba ma juadi, bi 'yεn'a ra Jesús.

M'bet'o din ja y_u hmεpya 'b_u ran zεgui

³ Nε dá nεxähe dá mbähmbe b_u ja ra nyuni Olivos. Nε ní mip_u ra Jesús dá ändähe 'b_u njom mí øde, yú xädigähe:

—Dín ndehe gui xije nda'a ní pa din ja a gám mam b_u ja ra nijä. 'Bε'a ní hmεpya din ja 'b_u guá pengui mahø'n'a nε'b_u ran zεgui ra pa, dá εmfe b_uya.

⁴ Nε bi 'yεngähe ra Jesús:

—Damim fähmb_u 'dahma njon da hyä ah_u.

⁵ Nguetho x_un ngu y_u hyäte ba εhe da 'yεna: “Nugä, guecä, rá thahnigä Ojä, drá Cristogä,” da 'yεn ah_u. Nε x_un ngu da hyät'ε nanguε ra fehni da man ε.

⁶ Nε nu'b_u gui 'yøhmb_u ngue din ja y_u sui, o gue'b_u gui 'yøhmb_u i ja b_u ja 'da y_u hnini ya, pε o guín suh_u, nguetho jatho din ja ε. Nε nu'b_u bin ja ε, xínga gue'b_u rán zεgui'b_u. ⁷ Nguetho da ndants'ε 'da y_u ts'ut'abi din s_uhmb_u ε yú mi ts'ut'abih_u, nε da ndanc'ε 'da y_u hnini din s_uhmb_u mi'da y_u hnini. Nε x_un ngu y_u nidı din ja ra thuhu, nε ra dεgεhε, nε din ja y_u 'yämhäi b_u ja y_u xεqui ua ja ra ximhäi. ⁸ Pε nu'ε, yú mb_udi thoho y_un εnbi din ja ε.

⁹ Nε da mba ma dä ah_u nε da ts'ix ah_u ngue din εn'nah_u, nε da tho ah_u 'da ah_u. Nε gätho y_u jä'i da zan ah_u nguetho guí tengah_u. ¹⁰ Nε nu'ε 'da mí εc'yεigui, m'bejua da 'uesε. Nε guesε ε di dä ε ma 'yεc'yεi da mba ma εnbi. ¹¹ Nε dim 'b_ui x_un ngu y_u hyäte pøngahy_u nε x_un ngu y_u jä'i da hyät'ε. ¹² Nε nanguε a ran ts'o xtá ngu, him ma din ja yán

huɛcate ɯ 'da. ¹³ Pɛ nu'a da hyät'i gue'bɯ go ran zɛgui, da dɔha dim pø a. ¹⁴ Nɛ gätho na ndoho ra ximhäi da hma 'bɛ'a da zä dí yɯpɯ di manda rá ts'ɛdi Oja n'da. Nɛ gätho yɯ ja'i 'dahma 'dan'yo bɯ na ya da sifi, nɛ nubɯya, gue'a ra pa ran zɛgui a bɯya, bi 'yɛn'a ra Jesús.

¹⁵⁻¹⁶ Nu ra pøngahya Daniel maya'bɯ bi ma ngue din ja n'da ran ts'o di ts'oni gätho. Janangue'a nu'bɯ gá nuhɯ da mbɛdi din ja bɯ ja ra dɔnija a, dami 'dahmbɯ bɯ ra xɛqui Judea, ní mbähä bɯ ja yɯ dɔpo. Nguetho nts'utho ran ɯnbi din jabɯ. ¹⁷ Bɛx gui mbähä. Nu'bɯ gdi tømhbɯ bɯ maxøts'e ra tøcangu, hin gui cɯthɯ mbo ra ngu ngue gui hyaxhɯ 'bɛ'a di ja bɯ. Dami 'dathohɯ. ¹⁸ Nɛ nu'bɯ gdi 'bähmbɯ bɯ ja ni huahihɯ, hin 'bɛ gui mbähä bɯ ni ngumhbɯ ngue gba cɔ ni xi'yohɯ. Dami 'dathohɯ. ¹⁹ Huɛcate ɯ yɯ xisu in hət'ɯhni ɯ yɯ pa ɯ, nɛ'ɯ i 'bɯh yá 'uere, nguetho xɯn hɛi thofo da 'da ɯ. ²⁰ Yäfɯ rá mate Oja hinga gue'ɯ yɯ pa xtan sɛ din ja ahɯ ran 'dagui, nɛ xinga gue'bɯ ra pa ran ts'äya, nguetho i man ɯ yɯn t'ɛdi hinga yatho gan 'yohɯ a ra pa ran ts'äya. ²¹ Dami 'yäfɯ rá mate Oja, nguetho nu'a ran ɯnbi din ja, hin jam'bɯ n'dandɪ xøn ja gue'bɯ go rá mbɛdi ra ximhäi. Nɛ nu'bɯ ya bin ja, hin man'dandɪ din ja a ran ɯnbi tengu a. ²² Nɛ nu Oja da zänba thofo ɯ yɯn ɯnbi din ja nangue a di huɛc'ɯ xí huahni. Nu'bɯ hin'na, njon da bongui.

²³ Nu'ɯ yɯ pa ɯ, “Dami nuhɯ ua, i 'bäcua ra Cristo,” da 'yɛn ahɯ. Nɛ nu'ɯ mi'da da 'yɛn ahɯ: “Dami nuhɯ i 'bähnnɯ ra Cristo.” Pɛ o gui ɛc'yɛihɯ ɯ. ²⁴ Nguetho xɯn ngu yɯ hyäte dim 'bɯi, sä da 'yɛn'ɯ: “Guecä, rá thahni Oja, drá Cristogä,” sä da 'yɛn'ɯ. Nɛ xɯn

ngu da 'yɛna ngue dim pɔngahya nangue Oja, ne da 'yɔt' yɛ hyonya nt'ɔt'e ne yɛ hmɛpya ngue da nde da hyät yɛ ja'i. Ne da hyoni 'be'a da zä dí hyät'ɛ xí huahn Oja. ²⁵ Nuya gätho dá xi ahɛ guepɛ da zä gui pɔhmbɛ 'be'a din ja. ²⁶ Janangue nu'bɛ da 'yɛn ahɛ: “Ní mbähä, bí 'bäpɛ ma'ueni a ra Cristo,” da 'yɛn'ahɛ, pɛ o guí pähä. O gue da 'yɛn'ahɛ: “Bá cɛthɛ ua, i 'bäcua ra Cristo,” da 'yɛn'ahɛ, pɛ o guí cɛthɛ bɛ. ²⁷ Nguetho nu'bɛ bá pengä ua mahøn'a, nugä ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi, dan jagä tengu rán nequi ra huei ngue dam 'bathogä gätho ra ximhäi. ²⁸ Ne tengu i ɔt' yɛ pada, ɛmmɛ di peti bɛ 'ben ɛ xɛn du, din jabɛ a ran ts'ɛmbi din ja bɛ 'bɛ ɛ yɛ ts'om'bäi.

'Bɛ bá peng ra Jesús

²⁹ Ne xø bi thoqui bi man ra Jesús ne bi 'yɛna:

—Nu'bɛ bin ja a ran ɛnbi bɛya, him man di neɛ ra hyadi ne ra zana, nu'ɛ yɛ sø 'bɛpɛ mahɛts'i da dägüi. Gätho bí ja bɛ mahɛts'i gä di 'beh yá ts'edi ɛ. ³⁰ Ne nubɛya di nequi bɛ mahɛts'i ra hmɛpya nanguecä ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi, ne gätho yɛ hnini ua ja ra ximhäi din su. Ne da nugui ba ɛcä bɛ ja yɛ güi, dan 'yo'be ma ts'edi tate thoho, mixte thoho, bi 'yɛn'a ra Jesús. ³¹ Ne nts'edi din ya ra thɛxi. Ne ba pɛnhdä yúm 'behni Oja di peti gätho ɛ bi huahn Oja, gä na ndoho ra ximhäi.

³² Guim bɛmhɛ 'be'a dí ɔthɛ ua ma häihɛ dyɛ israelhɛ, ngue nu'bɛ dí nuhɛ bi mbɛdi dim pɛh yá mbɛi 'da yɛ za, ya dí pɔhmbɛ mi ts'ɛtho ba ɛpɛ yá pa ra pa'ye. ³³ Ne ngutho 'bɛ guín nuhɛ bin ja gätho ya yan ɛnbi dí xi ahɛ, gui pɔhmbɛ bɛya ngue mbe rán zɛgui. ³⁴ Ne majuañi dí xi ahɛ, di 'batho ua 'da

ah_u 'b_u bi mb_udi din ja. ³⁵ Nu ra ximhäi n_e mah_et's'i da z_oni da gua _u, p_e nu'a mam hmangä njam'b_u da gua a.

³⁶ P_e njongui p_adi nda'a ní pa din ja a dí m mangä ya, xinga gue'_u yám 'b_ehni Oj_a mah_et's'i n_e xinga guengä rá Ts'unt'ugä Oj_a dí p_adi, p_e h_ont'a Oj_a ma Ta i p_a a ra ora din ja.

³⁷ N_e tengu thoho bin ja 'b_u mí 'b_uh ra Noé, ngutho din ja 'b_u bá pengä mah_on'a, nugä ngue dán ja'igä ua ja ra ximhäi. ³⁸ Nu y_u pa _u ngue'b_u mi ts'utho din ja ra dambunt'i, nu y_u ja'i mi 'b_uhmb_u ra Noé h_ont'a ran ts'ihm_e mim b_eni n_e h_ont'a ran th_ati mí honi, gue'b_u go mí y_urp_u ja ra mbosa ra Noé. ³⁹ N_e him bi 'y_urp_a ra güenda a bi sifi ngue din ja ra 'ye, jague'b_u mi mb_uh ra 'ye, n_e bi yuh ra dehe ua ja ra häi n_e gätho bi gua _u. N_e din jab_u 'b_u bá pengä mah_on'a, guecä dán ja'igä ua ja ra ximhäi. ⁴⁰ N_e dim 'b_u i yoho y_un 'yoh_u b_u ja a ra hu_ahi, nu'a n'da da mba nts'its'i n_e man'da da ts'op_u. ⁴¹ N_e'b_u di cum b_u ja n'da ra ngu yoho y_u xisu, nu'a n'da da mba nts'its'i n_e nu man'da da ts'op_u.

⁴² Janangue'a dí xi ah_u, o guí tonspah_u ra t'äha, nguetho hin guí p_ahmb_u 'b_e'a ní ora ba _e a ni hmuh_u. ⁴³ Nu'b_u n'da ran 'yoh_u xtám b_adi nda'a ní xui xtán y_urp_u y_u b_e b_u ja rá ngu, xtín äth_a, xtán d_o'mi, n_e hin xtá japi xtá ny_urp_u ja rá ngu ngue da b_epi 'b_e'a i ja b_u. P_e hingui p_adi 'b_e'a ní pa, janangue'a i t_o'mi gätho y_u pa. ⁴⁴ Janangue'a dí xi ah_u, damin säh_u nguetho ts'urp_u thoho ga s_ocä, guecä dán ja'igä ua ja ra ximhäi, ngue ra ora njongui t_ocpä ga s_ocä, bi 'y_en'a ra Jesús.

Rán t'uti ra hogamb_efi n_e ra ts'om'bäi mb_efi

45-46 Nε xø bi 'yεna:

—Dami 'yøth_u tengu'b_u gy_u hogambεfih_u. Nu'a ra ngurpambεfi 'b_u x_un ho i øt'e, nε nu'b_u da mba n'danni rá hmu da zop_u ja rá ngu, da 'yøt'e tengu'b_u i 'b_uε b_u rá hmu. Nε nu'b_u bá penc'a rá hmu, bi nu bi jamansu rá 'bεfi, nε x_un ngu ran japi da nu a b_uya. ⁴⁷ Majuani dí xi ah_u, nu'a ra ngurpambεfi, man'da din t'un ra ts'edi, nε 'bε'a gätho i pε'ts'a rá hmu di jamansu a. ⁴⁸ Pε nu'b_u ra ts'om'bäi a ra ngurpambεfi, nε im bεni ngue him 'be ba penc'a rá hmu, ⁴⁹ nε di unba yá 'yεhe nε i tenthoho y_u mihni, ⁵⁰ ts'urp_u tho ho ba penc'a rá hmu n'da ra pa ngue hingui p_u a ra ngurpambεfi. ⁵¹ Nε nub_uya din t'un'na n'da ran unbi x_un utho, nε n'dat'a ran unbi da nuh_u u di yorpa a im bεni. Nε din zom b_uya nε din guxtp_u yá ts'i b_u ja ran unbi mazai, bi 'yεn'a ra Jesús.

25

N'da ran t'uti nangue y_u hmute xtí hy_un y_un thati

¹ Nε xø bi 'yεna:

—Nu'b_u bi 'yøt' ran ts'ut'abi Oja, din ja tengu bin ja 'b_u min ja n'da ran thati. Nu'a to'o gä bin sä, bi thop_u mbo, pε nu'u him bin sä, bi gop_u thi u. Nu'b_u min ja ran thati, 'det'a y_u hmute bi mba, εna xtín hy_umhb_u u din thati. Nε bá the yá bombilla mi tøm'ma ran 'yoh_u din thati. ² Pε nu'u cut'a y_u hmute y_u 'yamb_ui u, nε nu'u mi cut'a bin 'yomfεni u. ³ Nε nu'u y_u 'yamb_ui him bi dux man'da ra sibi ngue xta xirpa yá bombilla 'b_u bin the a po b_u. ⁴ Pε nu'u bin 'yomfεni, bi dux yá sibi ngue da xirba rá bombilla 'b_u bin the a po b_u. ⁵ Nε nu'a ran 'yoh_u

him 'be bi zøm bɥ. Nε nu yɥ dø'mate bi zɥh ra t'aha ɥ. ⁶ Nu'bɥ made ra xui bi 'yø a n'da ra nde bi 'yɛna: “Ya ba ɛcua ran 'yohɥ, ndanshɥ, ba thəhmbɥ,” bi 'yɛna. ⁷ Gätho bi ndang bɥya nε bi hoc yá sibi ɥ. ⁸ Pε nu'ɥ yɥ 'yambɥi, bi 'yɛmp'ɥ bin 'yomfɛni: “Daje ts'ɥ ni sibiɥ nguetho i nde da huɛt ma bombillahe,” bi 'yɛn'ɥ. ⁹ Pε bi dɔ ɥ bi dux yá sibi: “Hin da zä, nguetho nu'bɥ ga 'da ahe go da huɛt' ma sibiɥ 'bɥ. Pε xɥn ho 'bɥ gui mbähä gba tämhɥ.” ¹⁰ Pε nu'bɥ mi mba ba tän ra sibi, 'bexgue bi zøm bɥ a ran 'yohɥ din thəti. Nε nu'ɥ yɥ hmute bi dux yá sibi bi yɥrpɥ mbo ngue da nu ra ngo ran thəti, nε 'bex bi mba njut'i ra goxthi bɥya. ¹¹ Nε nu'bɥ mi zøm bɥ ɥ xí mba bá tän ra sibi, bi nu ngue njut'i tho ra goxthi, nε bi mba ɥ, bi 'yɛn'ɥ: “Gra hmu, grá hmu, dami xoqui,” bi 'yɛn'ɥ. ¹² Pε nu'a ra hmu bi dət'ɥ: “Hin dí padí to'o ahɥ,” bi 'yɛmbi, nε him bi xocpi, bi 'yɛn'a ra Jesús.

¹³ Nε bi 'yɛnje ra Jesús bɥya:

—Gue'a dí xi ahɥ, nde'bɥ gan äthəhɥ nguetho hin guí pəhmbɥ a ra pa ba pengä ua, guecä dán ja'igä ua ja ra ximhäi, bi 'yɛn'a ra Jesús 'bɥ mí 'yɛngähe.

N'da rán t'uti yɥ 'yɛhe bi ts'ocpa ra mbeti

¹⁴ Nε man'da ran t'uti bi man ra Jesús, nε bi 'yɛna:

—Nu'bɥ bi 'yøt' ran ts'ɥt'abi Oja, da 'yøt'e tengu bi 'yøt'a n'da ran 'yohɥ 'bɥ mi zon'ndɥ yá 'yɛhe, bi 'yän'na rá mbeti xí zocpi. Nguetho nu'bɥ mí mba n'danni n'da ra häi, bi zon'ndɥ yá 'yɛhe da zocpa rá mbeti.

¹⁵ Nu n'da rá 'yɛhe bi zocpa cɥt'a mahuəhi ngue di pɛpi; nε nu man'da, yo mahuəhi bi zocpa a; nε nu man'da bi zocpa n'da mahuəhi. Bi unni

hangu xøt'a di pɛpi n'da ngu n'da. Nɛ bi mba bɥaya.
 16 Nɛ nu'a bi unni cɛt'a mahuɥhi, bi pɛpi nɛ bi
 dɔh mi cɛt'a mahuɥhi. 17 Nɛ'a bi unni yomahuɥhi,
 yomahuɥhi xø bi dɔpi. 18 Pɛ nu'a bi un'na n'da
 mahuɥhi, bi mba bá cɛt'a hãi a rá mbɛti xi un'na
 rá hmu.

19 Nɛ him 'be bá penc rá hmu. Pɛ nu'bɥ mi zøhø
 bi zon'ndɥ yá 'yɛhɛ mahøn'a ngue da nu 'bɛ'a xí
 'yøt'ɥ. 20 M'bet'o bi zøn'a xín t'unni cɛt'a mahuɥhi,
 nɛ bi dɔp'a rá hmu cɛt'a mahuɥhi ngue rá mbɛti
 zɛhɛ rá hmu. Nɛ xø bi un'na xí dɔha ngue mi
 cɛt'a mahuɥhi, nɛ bi 'yɛmbi: “Grá hmu, i ja ua ni
 mbɛti, nɛhna cɛt'a mahuɥhi dá tɔha,” bi 'yɛmbi.
 21 “Xɥn ho,” bi 'yɛn'a rá hmu. “Nu'i grá hogambɛfi,”
 bi t'ɛm bɥaya. “Xɥn ho gá 'yørpa a ts'ɛtho dá 'da
 i, janangue'a ga 'da i man'da xɥn ngu ya. Bá
 thocua mbo 'dat'ua dan johyauí,” bi 'yɛn'a rá hmu.
 22 Nɛ xø bi zøm bɥ man'da xí unni yo mahuɥhi,
 nɛ bi 'yɛna: “Grá hmu, i ja ua ra mbɛti gá 'daqui,
 nɛhna mi yomahuɥhi dá tɔha i ja ua,” bi 'yɛmp'a
 rá hmu. 23 Nɛ nu'a rá hmu bɥaya bi 'yɛmbi: “Xɥn
 ho, grá hogambɛfi, xɥn ho gá 'yøt'e, madague'bɥ
 hingui ngu dá 'da i, nuya man'da xɥn ngu ga
 'da i. Bá thocua mbo 'dat'ua dan johyauí,” bi
 'yɛmbi. 24 Pɛ nu'bɥ mí zøm bɥ a xi hyɔn'a n'da
 mahuɥhi, bi 'yɛmp'a rá hmu: “Grá hmu, mí pɔcã
 ngue hin'yɥ nín huɛcate nɛ nzai guí honi 'bɛpɥ gdí
 hyɔnba rá mbɛti yɥ jɔ'i nɛ gui hyɔnba yá huɥhi ɥ 'da.
 25 Janangue'a dá pɛs' tho ho a gá 'daqui, dí su gui
 sɥqui 'bɥ xcá 'bɛtho, nɛ i ja ua ni mbɛti gá 'dac ya,”
 bi 'yɛna. 26 Nɛ nu'a rá hmu bɥaya bi 'yɛmbi: “Gra
 ndødɔnhyɛi, hingui ho gá 'yøt'e ngue hín gá pɛp'a

ra mbeti. ²⁷ Nu'b_u guí pãdi ngue dí numanhogã ga taçã, sä xquí hmi a ra mbeti ne xtán dah rán zãbi, ne hin xtím 'beh p_uya,” bi 'y_{en}'a rá hmu. ²⁸ Ne bi 'y_{emp}'_u mi'da yá 'y_ehe mí 'bãp_u: “Hyãnba na ra mbeti, dami un'na bin t'unni 'det'a mahuãhi. ²⁹ Nguetho nu'a bim p_{efi} x_un ho, man'da x_un ngu din t'unni. P_e nu'a him bim p_{efi}, p_e da thãnba a zi ts'_u mí p_e'ts'i. ³⁰ Ne nuna ra ts'om'bãi mb_{efi} na, bá h_oth_u b_u ja ra 'b_exui guerp_u din zom b_u ne din guxtr_u yá ts'i,” bi 'y_{en}'a ra hmu b_uya, bi 'y_{en}'a ra Jesús 'b_u mi man na ran t'uti. Ne njab_u din ja 'b_u bi 'y_ot'a ran ts'ut'abi Ojã.

Ran t'uti nangue ran ts'embi da t'ørpa y_u jq'i

³¹ Ne bi 'y_{em} mah_on'a ra Jesús:

—Nu'b_u bá pengã, nugã ngue dán ja'igã ua ja ra ximhäi, dam mixtegã, dan ts'ut'abigã; dan 'yohe yám 'behni Ojã ne ga hup_u ja ma m_exã ngue din ja ma ts'edi x_un ho. ³² Ne dim p_{eti} gãtho y_u jq'i gã na ndoho ra ximhäi b_u ga hucã. Ne gãtho ga huan'd_u tengu øt'a n'da ra mbãnd_e'yo, ngue n'danni ga fã'b_u y_u d_e'yo ne n'danni ga fã'b_u y_u d_enz_u. ³³ Ne nu y_u d_e'yo ga fãmp'_u ja man 'y_ei ne nu y_u d_enz_u ga fãmp'_u ja ma gãha. ³⁴ Ne ga _emp'_u dim 'bãp_u man 'y_ei: “Ba _ehmb_u ua, bi jãp'ah_u Ojã. Ga 'da ah_u ra ts'edi án ts'ãnni ngue gui hyãmh_u gue'b_u go rá mb_udi ra ximhäi,” ga _emp'_u. ³⁵ “Nguetho gá 'daj_u ra h_me 'b_u mán tumanthuhu; ne gá 'daj_u ra dehe 'b_u mán tuthe; ne gá säyagah_u 'da ah_u 'b_u mán 'yo b_u n'danni ni hninih_u. ³⁶ Ne gá 'daj_u ma he 'b_u gmí nuh_u hin'y_u ma hegã; ne gá nuc 'b_u mán hy_enni, ne gá z_enguagah_u 'b_u mán ofãdi,” ga _emp'_u, bi 'y_{en}'a ra Jesús. ³⁷ Ne da 'y_enc'_u: “Grá Hmu, 'b_e'a ní pa

dá øt'ahe a guím ma. Hin dím bεmhbe ngue gán tumanthuhu n'dandì nε gamá 'uìñ ahe. Nε hin dím bεmhbe ngue gán tuthe nε xcá 'da ahe ra dehe. ³⁸ Nε hin dím bεmhbe 'bε xcamá säya ahe, nε xcá 'da ahe ni he. ³⁹ Nε hin dím bεmhbe 'bε gamán hyεnni o gue gamán ofädi ngue xcá nu ahe,” da 'yεngui. ⁴⁰ Nε nugä drá hmuts'ut'abigä, ga εmbä ε bεya: “Majuani dí xi ahε, nu'a ran ho gá 'yørpahε n'da ma cuhε, madague'a nte di muui bε na hnu, pε guecä gá 'yørcä a,” ga εmp'ε bεya, bi 'yεn'a ra Jesús.

⁴¹ —Nε nubεya, nugä drá hmuts'ut'abigä, ga εmp'ε 'bäpε ja ma gaha: “Dami 'uehmbε ua ja ma hmi, ní mbähä bε ja ra sibi njam'bε da huεt'i, nguepε dá sänni din zø a ra zìthu nε ε yú mizìthuhε. ⁴² Nguetho dán tumanthuhu nε hin gá 'uìñjε, nε dán tuthe, nε hin gá sithegahε, ⁴³ nε hin gá säyagahε 'bε mán 'yo bε n'danni, nε hin te má he gá 'dajε 'bε gmín nuhε hin'yε ma hegä; nε hin gá nugui 'bε mán hyεnni, nε hin gbán nujε 'bε mán ofädi,” ga εmp'ε. ⁴⁴ Nε nu'ε da 'yεngui: “Grá hmu, 'bε'a ní pa dá nu ahe ngue gán tumanthuhu o gue gán tuthe o gue gán 'yo bε n'danni ra hnini. Nε 'bε'a ní pa dá nuhe hin mí he ni he; o gue xquín hyεnni o gue xcamín ofädi,” da 'yεn'ε. ⁴⁵ Pε nugä drá hmuts'ut'abigä, ga εmp'ε bεya: “Majuani dí xi ahε, n'da ma cu madague'a nte di muui bε na hnu, 'bε hin gá 'yørpahε ran ho, nεcä hin gá 'yørcahε ran ho,” ga εmp'ε. ⁴⁶ Nε nu ε bεya da nu ran εnbi mazai. Pε nu'ε bi 'yøt' ran ho din ja ra te mazai ε, bi 'yεn'a ra Jesús.

26

Nu yu ngurpi bi ma da bent' ra Jesús

¹ Nε nu'bu mi gua a bi man ra Jesús, bi 'yεngähe:

² —Nuya man yopa thoho di 'bedi ngue din ja ra dαmpeti a ran dαbaxjua, nε nubuya da mba ma dägä ngue da mba ma cuatigä bu ja ra za, guecä dán ja'igä ua ja ra ximhäi, bi 'yεngähe ra Jesús.

³ Pε nu'u ma ngurpihe ngue yu hmumbäjä, nε yu xānbate nijä, nε yu dαc'yεi, bim peti bu mbo rá mbä't'i rá ngu ra Caifás, nu'a mi hmumbäjä a ra jεya a. ⁴ Nε bi nyαεε u, bi ma nda'a ní fehni da xi a ra Jesús ngue da bent'i da hyo. ⁵ Nε bi ma, 'be da gua a ra dαmpeti, ja da tho a. Nguetho bi zu din junthu yu ja'i mi 'yo bu ja ram peti.

N'da ra xisu bi hocpa rá ngoc'yεi ra Jesús

⁶ Nε nu'bu mi mbeng bu ra hnini Betania a ra Jesús, bi zøm bu ja rá ngu a ra Simón mí hεmb ra t'axca'ya mam'bet'o. ⁷ Nε bi hyupε mi ja a rá mεxa a, εna din sihme. Bi zøm bu n'da ra xisu mí tu n'da ra xaro xum hmadi, án t'øt'e ra do ra alabastro. Nε mi po bu ra 'yεthi yuman'u, nε'a εmme di muui a. Nε nu'bu mi zøm bu a ra xisu bu i hudi, bi xo'ts'a rá 'yεthi bi xispa rá yα ra Jesús. ⁸ Nε dán cuehe 'bu mán nuhe 'be'a bi t'ørpa ra Jesús, nε dá εmhbe:

—Ndetho bi xispa ra 'yεthi, ⁹ xun ho 'bu xta 'bä, xtá mba ma darpi yu hyoya a ra mbeti, dá εmhbe buya.

¹⁰ Nε bi ba'a ra Jesús 'be'a dá bεmhbe, nε bi 'yεnje:

—Hanja gní unbahe rá mbui na ra xisu, nε xun ho 'be'a bi 'yørque. ¹¹ Nu yu hyoya nzai gam'bu hmbu ua u, nε hønt'a go má pa da zä gui fäxhu u. Pε nugä hin dan zängä ua, bi 'yεngähe ra

Jesús. ¹² Nuna ra xisu bi hoga ma ngøc'yēi 'b_u mi xiscä ra 'yēthi, ngue da mba nt'äguigä b_u ja ran 'yägüi. ¹³ Nε majuañi dí xi ah_u, høn_{b_u} go hap_u da hman a rán ho ma'da'yo Oja, nehna da hman na bi 'yørcä na ra xisu, n'dahma høn_{b_u} go hap_u da fēn'a, bi 'yēn'a ra Jesús.

Nu ra Judas bi ma di dä ra Jesús

¹⁴ Nε nub_uya, nu'a ma mixädihe ra Judas Iscariote, bi mba bi nyā_{h_u} y_u hmumbäjä ¹⁵ nε bi 'yēmbi:

—Hangu gui 'daj_u ngue ga dä ah_u ra Jesús, bi 'yēmp'a.

Nε 'bexgue bi unni 'däte ma 'dēt'a y_u mbeti ngue ra t'axi b_uya. Nε xø bi mbeng b_u 'b_u a ra Jesús b_uya.

¹⁶ Pε εmmε mí honi 'bē'a ní ora da zä dí dä a ra Jesús.

Rán ts'ihmε ra Hmu

¹⁷ Nε nu'a rá mbädi pa ra dāmpeti nangu ran dābaxjua 'b_u zai dí sihe a ra hmε hinguin 'youi ra íxi, ngue dy_u judiohe, dy_u israelhe, dá änhde ra Jesús yá xädigähe:

—Hap_u guín nde ga hoje a rán ts'ihmε ram baxjua ga sih_u ya, dá εmfe.

¹⁸ Nε bi xi _u yoho ma mixädihe a ra Jesús, nε bi 'yēmp'a:

—Ní mbε b_u ja ra hnini Jerusalén nε gui xihmi a ran 'yoh_u, gui 'yēnui: “Nugä, ya mi ts'utho da zøn ma ora, nε dí nde ga si rán sihmε ram baxjua b_u ja ni ngu, nε _u ma xädigä, i εn'a bá pēngähe,” gui 'yēnui.

¹⁹ Nε bi 'yøt'a bi xi _u b_uya, nε bi hoc'a rán zibde a ram baxjua _u b_uya. ²⁰⁻²¹ Nu'b_u mín de b_uya, dá sømhbe b_u Jerusalén, 'darp_u dán sihmεhe b_u ja ra mεxa ra Jesús, nε bi 'yēnje:

—Majuani dí xi ah_u, i 'b_u a n'da ah_u ngue gui dáj_u, bi 'y_ɛnje.

²² Ne ξ mm ϵ bi du ma mb_uihe, ne n'da ngu n'dagähe dá ξ mfe:

—Grá hmu, ha guengä ga dä i, dá ξ mfe n'da ngu n'daje.

²³ Ne bi d_a a ra Jesús:

—Gue'a dí com'be ma mbohi ua dí sihm ϵ h_u, gue'a di dägä a, bi 'y_ɛm b_uya. ²⁴ Guecä ngue dán j_a'igä ua ja ra ximhäi, da t'ørcä 'b ϵ 'a gätho i mam b_u ja rá_m hma Oj_a ya, p ϵ í hu ξ hi maha a ran 'yoh_u ngue nu'a di dägä. Man'da x_un ho 'b_u hin xtím 'b_u a, bi 'y_ɛn'a ra Jesús.

²⁵ Ne bi d_a'a ra Judas b_uya:

—Xänbate i, ha guecä.

—Häha, gue'e, bi 'y ξ mp'a ra Jesús.

²⁶ Ne nub_uya bi hy α c'a ra hm ϵ ra Jesús ne bi 'y_äp rán j_apí Oj_a, bi x ϵ m b_uya, bi darcähe a.

—Dami sih_u na, guehna nim b θ ni ma ngöc'y ϵ i na, bi 'y_ɛnje.

²⁷ Ne bi d ϵ c'a ra vaso mi po rán gui ra uva b_uya, bi un ra jamadi Oj_a mah θ n'a, ne bi 'daje a ra vaso, bi 'y_ɛnje:

—Gätho dami sih_u, ²⁸ guehna nam b θ ni, ma jigä ngue bi hoc'a ra 'da'yo 'yu bi 'y θ t'ah_u Oj_a na. Ne dim fäni dí punba y_u ts'oqui y_u j_a'i. ²⁹ Ne dí xi ah_u, him man'dand_i ga sigä ra guindät'ä jague'b_u bi z θ n ra pa ga sih_u ma'da'yo b_u di manda rá ts' ϵ di ma Ta, bi 'y ϵ ngähe ra Jesús.

Ra Jesús bi b α di din c θ n'a ra Pedro

³⁰ Nε dán tuhmbε a ra thuhu nε dá mbähmbε b_u ja ra nyuni Olivos b_uya. ³¹ Nε bi 'yεngähe ra Jesús mahø'n'a:

—Dí p̄adi, nu'b_u ni xui, gätho gui sogä thohoh_u, bi 'yεngähe ra Jesús. Nε gue'a nt'o't'i b_u ja rám hman Oja, i εna: “Ga ho ra mbändε'yo nε din 'uεxt'ε yú dε'yo b_uya,” i εn Oja, bi 'yεn'a ra Jesús. ³² Pε nu'b_u dá thambεnigä, ga mbagä b_u Galilea ní t̄in ah_u b_u, bi 'yεngähe ngue yú xädigähe.

³³ Nε bi 'yεn'a ra Pedro:

—Madague'b_u gätho da 'uegue pε nugä, hin'nagä, bi 'yεn'a.

³⁴ Bi d̄a a ra Jesús:

—Majuani dí xi i, guet'a ra xui i jab_uya ná hyundi xquí cønc 'b_u bi mbah ra øni.

³⁵ Nu ra Pedro bi d̄ati mahø'n'a:

—Madague'b_u 'darp_u ga tuui, pε njam'b_u ga cø'n'i, bi 'yεna.

Nε n'dat'a gätho dá mamhbe ngue hin ga 'uehmbe _u ma mixädihe.

Ra Jesús bi du rá mb_ui b_u ja ra nuqndät'ä Getsemaní

³⁶ Nε nu'b_u má sømhbe b_u ra nyuni Olivos, dá c̄athe a ra Jesús b_u ja ra nuqndät'ä mí εmbi Getsemaní.

—Dami huhmb_u ua ya, ga mbagä ua njongua ts'_u, da nyä'be Oja ma Ta, bi 'yεnje.

³⁷ Nε hyu _u ma mixädihe bi zits'i, bi zix'a ra Pedro nε'_u yoho yú ts'ant'_u ra Zebedeo. Nε εmmε man'da bi du rá mb_ui a ra Jesús. ³⁸ Nε bi 'yεmp'_u ma mixädihe min 'yoh_u:

—εna da føh ma mb_ui a ra dumb_ui, εna ga tugä. Dami tøcpah_u, 'dat'a dan äth_uh_u, bi 'yεmp'_u.

³⁹ Nε xø bi dām mi ts'ɥ ra Jesús bɥ mi huhmbɥ ɥ, nε bin danyahmu bɥ, bi nye'ma häi, bi nyaui Oja, bi 'yɛmbi:

—Ma Ta i, nu'bɥ da zä, dami japi hin gan nugä a ra mbohi xcä sänni; pε hin dín nde ma pähä zεε pε hønt'a go ni pähä zεε gui 'yøt'e, bi 'yɛmp'a Oja.

⁴⁰ Nε bá peng bɥ mí hu ɥ xí zopɥ bɥya, nε mí ɔ ɥ. Nε bi 'yɛmp'a ra Pedro:

—Ha xínga n'da zi ora xquí sεthɥ a ra t'aha, ngue 'bε xcán hyambɥ ts'ɥ. ⁴¹ Damin äthahɥ nε gui nyaɥɥ Oja, guerpɥ da zä hin hapɥ gui tanjɥ 'bɥ bi ts'ä ahɥ ya, nguetho nu ní mbɥi n'da i ja ra pähä nanguε Oja, pε nu ní ngøc'yεi n'da xɥn güent'i thoho.

⁴² Nε ná yondj bɥya bi mba bi nyaui Oja mahøn'a:

—Ma Ta i, nu'bɥ ya hin da zä ga socä a xcä sänni, pε hønt'a ni pähä zεε gui 'yøt'e, bi 'yɛn'a ra Jesús.

⁴³ Nε xø bi mbeng bɥ mi 'bɥ ɥ ma mixädihe. Xø mí ɔtho 'bɥ xø mi zøm bɥ mahøn'a, nguetho εmme mí nde t'aha ɥ. ⁴⁴ Nε xø bi zopɥ ɥ mahøn'a, ya ná hyundj bɥya bi mbengui di nyaui Oja, nε guexta'a bi ma. ⁴⁵ Nε xø bi mbeng bɥ mí 'bɥh ma mixädihe mahøn'a, nε bi 'yɛmbi:

—Nuya, 'da'angutho 'bɥ gán ahmbɥ ya o hin'na, nguetho ya bi zøn ra ora da mba ma dägä bɥ 'bɥh yɥ ts'om'bäi, guεcä dán ja'igä ua ja ra ximhäi. ⁴⁶ Dami ndanshɥ, ga mbähä ba nuhɥ ya ba εcua ngue di dägä, bi 'yɛmp'ɥ.

Bi fɛnt'a ra Jesús

⁴⁷ Nε guexta'a mí yaɥɥ ɥ ma mixädihe 'bɥ mi zøm bɥ a ra Judas, n'da ma mixädihe dí 'de'mayoho gähe. Nε bán 'yohɥ xɥn ngu yɥ ja'i ba hya yá juai nε

y_u ts'a_{za}. Ne gue'_u yám 'behni y_u hmumbäjä ne y_u dác'y_{ei}, ma ng_urp_a judíohe. ⁴⁸ Ne nu'a di dā ra Jesús bi xi a n'da ran t'uti da 'yøt' 'b_u bi zøm b_u: “Nu'a ga s_us 'b_u dán zengua'be, gue'a guim b_{en}th_u a,” bi 'y_{en}'a ra Judas. ⁴⁹ Janangue'a nu'b_u mí zøm b_u 'bā a ra Jesús, bi 'y_{em}bi:

—X_ude ya 'b_u, grá xānbate, bi 'y_{em}bi.

Ne bi z_us_pa rá 'yogu b_uya. ⁵⁰ Ne bi dā'a ra Jesús b_uya:

—Xi'e n'yø, ha gue'a gní 'y_ε a.

Ne nu'_u mi'da b_uya bi hyām b_u 'bā a ra Jesús ne bi b_{en}t'i.

⁵¹ Ne nu'a n'da ma mixädihe min 'yoh_u ra Jesús, bi c'os' rá juai ne bi z_εc_pa rá gu a rá 'y_εhe ra hmumbäjä. ⁵² Ne bi 'y_{en}'a ra Jesús b_uya:

—Dami p_ε'ts'a ni juai b_u ja rán t'o. Nu'_u din tuhni nangue ra juai, ne'_u dí du ra juai _u, bi 'y_εmp'a. ⁵³ Ha guí _εna hin xtan zä ga äp'a rām fäts'i Ojä ma Ta ne ba p_{en}hua 'de'mayo munts'i yám 'behni da yāngui, bi 'y_εmp'a n'da ma mixädihe. ⁵⁴ P_ε nu'b_u da gue'a xcá mangä a, hague dán zä ga jå'ts'ä a bi man rá t'ohni Ojä, ngue 'b_ε'a i jatho din ja, bi 'y_{en}'a ra Jesús.

⁵⁵ Ne bi 'y_εmp'_u y_u jå'i b_uya:

—'B_ε'a guí homhb_u ua ngue guí h_u ni juaih_u ne ni zah_u. Ha guí _εmhb_u drá b_εgä, ne nya'a thoho dá xān'nah_u b_u ja ra dānijā ne n_ε n_εjam'b_u gá b_{en}d_gah_u b_u, bi 'y_εmp'_u. ⁵⁶ P_ε gue'a din ja a tengu bi man'_u yú pøngahyå Ojä 'b_u maya'b_u, bi 'y_{en}'a ra Jesús.

Ne nugähe b_uya dy_u xädigähe, 'bexgue dá 'dahmbe, dá sohmb_e b_u ra Hmu.

Bi juq_nba a ra Jesús _u y_u ng_urp_i y_u judío

57 Nε bi bent'a ra Jesús, bá si bu 'buh ra Caifás, ngue ra ngurpa mbäjä. Nε ya xím peti gätho ma xänbate nijähe nε yu dác'yei, ma ngurpihe dyu judíohe. 58 Nε bi den'na ra Pedro büya pegue a ná 'bejua thoho, bi zøm bu ja rá ngun'yu a ra hmumbäjä bu hapu xí zøn'a ra Jesús. Nε 'darbu bi hyuhmbu u yu asmayo, ngue in nde da nu a da t'ørpa a ra Jesús.

59 Nε nu'u yu hmumbäjä nε yu dác'yei nε gä mi'da ma ngurpihe dyu judíohe, dyu israelhe, mi hon'a n'da ra fehni ngue da zä dí yap'a nε da hyo. 60 Pε guehma nte bi dñbi, madague'bu xun ngu u bin juanni, bi 'yεmbi majuani u yá fehni. Nε m'bejua büya, bi zøm bu yoho yan 'yohu din testigo, 61 nε bi 'yεn'u:

—Nuna ran 'yohu na bi 'yεna: “Nugä da zä ga xo't'ra dñija nε man hyupa thoho da zä ga høe mahøn'a,” bi 'yεna, bi 'yεn'u bin juan bu.

62 Nε bi ndanc'a ra hmumbäjä büya bim 'bäi, bi t'εmp'a ra Jesús:

—Hanja hin guí thäti 'be'a i man ya yan 'yohu.

63 Pε nu ra Jesús bin hεtho. Nε bi 'yεn'a ra hmumbäjä büya:

—Nangue rá thuhu Ojä mahεts'i, dami xije 'bu majuani gue'e grá Thahni, grá Cristo, rá Ts'unt'u i Ojä, bi t'εmp'a ra Jesús.

64 Bi dā a ra Jesús büya:

—Gue'a gám ma. Nε dí xi ahu, guin nuju, guecä dán jä'igä ua ja ra ximhäi, dam mixtegä ga com'be rá ts'edi Ojä täte thoho rá ts'edi. Nε guin nuju 'bu bá cäcä mahεts'i mahøn'a, ba εcä bu ja yu güi, bi t'εmp'a ra hmumbäjä.

65 Nε nu ra hmumbäjä baya, bi danse rá pahni. Nam bōni εmbi hingui εspa Oja ra Jesús nangu'e'a bi ma. Nε bi 'yεna:

—Nuna ran 'yohu na, bi man ra ts'ore nangu'e Oja. Him man ga homhb_u yu testigo. Nε gätho gahu dá øhmb_u a bi ma. 66 'Bε'a guí ndeh_u ga øth_u ya, bi t'εmp'_u yá mingurpih_u.

Bi dā u:

—Nuna i ja rá ts'oqui, i jatho da du, bi 'yεn'u.

67 Nε nubaya, 'dahma 'dan'yo bi t'ørpa ra Jesús. Bi zox u 'da, bi mbε'mi u mi'da, bi mbεnpa rá hmi u mi'da, 68 bi 'yεmbi:

—Nu'b_u majuani grá Thahni i Oja, ngue ra Cristo, dami xije to'o bi mbεp'i i.

Nε εmme bi denthoho.

Ra Pedro bi gōn'a ra Jesús

69 Nε nu ra Pedro mi hup_u thi b_u ja ra ngun'yu, nε nu n'da ra xisu rá 'yεhε ra hmumbäjä, bi mba b_u hu a ra Pedro, bi 'yεmbi:

—εna nε'e gmín 'yohu na ra Jesús ra mēngu Galilea, bi 'yεmp'a ra Pedro.

70 Nε bi dā'a ra Pedro, bin cōni:

—Hin dí pađi, bi 'yεn'a.

Nε gätho u mi 'bup_u bi 'yø a bi man ra Pedro.

71 Nε nu'b_u mi nde da bōn'a ra Pedro, bi nu man'da ra xisu baya nε bi 'yεmp'_u mí 'bup_u:

—Nuna ran 'yohu na min 'youi ra Jesús, ra mēngu b_u Nazaret, bi 'yεn'a ra xisu.

72 Nε xø bin cōn'a ra Pedro:

—Majuani dí m mangä ngue hin dí pačä a ran 'yohu guím ma, bi 'yεmp'a ra xisu.

⁷³ M'bejua bɥaya nu ɥ 'da mi 'yo bɥ, bi mba bɥ 'bäh ra Pedro, ne bi 'yɛmbi:

—Majuɥni maha, ne'e gmín 'yohɥ a, mfɛdi thoho ni ndehɥ ne 'da'angu bɥ gna yaɦɥ a, bi 'yɛmp'a.

⁷⁴ Ne nts'edi bi mam bɥaya ne bin juɥni, bi 'yɛna:

—Oja i paɗi majuɥni hin dí paçä a ran 'yohɥ guí mamhbɥ, bi 'yɛn'a ra Pedro.

Ne 'bexgue bi mbah ra tamfø bɥaya. ⁷⁵ Ne nu ra Pedro bɥaya, ja bi beɥn'a xí man a ra Jesús 'bɥ mi 'yɛmbi: “Dí paɗi hin ní mbah ra tamfø 'bɥ na hyundj xquí cøngui.” Ne bi nexpɥ bɥaya ne ɛmmɛ bin zoni, xɥn ɥ bi beɥni nangue a bi 'yøt'e.

27

Ra Jesús bi mba ma dä bɥ 'bɥh ra ts'ut'abi Pilato

¹ Ne nu'bɥ mi hyax bɥaya, gätho yɥ hmumbäjä ne yɥ daç'yɛi, ma ngɥrpihe dyɥ judíohe, dyɥ israelhe, 'da'angu bi beɥni ngue di dä ra Jesús bɥ 'bɥ a ra ts'ut'abi, ngue da hyo. ² Ne án thu't'i 'bɥ mi mba ma dä bɥ 'bɥ a ra Poncio Pilato, ra ts'ut'abi bɥ a.

Bi zɥt rá 'yɥga ra Judas

³ Ne nu'a ra Judas xí dä a ra Jesús, 'bɥ mi 'yøde 'be'a bi man ɥ ma ngɥrpihe ngue da hyo a ra Jesús, bi mba bɥaya bi cospa a 'däte ma 'det'a yɥ mbeti ngue ra t'axi xí un'ndɥ yɥ hmumbäjä, bi beɥni 'be'a bi 'yøt'e. ⁴ Ne bi 'yɛn'a ra Judas:

—Hingui ho hma a dá øt'e. Dá fänba rá ji n'da ran 'yohɥ hin'yɥ rá ts'oqui, bi 'yɛmp'ɥ yɥ hmumbäjä.

Pe nu'ɥ bi daɗi:

—Him ma güendagähe 'be'a gá 'yøt'e. Ya guí pa'a guím beɥnɛ bɥ, bi 'yɛn'ɥ yɥ hmumbäjä.

⁵ Bá ɛn bɥ ra mbɛti bɥ ja ra niɟa a ra Judas bɥya, nɛ bi mba bá sɯt rá 'yɥga bɥ ja ra ndehnini.

⁶ Nɛ nu'ɥ yɥ hmumbäɟa bi hyax'a ra mbɛti nɛ bi 'yɛna:

—Hingui sä ga pɛs'hɥ ua na ra mbɛti ngue dim pɛcua mahø'n'a, nguetho rán jut'iui ra ji na, bi 'yɛn'ɥ, nɛ gue'a i mam bɥ ja man t'ɛdihɥ.

⁷ Nɛ bin 'yänni 'bɛ'a di jap'a ra mbɛti. Nɛ bi bɛni da däm̄ba n'da xɛqui rá häi a ra 'yøt'ats'øe, guɛpɥ da t'äh yɥ 'damhnini 'bɥ da du bɥ. ⁸ Nɛ asta guetya ní huti “rá häi ra ji” a ra xɛqui bɥ. ⁹ Nɛ nu'a bin ja, maya'bɥ bi man'a ra pøngahyɟ Jeremías ngue din ja 'bɥ mí 'yɛna ngue: “Da thax i 'däte ma 'dɛt'a yɥ mbɛti ngue ra t'axi, rá muui a ra ja'i. Gue'a bi man ɥ yɥ mɛngu israel ngue di muui. ¹⁰ Nɛ bi dänba rá häi a ra 'yøt'ats'øe, ngubɥ bi xicä ra Hmu,” bi 'yɛn'a ra Jeremías 'bɥ maya'bɥ 'bɥ mí ma.

Ra Pilato bi juɟnba a ra Jesús

¹¹ Nu'bɥ mim 'bäpɥ ja rá hmi ra ts'ɯt'abi Pilato, bi 'yɛmp'a ra Jesús:

—Ha gue'e grá hmuts'ɯt'abi yɥ judío, bi t'ɛmbi.

Bi dɟa a ra Jesús:

—Gue'a guím ma.

¹² Nɛ nu'bɥ mi yɟp'ɥ yɥ hmumbäɟa nɛ mi'da ma ngɥrpihe a ra Jesús, pɛ hin te i tɟtho a ra Jesús. ¹³ Nu ra Pilato bi 'yɛmp'a ra Jesús:

—Ha hin guí ø'a i man'ɥ di yɟp'i i, nɛ hin guí thɟti.

¹⁴ Pɛ nu ra Jesús guexta'a hin te bi ma. Nɛ ɛmmɛ bi hyonya thofo ra ts'ɯt'abi, him mi pɟdi 'bɛ'a sä da bɛni.

Bi hma da mba ma cuati bɥ ja ra pont'i ra Jesús

15 Nε nu ra ts'ut'abi nzai midi thø a n'da ra ofädi 'bη ra pa ra d̄amp̄eti ran d̄abaxjua. Midi thø'a to'o bi huan'ndη yη jā'i. 16 Nε mi o bη n'da ran 'yohη í Barrabás, gätho mi f̄ap̄η 'bε'a mí øt'a. 17 Nu ra Pilato b̄aya bi 'yän'ndη bim p̄eti b̄η:

—To'o guí ndehη ga xocpahη ya. Ha gue ra Barrabás uague ra Jesús ngue nu'a ξmbi ra Cristo, bi 'yεmp'η.

18 Ngubη bi ma nguetho mi pādi yη zeya η yη yāpate.

19 Nε nu'bη mi hupη ja ran ts'embate ra Pilato, bi mb̄enpa ra nde a rá xisu bi 'yεmbi: “Hin te gui 'yørp̄a a ra hogan'yohη, nguetho má xui dá 'uì n'da ra t'ì nts'utho nangue a,” bi 'yεmp'a ra nde bi mb̄enbi.

20 Pε nu yη hmumbäjä nε η yη d̄ac'yēi, bi 'bεp'η yη jā'i da 'yāpi go da mba ma thøgue a ra Barrabás, nε go da mba ntho a ra Jesús. 21 Nε bi 'yän mahøn'a a ra ts'ut'abi:

—Nda'a guín ndehη ga thøcä, bi 'yεmp'η yη jā'i.

Nε bi d̄a η b̄aya:

—Gue'a ra Barrabás gui thøgue, bi 'yεn'η.

22 Nε bi d̄a a ra Pilato b̄aya:

—Xi'a ra Jesús ξmbi ra Cristo, 'bε'a ga ørp̄ä a th̄ä. Gätho bi 'yεn'η 'b̄up̄η:

—Dami cuatp̄η ja ra pont'i a.

23 —Pε hin te mán ts'o dá t̄nba na, bi 'yεn'a ra Pilato.

Pε nts'edi bi d̄a η:

—Dami cuatp̄η ja ra pont'i.

24 Min nu ra Pilato b̄aya ngue hingui sä dim p̄äh yá mb̄ai yη jā'i, pε man'da bin junthη η. Janangue'a

bi manda bá thunba ra dehe baya, bin xat'yε bu yú hmi yu ja'i, ne bi 'yεm baya:

—Nε nugä hin ma ts'oquigä rán däte da nu na ran 'yohu hin te in dupate, pε go ni ts'oqui zεhεhu, bi t'εmp'ε yu ja'i.

²⁵ Nε bi dā u yu ja'i baya:

—Haha, madague'a i 'yose ma güendahe a rán däte na ran 'yohu, necähe ne mam bom'bεtohe dim 'bu 'bu niya'bu, bi 'yεn'ε.

²⁶ Nu ra Pilato baya bi xocpa a ra Barrabás, ne bi manda dí fei a ra Jesús baya. Nε bi manda da mba ma cuati bu ja ra pont'i.

²⁷ Nε nu yu dofui baya bi zix'a ra Jesús bu mí ja yú ngun'ε yu dofui bu ja ra ngunts'ut'abi. Nε gätho yu dofui mí 'bupu bim peti, midi fäts'a ra Jesús. ²⁸ Nε bi mbøcpa rá he baya ne bi het'a n'da ra he xun jupoi tengu mi he yu ts'ut'abi. ²⁹ Nε nts'εdi bi huspa n'da ra corona tengu mí hu'ts' yu ts'ut'abi, pεgue ran thenni thoho bi 'yørpe, janangue'a ám 'be ra 'yu'uini a ra corona. Nε bi un'na n'da ra tōhō rán 'yεi tengu mí hā yu ts'ut'abi. Nε bin danyahmu bu ja rá hmi ne bi 'yεmbi: “Grá hmuts'ut'abi yu judío.” Nε bi 'yεns' yu biba, pεgue ran thenni thoho bi 'yørpe.

³⁰ Nε bi ts'ots'i, ne bi hyanba a rá tōhō ne bi mbärpa rá yā. ³¹ Nε nu'bu mi gua'a bi 'yεspi bi mbøcpa a ra he xí het paya, bi het'ε yú hesε mahøn'a. Nε bi zix baya gue di cuatpu ja ra pont'i bu ndehini.

Bi cuatpu ja ra pont'i ra Jesús

³² Nε nu'bu mi ts'utho da bøm bu ja ra hnini, bin c'athu bu n'da ran 'yohu ra mengu bu Cirene,

í Simón a. Ne bi t'ørpa ra ts'edi da duspa rá pont'i ra Jesús.

³³ Ne bi zøm bꞰ ja ra nyuni ɛmbi Gólgota bꞰya. Nu'a ra Gólgota in nde da ma “ra t'øhø nyaxmu” a.

³⁴ Ne nubꞰya bi un'na n'da ra vino mauꞰspi ra 'yɛthi xꞰn ju. Nu'bꞰ ya mí zä a ra Jesús, him bi nde bi zi.

³⁵ Ne nu'bꞰ mi jua a bi cuatpꞰ ja ra pont'i bꞰya, nu'Ʞ yꞰ dofꞰi bi 'yøt'a n'da ran tꞰha nangue rá he ra Jesús. Gue'a bi man'a ra pøngahya maya'bꞰ ngue din ja 'bꞰ mi 'yɛna: “Da mba ma dat'i a ma he nangue n'da ran tꞰha da 'yøt'e.”

³⁶ Ne mi hupꞰ yꞰ dofꞰi mi fädi. ³⁷ Ne nubꞰ rá ya a ra pont'i bi mba nt'o't'i bꞰ ram hma bi ma 'be'a í ts'emba a ra Jesús, bi 'yɛn'a ra t'ohni: “Nuna ra Jesús na, rá hmuts'ut'abi yꞰ judío na.”

³⁸ Ne bi mba ma cuatihꞰ ra Jesús yoho yꞰ bɛ, 'da a n'da yú pont'i. Ne bi 'bämp'Ʞ ja rán 'yɛi a n'da ne bi 'bämp'Ʞ ja rá gꞰha a man'da. ³⁹ Ne nu yꞰ ja'i mi thopꞰ, bi zani, ⁴⁰ ne bi 'yɛmbi:

—Nu'i guí ɛna guí xo't' ra dꞰnija ne xø man hyupa thoho guí hyøh mahøn'a, 'be'a guí øt' ya tꞰ. Nu'bꞰ majuꞰni gue'e rá Ts'unt'Ʞ i Oja, dami çapꞰ ja ra pont'i, gan yaꞰse, bi 'yɛn'Ʞ.

⁴¹ Ne'Ʞ yꞰ hmumbäjä bi 'yꞰspi ne yꞰ xänbate nija, ne yꞰ fariseo, ne yꞰ dꞰc'yɛi, gätho ma ngærpihe, din 'yɛmp'Ʞ:

⁴² —Bi yaꞰba yá te Ʞ da, pɛ hingui sä din yaꞰse ya. Pɛ nu'bꞰ majuꞰni da guehna ma hmuts'ut'abihꞰ, dyꞰ israelhꞰ, sä xtán gꞰse bꞰ ja ra pont'i ne xcá ɛc'yɛihꞰ bꞰya. ⁴³ Bi ma, i ɛna i tøp'ma rá m fäts'i Oja, da zä da yaꞰ a Oja ya 'bꞰ, nguetho ya bi ma, guesɛ rá ts'unt'Ʞ Oja na, bi 'yɛn'Ʞ 'bꞰ mi 'yꞰspi.

44 Ne'u yu be 'darbu bi guat'u bi zan a ra Jesús.

Bi du ra Jesús

45 Ne nu'bu mi hyuxadi buya bim 'bexui ra häi, ne jague'bu hyunde bi nequi mahøn'a. 46 Nu'bu mi ts'utho da zøn a hyunde, nts'edi bi mbah ra Jesús, bi 'yena:

—Elí, Elí, lama sabactani, bi 'yena ngue ra nde ra arameo.

Nu'a nam bøni: “Ma Ojå i, ma Ojå i, hanja gá hyega thoho,” bi 'yena.

47 Nu'bu mi 'yø'a bi man ra Jesús 'da yu jå'i mi 'bäru, bi 'yena:

—Nuna ran 'yohu na, i mba't'a ra pøngahyå Elías, mí 'bu 'bu maya'bu.

48 Ne nu'a n'da mí 'bäru 'bex bi mba bá hå n'da ena ra funjo, bi dæru ja ra vino ne bi ndøcta n'da ra xithi, ne bi 'uåspa a ra Jesús, embi da zi. 49 Ne bi 'yæn'u mi'da mí 'bäru:

—Dami hyehmbu. O te guidí unhdu. 'Be gan nuhu 'bu ba eh ra Elías da yåni, bi 'yæn'u.

50 Ne xø bi mbafi nts'edi mahøn'a ra Jesús, ne 'bex bi du buya. 51 Ne nu'a ra ora a buya, nu'a ra 'bø't'e mi ndam bu man'da mbo ra dæniå bá færu magæt'si bi xet'i ne 'bexgue bi zøt'a häi. Ne bi 'yæn ra häi buya, ne bi fø'i 'da yu do hønbu go haru. 52 Neru ja yæn 'yågui bi føh yu jådo. Ne nu'bu mi dæmbæni ra Jesús, bi bøx u 'da yu 'yæc'yæi xi du, bi dæmbæni bu ja yæn 'yågui u, 53 bi mba bu ra hnini Jerusalén u ne bi nu u 'da yu jå'i u xi du. Pe hinga gætho yu pa.

54 Ne nu'bu mi du ra Jesús, ne nu'a ra hmudofæi mí fä a ra Jesús, ne'u mi'da min 'yohu, 'bu mi nu di

'yaŋ ra häi, ne'ɥ gü mi'da bin ja, ɛmmɛ bin su ɥ, ne bi 'yɛn'ɥ:

—Majuɯni maha, rá Ts'unt'ɥ Oja na ran 'yohɥ.

⁵⁵ Ne mí 'bäpɥ njombɥ ts'ɥ 'da yɥ xisu ngue man yúm fäts'ihɥ a ra Jesús 'bɥ mán 'yohe bɥ ja ra 'yu, 'bɥ mambá nexhe bɥ Galilea. Mi 'bäpɥ ɥ, nguetho mi nde da nu 'bɛ'a da t'ørpa ra Jesús. Ne nu'ɥ bi nu 'bɛ'a gü bin ja. ⁵⁶ Ne nu'a n'da mi 'bäpɥ, ra María Magdalena a; ne'a man'da ra María mi 'bäpɥ, ngue rá mbe ra Jacobo ne ra José; ne nu man'da ra xisu mi 'bäpɥ, gue'a rá mbe ra Jacobo ne ra Xuua, yú ts'unt'ɥ ra Zebedeo ɥ; ne'ɥ mi'da yɥ xisu mi 'bäpɥ.

Bi mba nt'ägui a ra Jesús

⁵⁷⁻⁵⁸ Ne nu'a ra José, n'da ra mɛmbɛti bɥ ra hnini Arimatea, bi mba bɥ 'bɥh ra Pilato 'bɥ mi ts'utho da yɥh ra hyadi. Bi 'yädi da 'yäcpa rá ngøc'yɛi ra Jesús, nguetho mi ɛc'yɛi a. Ne bi manda ra Pilato bɥya din t'unni. ⁵⁹ Nu ra José bɥya bi duspa rá ngøc'yɛi a ra Jesús ne bi mbärpa n'da ra 'bø't'e xɥn ho. ⁶⁰ Ne bi gärpɥ ja rán 'yägüi zɛhɛ a ra José. N'da ra hyädo xí manda xí mba nthɛqui. Nu'bɥ mi gua'a bi gärpɥ, bi juaspɥ n'da ra xɛndo xɥn hyɥ bɥ ja rá goxthi ra hyädo, ne bi mba bɥya. ⁶¹ Ne mi hupɥ ra María Magdalena, ne man'da ra María mi hupɥ ja rá goxthi ra hyädo.

Yɥ dofɥi bi mbäh ran 'yägüi

⁶² Ne nu'bɥ mi hyax a ra pa ran ts'äya bɥya, xudi thoho bi mba ɥ yɥ hmumbäjä ne yɥ fariseo, bá nu ra Pilato, ⁶³ ne sä bi 'yɛmbi:

—Ma ts'ut'abi ahe, dá bɛmhbe man'da bi man'a ra hyäte 'bɥ him maní du, bi 'yɛna: “Nu'bɥ ná hyupa ga thəmbɛni bɥ 'bɥ ɥ xøn du,” bi 'yɛna.

64 Janangue'a xɛn ho 'bɛ gui pɛhni to'o da mbäh ran 'yägüi an hyupa, xøhma ba ε ɛ yá xädi 'bɛ bin xui da gɛcpa a rá ngøc'yɛi, nɛ da 'yɛna bi dɔmbɛni bɛya. Man'da xɛn ts'o ra fɛhni tengu a, xinda gue a bi mansɛ 'bɛ mi 'bɛi, sä bi 'yɛn'ɛ yɛ hmumbäjä nɛ yɛ fariseo.

65 Bi dɔ a ra Pilato bɛya, bi 'yɛmbi:

—Sixhɛ ɛ n'dan nɛ'ts'i ni dofɛi dá 'da'ahɛ. Dami cothɛ xɛn ho bɛ ja rá goxthi a ra hyɔdo, nɛ njon da zä da xo't'i.

66 Nɛ bi mbähä ɛ yɛ mbäjä nɛ yɛ fariseo, bi got'i xɛn ho a ra hyɔdo nɛ bi mɛpya, nɛ bá peng bɛya, bá copɛ yɛ dofɛi ngue da mbädi.

28

Bi dɔmbɛni ra Jesús

1 Nɛ nu'bɛ ya mi thoh ra pa ran ts'äya, xø rá mbädi ra semana, bi mba mxudi thoho ɛ yoho yɛ xisu. Nu'a n'da ra María Magdalena nɛ'a man'da ra María. Nu'bɛ mí nets'i ní mba bɛ bí ja a ra hyɔdo.

2 Nɛ nu'bɛ mí mba ɛ, 'bɛxgue nts'ɛdi bi 'yɔn ra häi mahøn'a. Nguetho bi 'yøt'a rá m 'bɛhni Ojä xí zøpɛ 'bɛ mí 'uec'a ra do mi juaxpɛ ja rá goxthi ra hyɔdo.

3-5 Nɛ nu'a rá m 'bɛhni Ojä di fɛxni tengu n'da ra huɛi. Nɛ nu rá he bɛya, xɛn t'axi tengu n'da ran nɛqui. Nɛ nu'ɛ yɛ dofɛi 'bɛ mín nu a rá m 'bɛhni Ojä ɛmmɛ bin su, bi fɛt'i, nɛ nte sä da 'yøt'e, tengu'bɛ xi du. Nu'a rá m 'bɛhni Ojä, mi hupɛ ja a ra do xí 'ueque, nɛ bi 'yɛmp'ɛ yɛ xisu 'bɛ mí zøm bɛ:

—O guín suui. Dí pɔdi ngue guí hommi a ra Jesús xí cuatpɛ ja ra pont'i ɛ. 6 Pɛ njo'o ua, bi mba nsots'i tengu mi ma. Ba thohmi gui nuui ua mí 'bɛni, bi 'yɛn'a rá m 'bɛhni Ojä 'bɛ mí 'yɛmp'ɛ yɛ xisu. 7 Nuya,

ní mbε 'dahmantho, gui xihmi yú xädi: “Bi dambɛni bɥ 'bɥ ɥ xɔn du ya,” gui 'yɛnui. Nε nde'bɥ gätho ahɥ gui mbähä bɥ Galilea nε guepɥ guin c'athɥ bɥ. Nε gue'a bá εcä ua ngue ga xi aui, bi 'yɛmp'a rá m 'bɛhni Oja mahɛts'i.

⁸ Nε bi bɔm bɥ ja ra hyädo ɥ yɥ xisu, bin su nε xim midi johya. Bin tihi, bi mba bá xi ɥ yú xädi ra Jesús 'bɛ'a bi sifi. ⁹ Nε bi zɥpɥ 'yu a ra Jesús ɥ yɥ xisu.

—Xíhats'i, bi 'yɛmp'ɥ.

Nu yɥ xisu bɥya bin danyahmu nε bi hyɥp'ɥ yú gua, bi dande bɥya. ¹⁰ Nε bi 'yɛn'a ra Jesús:

—O guín suui, ni mbε ba xihmi ɥ ma cuhɥ, ní mbähä bɥ Galilea, ja nín tɥmhɥ bɥ, bi 'yɛn'a ra Jesús.

Ra fɛhni bi man yɥ dofɥi

¹¹ Nε nu'bɥ mí mbenc'ɥ yɥ xisu, nɛ'ɥ yɥ dofɥi mí fäh ran 'yägüi bi mba bá xi ɥ yɥ hmumbäjä 'bɛ'a gätho bin ja. ¹² Bim peti yɥ hmumbäjä bɥya, nε yɥ dác'yɛi. Bi ma 'bɛ'a da zä da 'yɔt'e. Nε nubɥya xɥn ngu ra mbeti bi un'ndɥ yɥ dofɥi ¹³ nε bi 'yɛmp'ɥ:

—Gui 'yɛmhɥ: “Bá ε ɥ yú xädi 'bɥ min xui 'bɥ mán aɥmbe, bi bɛp'a rá ngøc'yɛi,” gui 'yɛmhɥ, bi 'yɛmp'ɥ. ¹⁴ Nε nu'bɥ da 'yɔ'a ra ts'ɥt'abi ngue gán aɥmhɥ, nε da 'yɛna da zɥ ahɥ, nugähe dan yähe ga fäx ahe, bi 'yɛn yɥ hmumbäjä 'bɥ mi 'yɛmp'ɥ yɥ dofɥi.

¹⁵ Nε bi hyän a ra mbeti ɥ yɥ dofɥi bɥya. Bi mba da 'yɔt'a bi sifi. Nε nu'a ra fɛhni bi man ɥ, xɥn ngu bi 'yɛc'yɛi ɥ ma mijudíohe dyɥ israelhe. Nε guexta'a ra fɛhni i man ɥ.

Yú xädi ra Jesús bi un yän t'ɛdi da mamp'a rá m hma

16 Nε dá mbähmbe b_u ra häi Galilea b_uya, dí 'de'ma'da gähe, y_u xädigähe ra Jesús. Nε dá sømhb_e b_u ja ra nyuni xí xije ra Jesús dan c'athe b_u. 17 Nε nu'b_u má nuhe, dá εspahe a, pε nu'ε 'da him mi εc'yεi gue gue'a. 18 Nε bi hyäm b_u dí 'bähmbe a ra Jesús nε bi 'yεnje:

—Gätho ra ts'edi bin 'dacä ga manda gätho ra ximhäi nε mahεts'i, bi 'yεnje. 19 Janangue'a ní mbähä ya høn_{b_u} go hap_u 'b_uh y_u ja'i gä na ndoho ra ximhäi, gui xihmb_u da 'yεc'yεigui. Nε nu'ε to'o di dácä y_u mb_ui, gui xixyābah_u nangue rá thuhu ma Ta, nε nangue rá thuhu rá Ts'unt'ε, nε rá thuhu rá Hogandāhi Oja. 20 Nε gui xānbah_u da 'yøt'e 'be'a gätho dá xi ah_u. Nε guim bεmh_{b_u} dín 'yoh_u gätho y_u pa asta gue'b_u da guah ra ximhäi, bi 'yεngähe ra Jesús b_uya.

**Ra 'da'yonhogui nangué ma Hmuh[†] ra
Jesucristo
New Testament in Otomi, Eastern Highland
(MX:otm:Otomi, Eastern Highland)**

copyright © 1974 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Otomi, Eastern Highland

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Otomí, Sierra [otm], Mexico

Copyright Information

© 1974, Wycliffe Bible Translators, Inc.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Otomi, Eastern Highland

© 1974, Wycliffe Bible Translators, Inc.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-04-30

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files
dated 29 Jan 2022
eed5311a-6154-516f-aead-3829b2989366